

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Diplomová práce

2009

Vendula Trnková

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a literární vědy

Diplomová práce

Vendula Trnková

Sport v české literatuře

Sport in Czech literature

Praha, 2009

vedoucí práce: **PhDr. Václav Vaněk, CSc**

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne

1. Úvod

1.1. záměr práce

1.2. definice sportu

1.3. vymezení okruhu literatury

2. Sport a umění

2.1. estetika těla a pohybu

3. Vývoj sportu

3.1. sport v českých zemích

3.2. historie Sokola

3.2.1. sokolská literatura: Karel Hlaváček a další

4. Soutěžní sport

4.1. hodnoty sportu

4.1.1. pozitivní vzory

4.1.1.1. Emil Zátopek

4.1.1.2. fotbalové legendy

4.2. problémy soutěžního sportu

4.2.1. fyzická bolest a smrt ve sportu

4.2.2. komercializace

4.2.3. unfair jednání

4.2.4. konec sportovní kariéry

4.2.5. sport a politika

5. Sport, společnost a mládež

5.1. Jaroslav Žák: *Dobry borec Antonín*, Miroslav Bedřich Böhnel: *Finiš*

5.2. Jaroslav Foglar

5.3. František Kožík

5.4. Stanislav Rudolf

6. Sport pro zdraví a zábavu

7. Sport v divácké perspektivě

7.1. Karel Poláček: *Muži v ofsajdu*, Jiří Hájiček: *Fotbalové deníky*

7.2. fanoušci

7.3. Hrabalův divák: *Perlička na dně*

8. Lidé ve sportu

8.1. funkcionáři

8.2. sportovní trenér

8.3. ženy ve sportu

9. Povídky o neporazitelných a jejich činech

9.1. sportovec bojovník a loupežník

9.2. sportovní pohádka

9.3. Karel Čapek: *Rekord*

10. Poezie v české sportovní literatuře

10.1. Jan Hanč: *Události*

10.2. *Tak dobrá je to hra*

10.3. Jaromír Nohavica

10.4. Tomáš Kafka: *Verše v roce*

11. Závěr

Seznam literatury

Příloha č.1 Viktor Dyk

Příloha č.2 Miroslav Holub

Příloha č.3 Jaromír Nohavica

Příloha č.4 Zdeněk Rotrekl

Příloha č.5 Tomáš Kafka

1. Úvod

1.1. cíle práce; sport ve společnosti

V publikacích věnujících se sportu jako společenskému a kulturnímu fenoménu se tradičně setkáváme s obecnými výčty pozitiv a negativ sportu. Z kladných hodnot, které jsou se sportem spojovány, je především zdůrazňována olympijská koncepce sportu, tedy chápání sportu jako oblasti, kde lze celosvětově sdílet ideály humanity, vzájemnosti a přátelství. Druhým okruhem, který je na sportu ceněn, jsou nároky, které sport na člověka klade. Sport je v těchto publikacích často chápán jako výchovný prostředek, který kultivuje člověka nejen po fyzické, ale též psychické stránce. Jako tradiční atributy sportovce bývají představovány charakterové vlastnosti – vůle, sebekontrola, odvaha, zodpovědnost, rozhodnost, loajalita, vytrvalost, sebedůvěra, houževnatost, poctivost. Sport je současně chápán jako svobodná činnost, jejíž hodnota spočívá v prožitku, v sociálních kontaktech a atraktivní zábavě, které nabízí, a v možnosti seberealizace na poli, kde má každý rovné a relativně spravedlivé podmínky.

Negativa sportu vycházejí především ze sportovní praxe, kde jsou olympijské ideály a ideály fair play často relativizovány. Především je kritizován fakt, že vítězství je prezentováno jako jediná hodnota, skutečnost, že když sportovec volí mezi strategií vedoucí k vítězství a morálním chováním, volí častěji to první. Výměna vyšších hodnot (hodnot obecně morálních, hodnot olympijského sportu) za vítězství úzce souvisí s prohřešky proti fair play, jako jsou dopink, podvody nebo agresivita na hřišti. Výkonnostní tlak, který je na sportovce vyvíjen, vede k úzké a příliš rané specializaci a ke zraněním pramenícím z přílišné odhodlanosti či únavy. Dále je ve sportu kritizováno, že se podřizuje tržní ekonomice. Komeracionalizace sportu, která souvisí se vznikem nových finančních zdrojů v podobě soukromého podnikatelského sektoru (sponzoring, reklamní činnost, obchodní společnosti ap.), dokázala posunout sport z role původní volnočasové zábavy do role výdělečného podnikání.¹

V této práci se pokusíme integrovat kulturologické zkoumání sportu jako fenoménu moderní doby (respektive doby od začátku 20. století) a postupy literární vědy. Styčnou plochou bude výběr textů umělecké literatury. Konkrétním cílem naší práce je ověřit, nakolik se pozitivní a negativní hodnoty sportu, jak jsme je popsali výše, odráží v beletrii, která se sportovní problematikou zabývá – v jaké míře a v jaké formě jsou v umělecké literatuře prezentovány. Primárně sledovanou oblastí bude sport soutěžní, a to i jako sport žen a mládeže. V oddíle Hodnoty sportu si tato práce bude všimnout toho, jak literatura odráží fenomén sportovních hvězd a jejich vlivu na veřejnost. Oddíl Problémů soutěžního sportu se

¹ Dle: Dovalil, Josef a kol.: Výkon a trénink ve sportu. Olympia, Praha 2002

zaměří na to, jak se zvolení spisovatelé staví především k tomu, jak sport ohrožuje zdraví, ke komercializaci sportu a k neférovému jednání. Úzké specializaci sportovce a možnostem jeho dalšího uplatnění se práce bude věnovat v kapitole Konec sportovní kariéry. V kapitole Sport a politika si tato práce položí otázku, jak je možné, že fascinace sportem a osobním výkonem může vytěsnit vědomí politické zneužitelnosti sportu. V oddíle Sport, společnost a mládež bude hlavní důraz kladen na to, jak je v české beletrii tematizována výchovná role sportu. V neposlední řadě se práce zamyslí i nad fanouškovskou fascinací sportem, a to jak v rámci beletristického zpracování tématu, tak v rámci zjevného nadšení samotných autorů – v protikladu k situacím, kdy autoři fanouškovství popisují s odstupem, nepochopením a ironií. Pozornost bude věnována literárnímu ztvárnění tématu sport a jeho prostřednictvím statusu, jaký sport ve společnosti zaujímá, jak je hodnocen a co přináší sportovci samému a dále jakým způsobem odráží beletrie společnost a její hodnoty. Práce se bude zabývat nejen sportem samotným, ale i postavami nesportovce, fanouška, trenéra, funkcionáře, sportovního reportéra apod. a rolemi, které sportovní literatura přiděluje ženám. Tato práce se pokusí nalézt odpověď na otázku, co sport lidem dává a co z něj pro mnoho lidí dělá emocionálně a morálně tak působivou záležitost.² V závěru práce shrneme literaturu o sportu také chronologicky a definujeme nejčastější způsoby, kterými zvolení autoři sportovní témata zpracovali.

1.2. definice pojmu sport

Pro vymezení této práce je důležité, jak budeme definovat sport. V útlé knížce *Vydržte až do finiš!*, ironicky komentující sport a sportovce, se tímto tématem zabývá Jaroslav Žák. Hned úvodní kapitola obsahuje výčet definic, které autorovi poskytly různé osoby ve sportu zainteresované, sportovní žurnalista, rekordman v plavání, předseda šachového klubu, fotbalová primadona, správce kurtů, návštěvník koňských dostihů, ale i lidé nezúčastnění, ustaraná matička, docent sociologie, muž z lidu, posluhovačka či básník. Každého z nich nechá Žák promluvit do své statistiky. Sám se nakonec nejvíce přiklání k charakteristice, že: „Sport je fyzická námaha, dobrovolně podstoupená s použitím jistého důvtipu k získání harmonického vývinu svalů i jiných orgánů, sloužící k dosažení nejvyšších met na závodišti.“³

² Například Ota Pavel odpověděl v povídce *Prokletý cyklista (Plná bedna šampaňského)* takto: „Jan Kubr chtěl také hodně dokázat na přístroji zvaném kolo. Co chtěl vlastně dokázat? Nebylo to asi tak ušlechtilé, jako když Michelangelo vymaloval o chlebě a vodě Sixtinskou kapli, ale bylo to zas ušlechtilejší než chodit každý den do hospody a zpívat, že Čechové bývali slavní junáci anebo Pražáci vltavská krev... Řekl bych, že neměl velký talent. Ale pracoval jako Michelangelo anebo jako Vincent van Gogh.“ (Výstup na Eiger, 1989, s. 76.)

³ *Vydržte až do finiš!*, 1971, s. 9.

Současně Žák neopomíjí další okruhy lidské činnosti, pro něž se v jeho době používalo označení sport, např. sport filatelistický nebo canisport, chov psů. Výraz „dobrovolně“ je podle Žáka nesmírně důležitý, aby definice sportu nemohla zahrnout například i fyzickou práci, jak si posteskla posluhovačka: „Sport je plezír pro bohatý

Pojem sport je také definován v dokumentech EU (Evropská charta sportu, 1992): „Sportem se rozumí všechny formy tělesné činnosti, které ať již prostřednictvím organizované účasti či nikoli, si kladou za cíl projevení či zdokonalení tělesné i psychické kondice, rozvoj společenských vztahů nebo dosažení výsledků v soutěžích na všech úrovních“⁴ Masivní rozvoj sportu vyvolal i nutnost podrobnější strukturalizace tohoto pojmu: sport dětí a mládeže, sport rekreační a kondiční, sport soutěžní, sport seniorů, sport zdravotně postižených, sport extrémně rizikový, profesionální sport a divácký sport. Různí se také cíle sportu: upevnění zdraví, fyzická zdatnost, formování celistvého člověka, výkon, sláva a prestiž, socializace, hledání smyslu života, příprava pro budoucí zaměstnání, oslava života, prevence zdraví, specifický prožitek či osvícení.

1.3. vymezení okruhu literatury

Sportovní literatura v nejširším pojetí zahrnuje jak práce spisovatelů, tak díla pišících sportovců a odborné publikace vydávané tělovýchovnými organizacemi. Zde se však budeme věnovat pouze oblasti umělecké literatury⁵ a dílům z pomezí beletrie a publicistiky (umělecký fejeton, reportážní povídka). I přes toto omezení zůstává okruh beletristických textů tematizujících sport pro účely diplomové práce příliš široký, a proto z pragmatických důvodů volíme další omezení: knižní vydání textů a žánrové a tematické omezení regulující množství textů. Konkrétně nebudou zahrnuty časopisové povídky, z žánrů bude vypuštěna dramatická tvorba, cestopisy a vlastní životopisy sportovců a z témat horolezecká literatura, tramping (potažmo skauting) a rybolov, neboť se primárně nejedná o sporty soutěžní.

S odkazem na nevyhnutelnou „nahodilost každého konceptu literatury“, o které mluví S. J. Schmidt⁶, zdůrazňujeme, že díla, jimiž se zde budeme zabývat, jsou i přesto pouhým výběrem.

lidi, který nevědí roupama co dělat. Chudej člověk je za celej boží den tak utancovanej, že má večír jedinou myšlénku na postel.“(Vydržte až do finiš!, 1971, s. 11.) K tématu hledání definice se Žák znovu vrací v poslední kapitole knihy, kdy uzavírá, že sport je bojová hra, vyžadující fyzické námahy. V této definici nalézá Žák složku zábavy, pro niž je sport dělán, složku soutěživosti, která v závodním sportu převažuje, a složku námahy a úsilí, kterou je sport specifický.

⁴ Citováno z internetu: <http://magazin.sportbusiness.cz/?p=15> (1.3.09)

⁵ „Literární jevy jsou to, co pozorovatelé považují za literární, a to na základě rozlišovacích operací, které se uplatňují za účelem konstituování předmětu“ píše S. J. Schmidt. „Tato kritéria (pro rozlišovací operace, pozn. V.T.) nutně vyplývají z dané specifické literární socializace; v tomto procesu na základě prototypních zkušeností a současně vzniklých poetologických očekávání, popřípadě kritérií, staly se difference literární/neliterární, jakož i literárně hodnotné/literárně bezcenné osvojitelnými a evidentními.“ S. J. Schmidt: Přesahování literatury. UČL AV ČR, Praha 2008. s. 43n.

⁶ S. J. Schmidt: tamtéž.

2. Sport a umění

Mezi sportem a uměním jsou často nacházeny paralely podporující spřízněnost obou oblastí. Umění i sport nalézají ve větší či menší míře svůj cíl v divákovi. Divadelní hra, fotbalová hra, olympijské hry, gladiátorské zápasy, korida, hokejový šampionát, koncert, film či festivaly jsou neodmyslitelně spjaty s přítomností diváků. Bylo by však nepřesné domnívat se, že obraz, hudba, hra či sportovní výkon vznikají pouze pro diváky a kvůli nim. Pravdivost těchto počinů (uměleckých i sportovních) se skrývá v nich samých, v tvůrčím nebo pohybovém aktu. Pro své tvůrce zůstávají stejnými vrcholy vypětí sil před vyprodanými tribunami nebo v soukromí. Nicméně pro společný divácký rozměr jsou často sport a umění srovnávány. Původ zábavnosti je však v každém z nich odlišný.

Oproti fikčnosti umění (deskriptivní i konstruktivní⁷) získává sport popularitu díky své nefikčnosti, bezprostřednosti a unikátnosti. Moment rizika, náhody, napětí a poutavosti sportovního klání je dominantou okamžiků, třetin a poločasů, které si dále nenárokují víc než titulek v novinách a řádek statistiky. Účelem sportu je prožitek sportovce, na němž participují davy diváků, jimž je na určitou chvíli umožněno vystoupit ze sebe sama a svého života a účastnit se dramatu sportovní hry, jejichž aktuální smysl lze chápat za předpokladu vstoupení do situace, pochopení pravidel, přistoupení na účel sportovních soutěží a případně stranění některému z protivníků.

Do umění sport vstupuje jako námět od antiky, kdy byli vítězové starověkých olympijských her odměňováni vlastní sochou před Diovým chrámem. Zatímco vizuální umění čerpá především z estetických tělesných forem, literatura využívá především narativnost sportu (typický model sportovního příběhu sleduje osu: cíl – trénink – souboj – vítězství/prohra). Film v různé míře oba náměty, tj. estetiku pohybu a těla a příběhovost, kombinuje.⁸

K prolínání sportu a umění dochází také v soutěžích, kde je součástí celkového hodnocení i známka za umělecký dojem (krasobruslení, moderní gymnastika apod.). Současně se například v baletu a tanečních performancích estetický zážitek bez vrcholných sportovních výkonů neobejde. Společná je potřeba technické dokonalosti pohybů i estetického výrazu; rozdíl, který zde může vytyčit hranici, se objevuje až při pojetí soutěžním.

⁷ Srov. Doležel, Lubomír: Mimesis a možné světy. In Česká literatura, 1997, Roč. 45, č. 6, s. 600-624.

⁸ Například srovnání prologu filmu Olympia (1938) od Leni Riefenstahlové a série šesti filmů o fiktivním boxerovi Rocky Balboovi (1976-2006) od Sylvestera Stallona.

2.1. estetika těla a pohybu

Vnímání estetiky těla a pohybu je u sportovce zpravidla odlišné od toho, jak je vnímá divák. V soutěžním sportu je skutečným cílem sportovní výkon, popř. vítězství, pro nějž je tělo jen nástrojem, překážkou nebo soupeřem. Účelem sportu je výhra silnějšího, rychlejšího či obratnějšího; tato zjevná a srozumitelná spravedlnost je klíčovým faktorem oblíbenosti sportu.

Pro sportovce je krása lidského těla jen vedlejší účinek snahy vybudovat z těla nástroj schopný podat vrcholový výkon. Dokonce ani ve sportech, kde je hodnocena estetika pohybu (gymnastika, krasobruslení), není dokonalý tvar těla cílem. Při sportu samém se vědomí těla nezřídka ztrácí; pro sportovce je tělo spíše překážkou, neboť jej limitují funkční a fyzické vlastnosti. Běžec, který vpadl do cíle, kde se zhroutil vyčerpáním, právě předvedl vítězný boj nad svým tělem, nad jeho (svou) pohodlností a nedokonalostí. Současně je tělo polem, kde člověk může projevit svou svobodu, a to tím, že je může formovat k obrazu svému. Prostřednictvím svého těla se může uplatňovat vůči světu, prostřednictvím naučeného, ve sportu natrénovaného, může vnější svět ovlivnit. Oproti tomu je divácký prožitek s estetickým vnímáním těla spojen a občas je fyzická krása hodnocena výše než sportovní výkon samotný.

V oblasti vnímání tělesné formy se tedy pojetí sportovce a diváka odlišuje: pro vrcholového sportovce je na prvním místě výkon a výkon je i důvod, proč „pěstuje“ své tělo (což se často děje i proti estetickému vkusu diváka, např. ženské vzpírání, vrh koulí ap.).

3. Vývoj sportu

U primitivních společností byl pohyb primárně spojen se zabezpečením základních životních potřeb. Klíčové pohybové dovednosti se získávaly nácvikem při hrách či potyčkách. Kořeny sportu zde můžeme nalézt v iniciačních zkouškách, rituálních obřadech nebo slavnostech spojených často s tancem, stylizací lovu nebo soutěžením.

Zřejmě nejstarší popsaná soustava cvičení vznikla ve 3. tisíciletí př. n. l. v Číně. Jednalo se o zdravotně zaměřená cvičení Kung-fu čili Umělec-muž. Kořeny japonského sumo nebo indické jógy sahají do období 2000 let př. n. l.

V antickém Řecku v 8. stol. př. n. l. vynikly především dva státní útvary – Sparta a Athény. V militantní společnosti starověké Sparty měl sport podpořit bojového ducha a psychicky připravit mládež na strádání a na válku. V humanistické společnosti Athén byl v rámci úvah o kalokagathii, harmonické vzájemnosti tělesné a duševní stránky člověka, sport pojímán jako krok k celistvému rozvoji jedince. Přirozená soupeřivost dala v Řecku vzniknout nejen soutěžím sportovním, ale i básnickým, malířským, hrnčířským či dramatickým. Všeřecké soutěže (nemejské, pythyjské, istmické a olympijské) byly spojovány s náboženskými obřady, oslavami hrdinů a plodnosti. První starověké olympijské hry (776 př. n. l.) měly jedinou disciplínu; byl to běh ke zlaté soše Dia v Olympii. Trendy olympijských her vedly k rozšíření disciplín, cílené přípravě, honosnosti, udělování peněžních cen a v neposlední řadě k diktátu diváků. Od 2. stol. př. n. l. začaly olympijské hry upadat a roku 393 je císař Theodosius v souvislosti s šířením křesťanství prohlásil za pohanské a zrušil.

Do zavedení profesionální římské armády měla i výchova v Římě (obdobně jako ve Spartě) výrazně militaristický charakter. Po vzoru Řecka byly pro pobavení občanů pořádány veřejné hry, tzv. ludi, které však postupně ztrácely sportovní charakter. Gladiátorské hry, které veřejné hry popularitou záhy předčily, byly převzaty z Etrudie. Gladiátoři (původem otroci, zločinci nebo zajatci) byli cvičeni v soukromých, později i státních školách. V císařské době přibývali ještě zápasníci se šelmami.

Ve třetím století našeho letopočtu získalo nadvládu křesťanství, které přineslo na dlouhou dobu odklon od těla. Přesto se v rámci rytířské kultury uplatňovalo systematické cvičení k osvojení „sedmera rytířských ctností“; zde, podobně jako ve filozofii kalokagathie, figurují kromě pohybových dovedností (šermu, střelbě, jízdě na koni) i dovednosti společenské (přednášení veršů, hra na loutnu, tanec ap.). Rytířské turnaje představovaly nejen zdroj zábavy, ale i přípravu rytíře k boji.

Od renesance a humanismu, které se obracely k antické kultuře, se do středu zájmu dostaly otázky výchovy a vzdělání. Potřebě tělesných cvičení ve výchově a jejich přínosu pro zdraví se věnovalo mnoho tehdejších vzdělanců.⁹

Od počátku 19. století se ve spojení s německým národním hnutím objevuje myšlenka organizovat cvičení pro mládež. Cílem turnerského hnutí bylo zvednout fyzickou zdatnost a bojeschopnost národa a posílit národní sebevědomí. Koncepti tělesné výchovy vypracovali František Ludvík Jahn a Ernst Wilhelm Bernhard Eiselen. Z myšlenky turnerství vycházelo i pozdější sokolské hnutí.

Kolébkou moderního sportu byla Anglie přelomu 17. a 18. století. Původně gentlemanský sport, jako zábava vyšších vrstev, se po průmyslové revoluci rozšířil i mezi majetné občany. Popularitu získaly kriket, box, veslování, lehká atletika a fotbal, které jako pohybová náplň volného času vytvořily protiklad manuální práci řemeslníků, dělníků či zemědělců. Klíčovou roli v dalším rozvoji sportu měl kněz, učitel, ředitel a reformátor anglického školství Thomas Arnold (1795-1842), který využil sportu jako výchovného prostředku k celkovému rozvoji člověka, rozvoji soutěživosti, boji proti šikaně, socializaci a předávání demokratických myšlenek. Sport se začal institucionalizovat. Došlo k jeho rozšíření z aristokratických klubů do školních klubů a klubů přístupných širší veřejnosti, vznikly národní sportovní svazy a poté i mezinárodní federace.

Na konci 19. století se začal Pierre de Coubertin (1863-1937) věnovat problémům výchovy a vzdělávání ve Francii. Jeho cílem bylo prosadit sport jako plnohodnotnou součást výuky. Francouzskému vzdělávacímu systému vytýkal příliš mnoho intelektuálních činností, dlouhé hodiny ve škole, málo volného času, přepracování dětí jednostrannou činností a z toho pramenící únavu, která byla podle Coubertina způsobena tělesnou slabostí.

V letech 1875-1881 proběhly v Olympii vykopávky a začala rekonstrukce historie starověkých olympijských her. S myšlenkou obnovy olympijských her přišel Pierre de Coubertin v roce 1892 mj. proto, aby usnadnil sportu vykonávat výchovnou roli, která mu v moderní době měla náležet.

V roce 1894 byl založen Mezinárodní olympijský výbor (MOV) a roku 1896 proběhly první novodobé Olympijské hry v Athénách. Olympijské hry měly tvořit nesoutěžní protějšek k mistrovstvím světa, účastnit se měli pouze amatérští závodníci a prosazovat se měly

⁹ Pouze několik příkladů: anglický právník a politik Thomas More (1478-1535) spatřoval účel sportu v tom, že vychovává zdravé, silné a krásné lidi. Jezuité zdůrazňovali péči o zdraví a rekreační význam tělesných cvičení. Michael de Montaigne (1533-1592) považoval dokonalé ovládnutí těla za základ vnějšího ušlechtilého chování. Později na ně navázali např. J.A.Komenský (1592-1620), který pokládal tělesný pohyb za nezbytný pro rozvoj dítěte. John Locke (1632-1704) chápal sport jako přípravu gentlemana pro budoucí povolání a J. J. Rousseau (1712-1778) uvažoval o výchově skrze pohyb.

výchovné aspekty sportu: radostnost, účast, snaha, zodpovědnost, integrita, přátelství a fair-play. To se však časem ukázalo jako nenaplnitelné a zákaz pro profesionály byl zrušen.

Olympijský výbor byl nucen řešit i mnohé další otázky. Například pražský Technický a pedagogický olympijský kongres v roce 1925 věnoval pozornost otázkám amatérismu, počtu a druhům olympijských disciplín, počtu účastníků, účasti žen („sport pro všechny“, jak ho propagoval Coubertin, ženy původně vylučoval), hodnocení vítězů a financím. V pedagogické části pak hledal řešení pro problémy kolem rohovnických zápasů a věkového omezení účasti. Diskutovaly se návrhy na obnovu antických gymnázií, rozvoj poctivé hry a rytířského ducha, spolupráci univerzit, léčbu sportem a systém boje proti nespportovcům. Centrem zájmu však zůstávala a zůstává snaha o udržení ideálů olympijského sportu, podle kterých je sportem ukázněné soutěžení bez nevráživosti vůči soupeřům a myšlenka, aby jednotlivec prokazoval službu celku, k němuž náleží – družstvu, vlasti, lidstvu. Současně se objevovaly i kritiky sportu. Na kongresu vystoupil Van Blijenburgh s námitkou, že provozování sportu má daleko k tomu, aby mírnilo pudy. Naopak je povzbuzuje a směřuje k agresivitě, tedy opaku sportovního ideálu. Na morální vlastnosti mládeže lze působit podle jeho názoru jen důvěrným stykem a morálním vlivem, nikoli prostředkem fyzickým.

V současné době se za největší problémy považuje neoddělitelnost sportu od soutěží, které dovádějí do extrému opozici vítězství a prohry, přičemž první je prosazováno jako jediná hodnota a druhé zatracováno jako bezcenné do té míry, že je prakticky už nemožné nastoupit do závodu s heslem *Není důležité vyhrát, ale zúčastnit se*. Olympijský výbor proti tomu bojuje rozdáváním Cen fair-play za sportovní jednání v duchu olympijských ideálů; ceny samy o sobě však nemají sílu změnit současný sportovní systém silně orientovaný na vítězství. Úcta ke sportovnímu duchu olympismu chybí často nejen závodníkům, ale i rodičům, trenérům, učitelům, kapitanům mužstev, předsedům klubů, žurnalistům a divákům.

3.1. sport v českých zemích

Do roku 1992, kdy se Česká republika připojila k Evropské chartě sportu, platila ve sportovní odborné terminologii konvence rozlišující tělesnou výchovu, pohybovou rekreaci a sport. Zatímco tělesná výchova byla spojena se školami, byla povinná a orientovala se na celkový rozvoj člověka, pohybovou rekreací se myslela dobrovolná volnočasová aktivita. Sport pak byla činnost motivovaná snahou o co nejlepší výkon v závodním provedení. V současné době se mluví o sportu školním, rekreačním a závodním.

Sport se v českých zemích začal rozvíjet koncem 18. století. Tělesná výchova byla přidružena pouze ve vojenských nebo šlechtických akademiích. Tereziánské školství sice

nezapomínalo na hřiště, kde by děti hledaly rozptýlení, ale triviální výuka zůstávala bez tělocviku a her. V českém *Slabikáři pro městské školy v císař. král. zemích* (1781, další vydání 1821, 1835)¹⁰ obsahuje kapitola *Dětské hry* různé drobné pohybové hry, které patřily k životu vesnic (na slepou bábu, na myslivce, na posly, s míčem, kuželky, lichá sudá, s obruči). Výčet zakázaných aktivit potvrzuje pak existenci i dalších pohybových činností: běh o závod, házení kamením a sněhovými koulemi, koupání, klouzání, bruslení apod. Vesnické zábavy se neobešly bez her a tanců.

V Rakousku čtyřicátých let 19. století už existovaly drobné ojedinělé neprestížní cvičební ústavy, kde teprve vznikaly dnes známé gymnastické a atletické disciplíny a prvky. V petici do Vídně z 15. září 1848 žádali studenti mezi osmi body i o povolení spolkové činnosti: „7. Aby stát pečoval o fyzické vychování zařízením tělocvičných ústavů a plováren a ustanovením platů pro potřebné k tomu učitele.“¹¹ Vídeňský výnos se k ničemu nezavázal, ale dovolil, aby studentstvo podobné ústavy mělo. Prvním významným českým počinem bylo založení Sokola v šedesátých letech 19. století a tvorba českého tělocvičného názvosloví. Skrze rozvoj tělesné kultury se Sokol snažil posilovat vlastenectví a pěstovat zdatnou neoficiální armádu.¹² Do konce 19. století vznikají v Čechách i další sportovní organizace, např. Český klub veslařský a bruslařský, Český klub velocipedistů, Klub českých turistů, též klub atletický, lyžařský, kanoistický či jachtařský. Čeští zástupci se účastnili II. olympijských her v roce 1900 v Paříži. Na konci 19. století začíná také politická diferenciací sportovních jednot: v roce 1897 se od Sokola odtrhli příslušníci Československé sociálně demokratické strany a založili Dělnickou tělovýchovnou jednotu. V roce 1908 vznikla katolická tělovýchovná organizace Orel.¹³

Po první světové válce se obnovila činnost nyní už Československého olympijského výboru (v roce 1925 se v Praze dokonce pořádal mezinárodní olympijský kongres). Sport samotný se však provozoval převážně amatérsky a trpěl nedostatkem financí. I přesto se však

¹⁰ Dle: Krátký, František: *Dějiny tělesné výchovy*. Olympia, Praha 1974. s. 232.

¹¹ Krátký, František: *Dějiny tělesné výchovy*. Olympia, Praha 1974. s. 237.

¹² Tato myšlenka je patrná i v Hlaváčkových *Sokolských sonetech* (1895) nebo ve *Čtyřech písních sokolských* Josefa Václava Sládka (ve sbírce *České písně*, 1892). Hlaváček nepředstavuje cvičení v Sokole jako zábavu, jejímž vedlejším přínosem je fyzická zdatnost, ale jako cestu, jíž je zdatnost cílem. Sokolské jednoty nejsou popisovány jako občanská sdružení; sokolové jsou popisováni jako šiky, vojska a armády. Sládek tematizuje nejen otázku obrany země proti nepřítelům; báseň *Přední stráž* si všimá i toho, čím zemi budou sokolové bránit: „Ty, česká země, – proč nejsi naší?!/ Ó, jest a bude! – volá přední stráž.“

¹³ Při pohledu na českou literaturu zjistíme, že rozvoj a popularizaci sportu v Česku spíše ignorovala. Ve *Vzpomínkách* Jiřího Karáska ze Lvovic nacházíme tuto noticku: „V kavárně bylo opravdu rušně. Byla to kavárna hlavně studentská a literátská. Tehdejší studentstvo mělo největší zájem o literaturu. Sport byl neznámou věcí. V studentských spolicích se debatovalo výhradně jen o literatuře, pokud se nepřetržaly poměry politické.“ (Vzpomínky, 1994, s. 106.) Podobnou zmínku o marginálním postavení sportu nacházíme též v satirické povídce Františka Gellnera z roku 1913 *Sport a zdraví* (In Spisy II. Carpe diem, Broumovice 2006): „Výchova k sportu byla ovšem za mých chlapeckých a jinošských let úplně zanedbávána. Turistika našeho prostředí spočívala jedině v tom, že naši otcové a matky vyšli si v neděli odpoledne se svým potomstvem... Na střední škole nebyl u nás tělocvik, ani ne jako nepovinný předmět.“ (s. 35.)

na konci dvacátých let podařilo postavit plavecký stadion na Barrandově, zimní stadion na Štvanici a atletický stadion na Strahově. Rozvoj zaznamenal také středoškolský sport (na národní úrovni) a vysokoškolský sport (na mezinárodní úrovni). Kromě Sokola byly v meziválečném období aktivní i jednoty Orel (např. slet v roce 1922, Svatováclavské dny orelstva v roce 1929) a dělnické cvičební jednoty SDTJ a FDTJ (dělnické olympiády v letech 1921, 1927 a 1934). Značné popularitě se těšil také Klub českých turistů. V Československu pokračovaly ve své činnosti svazy německých turnerů, z nichž měl později politický význam Svaz turnerů vedený Konrádem Henleinem.

Po únoru 1948 převzal patronát nad sportem stát a ze sportu udělal hlavní mírotvorný prvek. Roku 1948 vznikl Závod míru, 1955 spartakiády a 1959 universiády. Jednotná tělovýchova zdůrazňovala zdravotní, vzdělávací a výchovný význam sportu. Tělovýchova se opírala o vědecky vypracovaný systém a roku 1959, vznikl Institut tělesné výchovy a sportu (od roku 1965 Fakulta tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy). Sport prošel rychlým vývojem a stal se prestižní záležitostí. Jeho popularitu šířenou dosud rozhlasovým vysíláním ještě zvýšily televizní přenosy utkání. V současné době je sport celosvětovou záležitostí nejen sportovního, ale též ekonomického a politického významu.

3.2. historie Sokola

První sokolská jednota – Sokol Pražský – vznikla 16. února 1862. Vlastenecký duch této nové aktivity podnítl rozvoj zakládání dalších sokolských jednot, které se od roku 1884 začaly sdružovat do žup. Po vytvoření Československa v roce 1918 vznikaly sokolské jednoty na Slovensku a v roce 1920 byla ustanovena Československá obec sokolská (ČOS).

Přitažlivost sokolství byla významně podpořena programovými díly dr. Miroslava Tyrše (1832-1884). Na antickém principu kalokagathie postavil ideál člověka tělesně zdatného, duševně a sociálně vyspělého, připraveného pracovat a bránit svůj národ. Jeho tělocvičná soustava vycházela z německého turnerství. Soustavnost a vědeckost Tyršova přístupu k teorii se projevovала např. v tvorbě odborné terminologie, která se používá dodnes. Miroslav Tyrš, spolu s Jindřichem Fügnerem, K. Hanušovou, J. Tonnerem a dalšími položili základ sokolství jako životní filozofii, jejímž základem je čestnost, bratrský vztah k druhému člověku a odhodlanost ctít hodnoty. Důsledkem národně formulovaného sokolství a jeho mravních hodnot byla účast sokolů v odboji za první a druhé světové války, v čs. legiích v Rusku, ve Francii a v Itálii a působnost v Národní stráž při vzniku Československa.

Díky činnosti ČOS vzrůstal počet učitelů tělesné výchovy, do škol byla zavedena Tyršova osnova školní tělesné výchovy (1924). Postoj společnosti ke sportovnímu programu

ČOS prošel vývojem postupného uznání nově vznikajících sportů, účastí sokolských sportovců na olympijských hrách a úpravami vztahů ke sportovním svazům. Výsledkem byla slavná éra olympijských vítězů v gymnastice – B. Šupčíka, J. Váchy, A. Hudce a družstva žen v Londýně v roce 1948. Světového vrcholu, dodnes nepřekonaného, dosáhly sokolské slety po vybudování Masarykova sletového stadionu (1926), z nichž X. všesokolský slet (1938) se stal národní manifestací odhodlání bránit republiku. Sokolové bojovali na všech frontách zahraničního odboje. ČOS byla fašisty rozpuštěna 8. října 1941.

Poválečná euforie a vysoký mravní kredit Sokola byl příčinou, že ČOS měla přes milion členů. Nástup totalitního komunistického režimu v únoru 1948 a snaha vytvořit jednotnou organizaci řízenou státem a komunistickou stranou přerušily další vývoj. Při reorganizaci v roce 1952 se Sokol stal jednou z šesti tělovýchovných organizací, které měly zajišťovat sport na vsích. Tuto funkci plnil od roku 1957 i v rámci ČSTV. 7. ledna 1990 byl Sokol obnoven.¹⁴

3.2.1. sokolská literatura: Karel Hlaváček a další

Sokolství je první podoba sportu, která si našla cestu do české literatury. V roce 1895, kdy vyšla první sbírka Karla Hlaváčka, *Sokolské sonety*.¹⁵

V *Sokolských sonetech* Hlaváček tematizuje Tyršovu myšlenku, rozvíjí představu fiktivní české armády, která hrdě a statečně bojuje proti nepřátelům. Její síla je ve zdatnosti, jednotě a pracovitosti, které jsou definovány v kontrastu k slabosti ducha v zanedbaném těle. Typické obrazy jsou sjednocení pod vlajkou, pochodující šik bratrů, svobodný dravý sokol, silná paže napnutá k práci, ale též boj, krev a revoluce. Hlaváčkovy básně jsou deklamativní, motivační a vyjadřují jasná stanoviska. Na *Sokolských sonetech* jsou patrné vlivy lumírovské poezie,¹⁶ současně se však objevují i prvky poetiky okruhu Moderní revue.

Uvítání *Sokolských sonetů* bylo neslavné. Arnošt Procházka seškrtal svou odsuzující kritiku na udivené: "Příteli!!??!!" Hlaváček si byl sám vědom tendenčního zaměření sbírky a vzápětí se jí zřekl. Sbírka nedošla valného úspěchu ani v sokolských časopisech. „Svěžím a upřímným slovům“, jimiž autor sděluje „bratřím tužby své a city“, nebyla přiznána hlubší umělecká hodnota než přínos „pro naši věc“.¹⁷ Jiří Karásek ze Lvovic se k *Sokolským sonetům*

¹⁴ Zpracováno volně podle internetu.

¹⁵ Ojedinelé básně vycházely již dříve, např. *Čtyři písně sokolské* od Josefa Václava Sládka ve sbírce *České písně*, 1982.

¹⁶ Srov. Česká literatura od počátku k dnešku, s. 411. Arne Novák (Dějiny českého písemnictví) ani akademické Dějiny české literatury III. se Hlaváčkovým Sokolským sonetům nevěnují.

¹⁷ Poznámky vydavatelovy. In Dílo Karla Hlaváčka. Svazek I. Sokolské básně a studie. Kvasnička a Hampl, Praha 1930. s. 191-199.

vrací ve svých *Vzpomínkách*: „Hlaváček byl touto kritikou jediného slova tak zničen, že se odmlčel na řadu měsíců. Nepřicházela již jeho žlutá psaníčka se zásilkami nových básní. Bylo mi líto, že se Hlaváček tak odmlčuje. Napsal jsem mu dopis, ale přišla jednořádková odpověď, že nic nemá a že básnění zanechává. Jest tedy z toho vidno, že Hlaváček přece jen do Sokolských sonetů vložil kus své duše, když se ho nepříznivá kritika Procházková tak dotkla. Procházka ovšem své mínění o Sokolských sonetech nikdy nezměnil a nezařadil je ani do Spisů Karla Hlaváčka. A přece jsou Sokolské sonety zajímavé z psychologické stránky jako pokus sloučiti antickou ideu sokolství a náladu moderní dekadence.“¹⁸

Hlaváčková sbírka byla v zásadním rozporu s dekadentní poetikou, do jejíhož ovzduší vstoupila. F. X. Šalda interpretuje dekadenci jako zálibu v jedinečnosti a vyřazenosti z většiny. V dekadenci vidí reakci na předchozí období realistické (popř. naturalistické) záliby v hromadnosti a typizaci.¹⁹ Hlaváčkovu přihlášení se k jednotě Sokola demonstruje dobrovolné vzdání se individuality a výlučnosti. Pojetí dekadence jako „chorobně zcitlivěného umění, které miluje nemoc, utrpení, bídu těla i duše“²⁰ odporuje Hlaváček svou sbírkou jako projevem důvěry v pozitivní přínos sokolských aktivit.

Na to, že v Hlaváčkově prvotině jsou dekadentní rysy přesto osobitým způsobem přítomny, poukazuje v roce 1913 Miroslav Hýsek v článku²¹, v němž se *Sokolské sonety* pokouší začlenit do vývoje Hlaváčkovy básnické tvorby. V době, kdy sbírka vyšla, pracoval Hlaváček už na své druhé sbírce, *Pozdě krámu* (1896). V *Sokolských sonetech* se však Hlaváček dekadentnímu pohledu na svět staví na odpor. Hýsek zde přirovnává *Sokolské sonety* ke sbírkám *Tristium Vindobona* a pozdějším básním Sovovým a Bezručovým. „Karel Hlaváček byl z generace, jež přišla po realistických bojích za naši národní obnovu a v devadesátých letech z vnitřní nutnosti odhalovala bolesti veřejného našeho života, diskutovala vášnivě o nich a snažila se nalézt podmínky k jeho základní přeměně... Sokolstvo je Hlaváčkovu opravdovým lékem k ozdravení našeho života veřejného.“²² Vedle vizuálního obrazu silných zdravých mužů, kteří se drží zpříma a zrak jim hoří nadšením, objevují se v Hlaváčkových verších i muži shrbení, nervózní, bledí a poníženi. V *Prologu*, první básni *Sokolských sonetů*, nabízí Hlaváček sokolství jako východisko z úpadkového světa:

V tu dobu rozvratu, kdy žijem poníženi,
v tu dobu, zvířenou předtuchou neurčitou,
v tu dobu, v potupy kdy žijem zvrcholení,

¹⁸ *Vzpomínky*, 1994, s. 128.

¹⁹ *Kritické projevy II. 1894-1995*

²⁰ Šalda, F.X.: K otázkám dekadence. In *Kritické projevy II.* Melantrich, Praha 1950. s. 218.

²¹ Hýsek, Miloslav: Hlaváčkovy Sokolské sonety. In *Časopis pro moderní filologii*. Praha, 1913. roč. 3.

²² Hýsek, Miloslav: Hlaváčkovy Sokolské sonety. In *Časopis pro moderní filologii*. Praha, 1913. roč. 3., s. 353.

v tu dobu úpadku, již ku zhroucení zpitou,

jda hrdě, sonete můj – doufáš v pochopení?...
Všem podej na pozdrav svou ruku mozolitou,
mluv tónem intimním, mluv tónem rozhořčení;
však nevnučuj se nikde... Cestu kamenitou

jsi zvolil (...)

Nevalný ohlas sbírky u sokolské kritiky potvrzuje myšlenky Miloslava Hýska, že *Sokolské sonety* jsou více dekadentní, než je na první pohled zřejmé. „Sokolské sonety (jsou) málo sokolské, že je v nich málo ráznosti a málo skutečného zdraví; Hlaváček i tu v řadě celých čísel a jinde v jednotlivostech hlavní svůj zájem přenáší na stránku ne myšlenkovou, nýbrž básnickou, speciálně obrazovou (...),“²³ již Hýsek shledává základem vrcholných Hlaváčkových sbírek.

Karel Hlaváček napsal kromě *Sokolských sonetů* také množství sokolských studií, z nichž většina vyšla v letech 1894-1897 v časopise Sokol.

Podobným obdobím sokolského nadšení jako Karel Hlaváček, prošel také v letech 1921-1924 Jakub Deml. V *Sokolské čítance* (1924) nalezneme texty jeho přednášek a příspěvků do sokolských časopisů. Demlovým cílem je „sledovati především duši Sokolství, život Sokolství, ideový obsah, duchovní náplň, snad i filosofii Sokolství...“²⁴ Z textů je patrný Demlův záměr sloučit myšlenku sokolství s křesťanstvím: „soudcem jest Bůh, dárce svobody a svědomí ... Duch jest, který oživuje, tělo nic neprospívá!“²⁵ Účel sokolství spatřuje Deml v tom, že vychovává „k nejvyšší metě, k nejvyššímu cíli a tím cílem není nic menšího než tělesné zdraví, brannost a zdatnost, krása, ladnost, mrštnost, svěžest, křepkost – a na druhé straně: duševní ukázněnost, charakter, pracovitost, vytrvalost, houževnatost, veselá mysl a všecko, co s tím souvisí, tedy: láska k bližnímu, hledání pravdy, střídmost, sebezápor, obětavost, statečnost, skromnost, slovem: lidskost.“²⁶ Jakub Deml zde tedy nepodává sokolství jako pouhou zájmovou činnost, ale jako způsob myšlení a života.

Velkým příznivcem Sokola byl i František Kožík. V jeho sportovní beletrii nalezneme historický portrét Miroslava Tyrše a příběhy sportovců, u nichž stojí sokolské cvičební jednoty na počátku jejich sportovní kariéry. Činnost v Sokole František Kožík popisuje v knize *Vlajka vítězů* (1941), která pojednává o jednom z prvních, ne-li úplně prvním,

²³ Hýsek, Miloslav: tamtéž. s. 355.

²⁴ Sokolská čítanka, 1924, s. 7.

²⁵ Sokolská čítanka, 1924, s. 7.

²⁶ Sokolská čítanka, 1924, s. 10.

reprezentačním startu cvičenců Sokola v cizině. Celá drobná Kožíkova knížka staví do stejného centra pozornosti i založení Sokola. Kladný vliv Sokola Kožík znovu zdůrazňuje v příběhu lyžařů Hanče a Vrbaty v knize *Synové hor* (1954, přepracováno 1968).

Sokolství bylo první podobou sportu na českém území. Jeho vlastenecké ideové vyznění (podobně jako u německého turnerství) kontrastovalo s výchovnou funkcí sportu, která se často prosazovala v samostatných státech. Zdůrazňování národního sebepojetí je charakteristický rys sokolské literatury. V jejím rámci převládají projevy a statě formující celé hnutí po jeho ideové, organizační i sportovně-teoretické stránce. Sokolské hnutí se však nestalo natolik silným podnětem, aby jako téma významně proniklo do krásné literatury.

4. Soutěžní sport

Sport plní v lidském životě různé funkce. Je provozován pro upevnění zdraví, pro rozvoj fyzické kondice, pro ukojení přirozené potřeby pohybu, kvůli kompenzaci jednostranné psychické zátěže, pro vlastní prožitek pohybu, jako prostředek socializace, ale také pro naplnění osobních potřeb člověka, jako jsou snaha o uplatnění či touha po výkonu.

Tématem této kapitoly bude, jak se soutěžní sport, jeho hodnoty a negativa, odráží v prózách českých autorů.

4.1. hodnoty sportu

4.1.1. pozitivní vzory

Sport je oblast, která vytváří pozitivní vzory; dá se říci hrdiny současné doby, nositele žádaných vlastností, tělesné hbitosti, chytrosti, spolupráce, koncentrace, vytrvalosti... Zatímco si děti v Konrádových *Postelích bez nebes* hrají s míčem na Černohorce a Němce, přičemž Černohorce chápou jako hrdinný slovanský národ, který statečně vzdoroval Němcům, děti v Poláckových *Mužích v ofsajdu*²⁷ si hrají na Prokopa, Dvořáčka a Klapku a utkání Viktorky s Unionem. Prestiž, kterou sportu společnost přikládá, ovlivňuje vnímání dětí a sportovci se stávají vzory i pro dětské hry. Zatímco se v klidných dvacátých letech 20. století těšil sport velké přízni diváků i čtenářů²⁸, v *Postelích bez nebes* (1939), ve kterých Karel Konrád zachycuje tvrdou sociální realitu před první světovou válkou, není pro zábavu, jakou sport nabízí, místo.

Sport formuje u člověka kladné vlastnosti, které jsou ceněny i mimo diskurz sportu: snahu na sobě pracovat, překonání lenosti, dodržování pravidel, umění prohrávat či schopnost spolupráce v rámci kolektivu. Ota Pavel nechává cyklistu Hellera dospět k poznání, že jeho cyklistika je víc než jen koníčkem: „Najednou si uvědomil, že pro všechny ty lidi znamená daleko víc, než kdyby dělal jenom ve fabrice; oni sami nebyli hrdinové, ale viděli se v něm.“²⁹

Fanouškům – lidem, kteří se sportu nevěnují aktivně, ale dramaticky ho prožívají na tribunách stadionů – sportovci zprostředkovávají pocit vítězství. Diváci jsou strženi napětím dramatické hry, jíž se zúčastňují prostřednictvím svých barev, týmů a favoritů. Vysvětlení tohoto diváckého fenoménu se věnovalo množství sociologů, kulturologů a filozofů. Masový prožitek euforie vítězství sdílený po úspěchu na šampionátech vysvětluje Jiří Černý: „Každý nemůže být v tomto světě vítězem, ač by třeba chtěl. Proto se rozhoduje být vítězem skrze

²⁷ Pravopis názvu knihy byl v práci sjednocen z pův. *Mužů v ofsaidu* na *Muži v ofsajdu* bez ohledu na použitá vydání.

²⁸ Kromě *Mužů v ofsajdu* vzniká i *Klapzubova jedenáctka*, tedy dvě sportovní knihy, které svou kvalitou přesáhly běžnou úroveň sportovní beletrie a které např. v divadelních zpracováních ožívají dodnes.

²⁹ Ota Pavel: *Výstup* na Eiger, 1989, s. 118.

prostředníka, skrze zastupování; volí-li tento způsob, volí jej jako jediný, jak ve stejné době a bez námahy, bez rizika a ztroskotání dosáhnout triumfu.³⁰ Diváckému sportu však bude širší pozornost věnována později. V následujícím oddílu se zaměříme na beletristické texty všímající si konkrétního sportovce, který ve skutečném světě zaznamenal mezinárodní ohlas.

4.1.1.1. Emil Zátopek

Národním hrdinou se koncem čtyřicátých a v padesátých letech 20. století stal běžec Emil Zátopek. Brzy se objevil jako námět v beletrii. Zátopkovým životopiscem byl především František Kožík (*Vítěz marathonský*, 1954); menší měrou se Zátopkovi věnoval později i Ota Pavel (*Jak to tenkrát běžel Zátopek*. In *Plná bedna šampaňského*, 1967).

František Kožík píše o Zátopkovi jako o příkladu lidské vůle, jako o člověku, v němž se skloubily vlastnosti, které jsou potřeba k tomu, aby se z člověka stal vrcholový atlet a světový rekordman, s přátelstvem a upřímností, jimiž si získával sympatie i v zahraničí. Zátopkovy úspěchy v atletice a sportu udělaly také velkou službu v rozvoji sportu mládeže – Emil Zátopek v Kožíkově knize funguje jako pozitivní vzor, který je hodný následování. V přímém rozhovoru týkajícím se rekordů odpovídá Zátopek Kožíkovi: „Ale já jsem šťastnější pro to, co to znamená doma. Ty tisíce mladých lidí se ke sportu nedostanou, ale jejich snaha nebude méně hodnotná. Taková široce rozvětvená tělovýchova znamená pro rozkvet národa mnoho. Proto chci věřit, že mé výkony mají dobrý vliv.“³¹

Kožíkův *Vítěz marathonský* představuje Zátopka (pomineme-li prozatím politickou interpretaci postavy) jako dřiče a bojovníka, který ale vyhrává i díky taktice. Kožík ale usiluje také o to ukázat Zátopka jako sympatického člověka, který zůstává i na dráze druhem a kamarádem.

Z perspektivy jiné politické situace popisuje Zátopkovu slavnou trojici startů na olympiádě v Helsinkách (1952) Ota Pavel povídkou *Jak to tenkrát běžel Zátopek* ve sbírce *Plná bedna šampaňského* z roku 1967. Ota Pavel Emila Zátopka potkává až v době, kdy jeho běžecká kariéra skončila. Oproti Kožíkovu se Pavlovo líčení liší hlavně tím, do jakých souvislostí Pavel Zátopkovy výsledky staví. V popisu samotného výkonu, v přemáhání únavy a bolesti se autoři téměř neliší. Oba opřeli své texty o Zátopkovo vyprávění, Kožík však měl přístup k čerstvějším vzpomínkám než Pavel. Největší rozdíl mezi autorskými pojetími spočívá v politickém podtextu knih. Kožík naplňuje ideové cíle literatury v duchu padesátých let. Kožíkův Zátopek je nezpochybnitelný hrdina svého lidu, s nímž se plně ztotožňuje. Cítí se

³⁰ Černý, 1968, s. 101.

³¹ Vítěz marathonský, 1954, s. 126.

být součástí celku i v momentě závodění; běží s myšlenkou, že mu lidé fandí, že od něho hodně očekávají a že je nesmí zklamat.

Pavlův Zátopek vnímá při běhu jen svou bolest; diváci ho rozptylují. V jeden moment si i lidsky uleví: „Polibte mi prdel!“ Umí být skutečně nervózní, podrážděný a prchlivý a lidský. *Vítěz marathónský* je cenný v tom, že se faktograficky věnuje tréninku, závodům i soupeřům Emila Zátopka, což může být pro čtenáře inspirativní. Kožík podrobně popisuje Zátopkovy tréninkové strategie a nechává ho odpovídat na konkrétní dotazy týkající se jeho přípravy. Kožíkův Zátopek nejen inspiruje, ale také učí.

Z literatury věnující se sportovcům jako „hrdinům“ a „vzorům“ vyplývá, že to, co je nejvíce ceněno, je snaha na sobě pracovat, překonávat překážky i sama sebe a umění vydat ze sebe v rozhodujícím momentu maximum. To, co činí z člověka vítěze, není jenom talent a práce, ale jsou to i vlastnosti charakteru a dostatek motivace a vůle.³² Otázka, co vlastně dělá z obyčejného sportovce špičkového závodníka, je tematizována v trojici povídek Oty Pavla *Proč jsem se nestal světovým hráčem*, *Ty nikdy nebudeš mistrem světa* a *Kdo má právo na vavřík* z posmrtně vydaného souboru próz *Jak šel táta Afrikou*. Pavlovy závěry se dají shrnout takto: „Světovým se může stát ten, kdo má: vůli, talent, podmínky, odvahu a štěstí.“³³ V jiných povídkách dochází Ota Pavel ve svém hledání k poznání: „Úplně nejvyšších met dosáhli ti, kteří se dovedli vybičovat ... – znamená to vypnout ze sebe všechny síly z důvodu, že tento okamžik se nemusí nikdy opakovat, a je možné, že se opakovat nebude.“³⁴

4.1.1.2. fotbalové legendy

Fotbal je sport, který má v Česku dlouhou a slavnou tradici. Jako divácky atraktivní a populární hra je také sportem, který se nejčastěji stává tématem literatury. Následující kapitola se bude věnovat literárním fotbalovým legendám³⁵. Čtyřmi klíčovými díly jsou *Klapzubova jedenáctka* Eduarda Basse z roku 1922, krátká próza Vladislava Vančury *F.C.Ball* z roku 1924, *Klub fotbalových panen* Vlasty Buriana z roku 1937 a *Dukla mezi mrakodrapy* od Oty Pavla z roku 1964.

Eduard Bass v *Klapzubově jedenáctce*, příběhu s pohádkovými motivy, paroduje fotbalové nadšení počátku 20. století, kdy se sport postupně stával atributem moderní civilizace. Humoru dosahuje Bass hlavně hyperbolou; nadsazuje umění jedenáctky bratrů,

³² Například Kožíkův čerstvý člen Sokola Tonik z *Vlajky vítězů* překvapivě pomůže mamince s nádobím. Na její udivenou otázku odpoví, že když chce člověk něco dokázat, musí se umět donutit i ke cvikům, které bolí. Proto se má nutit i do nepříjemných věcí, jako je utírání nádobí, protože si tím cvičí vůli.

³³ *Jak šel táta Afrikou*, 1994, s. 68.

³⁴ *Jak šel táta Afrikou*, 1994, s. 79.

³⁵ Legendám nikoli ve smyslu literárního žánru, ale odrazu úspěchů, slávy a proslulosti skutečných fotbalových týmů v literatuře.

vytváří z nich neporazitelnou sílu, která dokáže čelit všem úkladům. Tím si Bass otevírá pole pro kritiku jednotlivých fotbalových nešvarů, brutality na hřišti, nesportovního jednání, namyšlenosti, zaujatého soudcování nebo profesionalismu. Svému týmu přisuzuje nejen neporazitelnost, ale i vysoké morální kvality. To, co vedlo k vítězství jedenáctky Klapzubů, byla „jejich duševní a citová převaha, naprostá a nezištná obětavost, s níž jeden pomáhal druhému, skutečné, ryzí bratrství, o němž starý Klapzuba jim sice nevykládal a nepřednášel, ale které mezi nimi vypěstoval a které jim především pomáhalo k vítězství.“³⁶ V postavě starého Klapzuby, trenéra i „manažera“ týmu, představuje Bass nové vtělení chytráka Honzy – díky mazanosti starého Klapzuby vyklouzne tým ze všech léček. Kromě kritiky využívá Bass textu i k vyjádření obdivu k dokonalým sportovním výkonům a k soutěživému duchu, který fotbal provází. „Nebylo nejmenší naděje, že by se podařilo Klapzuby porazit, ale věčná a neuhasínající touha dokázat nemožné, která je nejkrásnějším rysem sportovního ducha, hnala všechna družstva do nových a nových pokusů.“³⁷ Tento obdiv prostupuje i textem Bassova nejznámějšího díla – v *Cirkusu Humberto* je to úcta k dokonalé profesionální práci, ke „kumštu“ artistickému či jezdeckému.³⁸

Centrem lyrické prózy Vladislava Vančury *F.C. Ball*, a vůbec celého souboru povídek *Dlouhý, Široký, Bystrozraký* z roku 1924, je hostinec U Dvou litrů a veselá jedenáctka jejího osazenstva. Děj Vančura posouvá vyprávěním o minulosti Dvou litrů a jednotlivých štamgastů, kteří v hostinci postupně zakotvují. Vznik i postup fotbalového klubu Ball jsou vyprávěny jako mýtus. U založení figuruje Prozřetelnost: „Prozřetelnost shlédla na statnou skupinku oknem, jež se podobá objektivu. Tvůrce všehomíra viděl státi ve Dvou litrech forward budoucího fotbalového klubu Ball, ale jen on sám znal budoucnost, jež je skryta lidem.“³⁹ Následující den má farář Felix Ben vnuknutí a v rozestavení fotbalových hráčů rozezná sebe a své přátele. Nápad je přijat. F.C. Ball uzavře smlouvu, vyhrává zápas za zápasem a bez inkasovaného gólu porazí všechny světové kluby. V závěrečném zápase s kombinovaným družstvem světa vtrhnou na hřiště diváci a F.C. Ball se skryje ve svém hostinci. Legenda o F.C. Ballu ožije v novinách a filmech. Vančurův *F.C. Ball* propojuje motivy aktivního a fanouškovského pohledu na fotbal. Fotbalový tým Ball vzniká z vnuknutí, z opilého hospodského nápadu, pokračuje vítězně vzhůru a v hospodě opět beze stopy zmizí.⁴⁰

³⁶ Klapzubova jedenáctka, 1989, s. 50.

³⁷ Klapzubova jedenáctka, 1989, s. 68.

³⁸ Od dob svého vzniku neztrácí *Klapzubova jedenáctka* na aktuálnosti, byla zfilmována roku 1938 s Theodorem Pištěkem v roli starého Klapzuby a Antonií Nedošínskou v roli jeho ženy. V roce 1967 vznikl televizní seriál, v němž tyto role obsadil Jiří Sovák a Vlasta Chramostová. Bassova novela se dočkala i několika dramatizací, např. v Divadle Minor, Petr Forman - Ivan Arsenjev - Veronika Šváblová (2005).

³⁹ Dlouhý, Široký, Bystrozraký, 1924, s. 80.

⁴⁰ Hostinec či hospoda jsou s tématem fotbalu spjaty pravidelně a takřka konvenčně. Též v Hrabalově povídce *Fádní odpoledne (Perlička na dně)*, zde probíhá diskuze o posledním utkání jako vzpomínání na zašlou slávu

Vančurův důvod pro volbu fotbalového tématu nelze hledat v zálibě ve sportu samotném. Spíše jde o romantiku velkých činů. Založení F.C. Ballu a jeho úspěchy jsou činem i ve své malichernosti stejně velkolepým a heroickým jako cesta dvou chlapců do světa a hledání ztracené oslice v ostatních povídkách souboru. „Velkým činem“ se může stát prakticky cokoli, co je okolí ochotno za takový čin uznat. Styl nese typické rysy vančurovského lyrizovaného vyprávění: nekonvenční jazyk, do kontrastů stavěná bohatá slovní zásoba různých stylových rovin (knižní, odborná, obecná, hovorová i vulgární), množství obrazných pojmenování, použití archaismů lexikálních i morfologických, složitá větná stavba, nezřídka rytmizace. Pro utváření textu je typický také popis generující vizuální detaily: „V kouři a alkoholické rose na plošných výšinách stolu válela se oblaka řečí, válela se a stoupala vzhůru v pomalém letu a tání.“⁴¹ Vančurovi protagonisté vycházejí z hospody již jako zdatní sportovci, aniž by své dovednosti nabylí tréninkovou dřinou.⁴² Fakt, že Vančura téměř přešel skutečnost, že dovednosti nutné k vítězství se musí nejprve získat, posouvá jeho *F.C. Ball* do mytické podoby, jako by šlo jen o pouhé opojné představy, o snění jedenáctky mužů sedících v teple a pohodlí hostince. Klapzubova jedenáctka je neporazitelná stejně jako F.C. Ball. Zatímco však Klapzubáci prošli nejprve tvrdým tréninkem, F.C. Ball vyhrává z čirého rozhodnutí. Vančura se navíc vyhýbá přímým popisům utkání; závěrečný zápas se světem dokonce shrnul v jediném odstavci. Samotná hra zjevně nebyla tím, co Vančuru na fotbalovém námětu upoutalo.

Humoristický román Vlasty Buriana *Klub fotbalových panen* těží humor hlavně z přesné znalosti fotbalového zákulisí, odkud pocházejí například dialogy spartánských a slávistických fanoušků při duelu jejich oblíbenců. Centrálním tématem je však vznik dívčího fotbalového klubu Gazely. Jejich vzestup je příznačně prudký. Z házenkářek postavené družstvo se po ročním tréninku uchází o nominaci na antverpskou olympiádu. Ta jim unikne, když s reprezentačním výběrem mužů uhrají „pouze“ remízu. Do Ameriky však odjedou na

někdejších velkých hráčů a týmů.

⁴¹ Dlouhý, Široký, Bystrozraký, 1924, s. 80.

⁴² O estetické, respektive neestetické představě sportu polemizuje Jiří Černý: „Moderní sport je ve své každodennosti vrcholně neestetický, trénink, příprava na vrcholné výkony se spíš podobá těžké dřině a práci, jednostranně zaměřený způsob života a životosprávy omezuje často jiné intelektuální a emocionální potřeby, vnáší do celkového výsledku estetického příkladu sportovních hráčů přinejmenším i dojem z předcházející askeze a odříkání, dojem jednostrannosti a nakonec i zcela neestetické disharmonie mezi krásou jedinečného výkonu (rekordu, vrcholného finálového zápasu) a každodenní přípravou, mezi cílem a prostředky, jež je nutné k jeho dosažení volit. Navíc, kolektivní hra, aby naplňovala svůj samoučel – to znamená vlastní vítězství a porážku protivníka – musí svou krásu poznamenat často neslychanou agresivitou a brutalitou, zdánlivě tak neúměrnou a nepřiměřenou k nevážnému způsobu bytí hry. A přece: tato parcialita a jednostrannost pouhopouhého zaměření k hernímu výkonu (jenž má defacto svůj účel sám v sobě), tato negace všestranné harmonie hry a života (jenž má de facto za výsledek často ještě větší a frapantnější alegorii života hrou), tato kompenzativnost a symbolická zástupnost sportovní hry (jež má de facto za účel ještě větší autenticitu tvorby svobodné situace) má i svou titánskou stránku – stránku neslychaného, nezměrného úsilí o překonávání, o transcendenci sebe sama.“ (Černý, 1968, s. 79.)

soukromé turné dotované sponzorem. Pointou příběhu je, že se po prvním zápase většina dívek zamiluje a družstvo se na naléhání nápadníků rozpadne.

Burianův text se rozbíhá do několika syžetových linií, díky nimž se dostáváme nejen k fandovskému vytržení, ale i do blízkosti různých fotbalových činovníků: rozhodčích, funkcionářů, trenérů či sportovních mecenášů. V popisu Čechoameričana Joea Duchny, jehož též na začátku potkáváme coby desetiletého Pepíčka, rozeznává Vladimír Just⁴³ Burianovo neradostné dětství.

Burianova próza je blízká Poláčkovým *Mužům v ofsajdu*. Obě spojuje vhléd do divácké atmosféry a lidového prožívání zápasů, čehož si všímá Erik Gilk ve své studii srovnávající fotbalové náměty v české literatuře⁴⁴: „Komik Vlasta Burian, sám aktivní sportovec a fotbalista, jednu dobu dokonce spartánský brankář, osvědčil v próze *Klub fotbalových panen* důkladnou znalost prostředí a zejména zákulisí tohoto sportu. Spolu s Poláčkem nahlédl do fotbalového života nejméně, ovšem s tím rozdílem, že autor *Mužů v ofsajdu* podle dcery Jiřiny sport nesnášel a na fotbalové zápasy chodil s jistým odporem pouze v době psaní románu jako pozorovatel, aby se nezpronevěřil vlastní devíze literárního realismu.“

Vztah Vlasty Buriana ke sportu tedy nebyl jen zálibou. Vladimír Just upozorňuje, že pro sport i herectví měl Burian velké nadání: „(...) zhruba do svých pětadvaceti let se nemohl rozhodnout, zda dá přednost profesionální kariéře sportovní nebo herecké. Chytil za ligovou Viktorku i Spartu, vítězil v nejrůznějších cyklistických závodech, hrál na kurtech rovnocenné tenisové zápasy s budoucími špičkami české tenisové reprezentace. A večer co večer vystupoval jako komik na několika pražských scénách zároveň.“⁴⁵

Líčení samotných fotbalových zápasů je doménou především Oty Pavla. V *Dukle mezi mrakodrapy* pracuje reportážní formou s reálnou látkou. Z líčení tréninků, zápasů i zážitků týmu číší Pavlovo nadšení, které vylučuje ironii (byť Duklu občas přirovná ke Klapzubově jedenáctce) i kritiku systému nebo hráčů. Špatné povahové vlastnosti – vzteklost, hrubost při hře, pýchu, neukázněnost nebo i problémy s alkoholem, které někdy u hráčů zmíní, zmírňuje tím, že i fotbalisté jsou jenom chybní lidé. Záporné povahy pak vyvažuje a převažuje líčením odhodlání, vášně, fotbalové zdatnosti a těžké cesty chudých mladíků za fotbalovou slávou. Dukla Praha jako vojenský fotbalový tým vznikala v padesátých letech. Svým fotbalistům nabídla plat a možnost zůstat členy týmu i po vojně. Tím jim zajistila podmínky i čas na trénink. Navíc dala Dukla svým hráčům šanci vystudovat večerní školu

⁴³ Vladimír Just: <http://www.pozitivni-noviny.cz/945.html>

⁴⁴ Gilk, Erik: <http://www.tydenika2.cz/archiv/2006/23/kouzelná-pistalka-svateho-petra>

⁴⁵ Vladimír Just: <http://www.pozitivni-noviny.cz/945.html>

nebo vojenské učiliště, což bylo víc, než by si hráči mohli dovolit, kdyby hráli při zaměstnání. Tento zrod profesionálního fotbalisty v socialistickém Československu Ota Pavel komentuje pochvalně; všímá si však i negativ. Za zajištěný život hráči platili odříkáním a potem, za možnost cestování množstvím odehraných zápasů, dobře znali jen hřiště a hotelové pokoje. Ota Pavel svým líčením ukazuje, že obdivovaná fotbalová kariéra je stejně všední a unavující jako jakékoli jiné povolání. A jako takové má vedle svých lepších chvil i chvíle horší; z porážek se však musí člověk poučit a vítězství vítat jako chvíle štěstí, které je v lidském životě nejcennější. Zatímco první část *Dukly mezi mrakodrapy* je věnována historii Dukly, druhá část je aktuální reportáž z dvou ročníků mezinárodní americké soutěže, kam Ota Pavel jako jediný zástupce českého tisku Duklu doprovázel. Kromě zápasů si Ota Pavel všímá nálady v týmu, reakce fanoušků a lidí, kteří díky obdivuhodným sportovním výkonům přijmou i fakt, že vyhrálo mužstvo socialistické země.

Ota Pavel v monografii *Dukly Praha* položil důraz na emocionalitu jednotlivých postav i celého prostředí, umožnil čtenářům proniknout do zákulisí fotbalu a pochopit ho. Eduard Bass se o hlubší analýzu postav nepokouší. Pomocí humoru kritizuje jevy, které sport provází. Pro Vladislava Vančuru není sport nijak klíčové téma; v ostatních knihách se už tento námět neobjevuje a sama epizoda založení a konce F.C. Ballu je rozpracována jen v poslední polovině povídky. Tuto fotbalovou kariéru použil Vančura jen jako další příklad drobného hrdinství, jejímž prostřednictvím se jeho protagonisté dostávají za hranice běžné životní konvence.

Ota Pavel se snaží zachytit sport nehvězdný. Sport, jak ho provozují lidé, kterým nebylo dáno dostat se až k medailovým umístěním, kteří se zranili anebo jednoduše nebyli dost dobří. Zaměřuje pozornost na sportovce na odpočinku, na ty, kteří zjistili, že z jednoho úspěchu nemohou žít celý život, a na to, jak se s tím vyrovnali. Více se v povídkách také objevuje Ota Pavel jako autorská postava, jako přítel těch, na něž svět zapomněl, nebo bezejmenných, kteří však pro sport udělali nesrovnatelně víc než leckterá hvězda: „A pak mi najednou bylo do breku, protože jsem si uvědomil, že takoví lidé, jako jsou Pekaři, musí lákat novináře a spisovatele na hříbky v sladkokyselém nálevu, zatímco u šaten zpěváků a sportovních hvězd stojí zástupy žurnalistů. Čekají a čekají, aby znovu a znovu mohli popisovat, jaké má Pelé kopačky a B.B. poprsí. Koho to, prosím vás, zajímá, jak kope Dukla Zbiroh? Nikoho. Ale jedno je jisté, dámy a pánové, bez Pekařů by sport umřel stejně, jako by lekla ryba bez vody. Myslím ten sport malý, opravdivý.“⁴⁶

⁴⁶ Syn celerového krále, 1979, s. 42.

Ota Pavel jako první přináší čtenářům sport v celé jeho šíři. Shodně s tradicí obdivuje vítězství, ale ukazuje i porážky, bezvýslednou dřinu a zklamání. Nenaplněné sportovní sny neinterpretuje jako prohru; z jeho textů vysvítá, že naopak tato dřina bez odměny je skutečné hrdinství. Nejoblíbenějším aspektem sportu ve starší sportovní literatuře bylo překonání vlastní slabosti, překážek a soupeře. Pavel pojem vítězství zproblematizoval. Již nejde jen o to vyhrát nad soupeřem, vyhrát nad sebou samým, ale také prohrát a vyrovnat se s tím. I prohry jsou cenné. Život Pavlových sportovců jedním zápasem nekončí, naopak, život je sled malých (nejen sportovních) bitev. To přibližuje Pavlovy prózy veřejnosti. Pavel nestaví sportovce na piedestal, ale ukazuje, že jejich život je právě tak plný střídajících se drobných vítězství a zklamání jako jakýkoli jiný.

Zatímco autoři sportovní literatury, kteří Otu Pavlovi předcházeli, využili motiv sportu jenom omezeně (jako téma jedné knihy – Bass, Poláček; nebo téma pro omezený okruh čtenářů – např. knihy pro mládež u Foglara) povýšil Pavel sport mezi témata, z nichž může literatura čerpat v plné šíři. V jeho prózách se sport stal alegorií života.

To, co je u týmových sportů (kromě výkonů a hráčské ekvilibristiky) především ceněno, je týmové cítění, smysl pro spolupráci, loajalita vůči týmu, sdílení stejných hodnot a přátelství. Je to také motiv propojující všechny zvolené fotbalové prózy. V nejvyšší míře je soudržnost zdůrazněna u Klapzubova týmu a bratrská sounáležitost je opakovaně interpretována jako klíčový prvek jejich vítězství. Ani klub štamgastů Ballu a fotbalový tým Gazel by nemohly fungovat bez svornosti, vzájemné podpory a důvěry. Na jedné straně literatura vyzdvihuje houževnatého bojovného Emila Zátopka jako jedinečný vzor. Proti unikátnosti maratónského vítěze, kde jsou zdůrazňovány jeho osobní charakteristiky, stojí tým hráčů, z nichž dělá mistry až dokonalá spolupráce a souhra. Zatímco zájmem literatury o závodníky v individuálních sportech jsou jejich osobnostní předpoklady, literatura věnující se týmovým sportům často tematizuje hráče v sociální síti jejich týmu. Podobně jako převládá úzus referovat o sportu kladně a hlavního protagonistu popisovat jako kladného hrdinu, který si svůj úspěch zaslouží, tak je i vítězný tým zpravidla tematizován jako svorný a sebejistý celek.

4.2. problémy soutěžního sportu

Naše společnost klade značný důraz na výkon a úspěch, ve sportu tudíž na vítězství. Zvýšila se popularita soutěžních sportů a nové soutěžní sporty vznikají i z aktivit dříve rekreačních (plážový volejbal apod.). Vítězství přináší nejen popularitu a uznání, ale i

finanční ohodnocení. V poměru k poraženým je však vítězů málo a sport způsobuje kromě fyzických zranění a ztráty zdraví kvůli nadměrnému zatížení a opotřeбенí organismu i mnoho zklamání. Přílišný důraz na vítězství se projevuje negativně v překračování pravidel, v nenávisti a bezohlednosti k soupeři, v korupci, v dopinku či výměně zdraví za výkon. Poslední jmenované tematizuje Ota Pavel v povídce *Omyl*, kde cyklista Jan Veselý nastupuje k Závodu míru ve fyzické nepohodě jen proto, že je k tomu funkcionáři donucen. To, že nakonec závod vzdá, je vykládáno jako zrada sportovní i politická. Vyústěním povídky, která kritizuje takovou praxi, je závěrečný odstavec: „Pak se cosi změnilo. Naši cyklisté vzdávají už při nemoci a vyčerpání nejen etapové, ale i jednorázové závody, protože se přišlo na to, že je nesmysl, aby si ničili zdraví, když na to nestačí. Cyklistům se dávají peníze za vítězství, aby měli na kola, galusky a pořádný jídlo.“⁴⁷ Následující kapitola se bude věnovat negativním a problematickým jevům, které sport přináší: fyzické bolesti a úmrtí při sportu, komercializaci a unfair jednání. Otázce příliš úzké specializace se dotkne v oddíle Konec sportovní kariéry a v závěru se pokusí analyzovat, jaký vliv má na sport politika.

4.2.1. fyzická bolest a smrt ve sportu

Vrcholový sportovec je ve většině děl prezentován jako asketa, který se podle ironického vyjádření Jaroslava Žáka „zříká kouření, pití lihovin, svůdných žen a vůbec všeho, co působí neblaze na kondici atleta, ať je to třeba tlusté od šunky.“⁴⁸ Zákulisím sportu jsou propocená trička, prodřené cvičky, dlouhé hodiny na cvičišti a únava prověřující hranice lidských schopností. Gymnastka Mirka z Kožíkovy *Akrobatické řady* varuje mladou závodnici Evu, že život gymnastky není jenom disciplína a tvrdý trénink, ale i odpírání si. Ve *Vlajce vítězů* popisuje Kožík večer v Janově, kam dorazila česká reprezentace na mistrovství světa v tělocviku. Večer se chtěli chlapi projít po městě, něčeho se napít, koupit pohlednice, ale trenér jim to zakázal, aby se před závodem neunavovali.

Asketické chování je častým motivem beletristického zpracování. Snad žádný vrcholový sportovec se v literatuře neobjevuje bez příhod, které ilustrují, jak silnou vůli oplývá, kolik si pro svůj cíl umí odepřít a jak se umí ovládat. Většina těchto příhod je spjatá s překonáváním fyzické bolesti, kterou tělu působí buď tvrdý trénink, nebo bolesti plynoucí ze zranění, kterým se lze jen těžko zcela vyhnout.

Fyzická bolest, jež sport provází, je motivem, který nechybí téměř v žádné Pavlově povídce. Přeražené nohy Aloise Hudce, trojnásobná fraktura jařmového oblouku brankáře Mikoláše, zlomenina krčku stehenní kosti cyklisty Hellera, otřes mozku a pochroumané

⁴⁷ Výstup na Eiger, 1989, s. 36.

⁴⁸ Vydržte až do finiš!, 1971, s. 80.

obratle skokana na lyžích Dalibora Motejlka. V *Akrobatické řadě* Františka Kožíka je tento motiv přítomný také. Do děje vstupujeme pohledem na čerstvou olympijskou vítězku v gymnastice Mirku, která odpočívá v křesle. Novinář Luboš ji pozoruje a cítí, jak moc si Mirka užívá „té bezbolestné chvíle, tak řídké v jejím životě.“ Když při jiné příležitosti vzpomíná Mirka na Paříž, činí tak slovy: „Strašné. Natrhla jsem si při přeskoku šlachy. Na měsíc mě to vyřadilo.“⁴⁹ Mirka si tedy nevšimá bolesti, která zranění provázela, ale zkažených závodů a znemožnění přípravy.

Většina bolestí způsobených zraněními je posuzována jako zdravotní neschopnost, která odklání sportovce z jeho cesty. Cílem sportovce je problém rychle překonat, uzdravit se a vrátit ke svým tréninkovým zvyklostem. Sport je často tematizován jako posedlost. Ta tkví hlavně v překonávání sebe sama, v pocitu maximálního naplnění, že se člověk dostal o něco dál, když zvítězil nad svou pohodlností, zvládl trénink i v dešti nebo se nedal odradit natlučenými koleny. Literatura poskytuje příklady odolnosti té nejvyšší míry.

František Kožík ve *Vlajce vítězů* popisuje cvičence, který si při závodní sestavě na bradlech vymknul prst: „Byl ve vzporu, pevně tisk žerdě, nohy v přednosu – a vymknutý střední prst trčel vyvrácen z kloubu ven. Byl to strašný pohled, to si snad dovedete představit. Běželi k němu, aby mu dali záchranu, aby ho zachytili a snesli dolů... Ale on požádal: Narovnejte mi ten prst. Museli ho poslechnout. Torelli zůstal stále v přednosu. Zuby měl zaťaté. Konečně se jim podařilo vpravit vymknutý prst zpátky. Pak teprve Torelli seskočil, obrátil se k soudcům a požádal je o opravu. Nepřerušil cvičení. Proto měl na opravu právo.“⁵⁰ Tato situace není jediná, kdy Kožík velmi sugestivně popisuje bolest provázející zranění. V průběhu mistrovství v tělocviku v Janově dojde ještě ke zranění dvou členů české výpravy. První si při doskoku zlomí nohu, což ho ze závodu vyřadí. Jeho náhradník musí absolvovat disciplínu šplhu s naraženým silně oteklým loktem, i když předcházející nesoutěžní pokus dopadl takto: „Jakmile zvedl ruku, prudká bolest mu projela od ramene až k prstům. Nedokázal sevřít dlaň kolem provazu. Zkusil to násilím. Vyskočil a zachytil se. Hned však se zaúpením spadl zpět.“⁵¹ Přesto k závodu nastoupí – s vědomím, že nesmí zklamat družstvo, že jde o vítězství, a tedy o všechno. „Toník vykročil jako v omámení. Proč jde? Ví přece, že se na laně neudrží. Ale ví, že jeho povinnost je jít. Jako by ho vedlo něco silnějšího, než je bolest a strach.“⁵² V této epizodě závodník při dokončení omdlí. Díky jeho výkonu však družstvo vyhrává.

⁴⁹ Akrobatická řada, 1966, s. 33.

⁵⁰ Vlajka vítězů, 1969, s. 71n.

⁵¹ Vlajka vítězů, 1969, s. 124.

⁵² Vlajka vítězů, 1969, s. 125.

Smutným protějškem rekordů a vítězství posouvajících lidské hranice jsou příběhy odvahy, vůle a hlouposti, které se šťastného konce nedočkaly. Jedním z nejznámějších je příběh Bohumila Hanče a Václava Vrbaty, který literárně zpracoval František Kožík pod názvem *Synové hor* (1954). Kožík líčí oba lyžaře (a cvičitele Sokola) jako hrdiny, kteří nevzdali závod a umrzli v krkonošské bouři.

Zcela jinak pojatou sportovní smrtí zakončil svou knihu *Proč bychom se netěšili aneb Jak se držet nad vodou* (1998) Zdeněk Šmíd; vodácká parta přišla o svého člena Křižáka. Křižák zachránil jakousi vystrašenou, rozhádanou a mokrou dvojici vodáckých amatérů tím, že naložil dívku (kterou Šmíd popisuje jako krásku) k sobě do lodi; jejího přítele vezl jiný zkušený voják. Dívka za cestu s Křižákem ztuhlá a Křižák zjhl. A tak se rozhodl sjet s ní ještě jednu peřej: „Něco pod vodou udeřilo v tu chvíli do dna Čočolózy (jméno loď – pozn. V.T.). Padlý strom, uvízlý na balvanech, věž kostela, d'áblův prst. Nabodlo to loď a zvedlo příd' do výše. Snad že Křižák špatně viděl dopředu. Že měl právě před očima nejkrásnější dívku našich vod. Útlá záda, která zastiňují svět, hora, již jsme nedobyli. Ještě aspoň jednou, řeko.“⁵³ Křižákoví přátelé otřesení zprávou o smrti kamaráda se sejdou u ohniště na břehu přeje. Není jim do řeči, událost je tak čerstvá a tak se každého z nich dotkla, že se ještě nedá komentovat. Komentář přidává Zdeněk Šmíd až v další kapitole: smrt pojímá poeticky jako štěstí těch kteří mohou odcházet neponížení s pádlem v ruce, zamilování a „jako králové“.

Třetí sportovní smrtí je smrt v ringu. Setkáme se s ní v úvodních kapitolách Foglarovy *Chaty v jezerní kotlině* (1937). Není to kapitola stěžejní, ale vytváří prostor pro chlapecké dobrodružství poté, co se rodina po tragické otcově smrti odstěhuje z města do dějiště příběhu. Jan Zeman, slavný rohovník („který porazil černocho Evanse“) na odpočinku, přijme vyzvání na zápas italského boxera Capriho. Bohužel jde o Zemanův zápas poslední, nevydrží jeho srdce. Mladému Pavlu Zemanovi se v tom momentu zhroutí svět. Obdivoval svého otce a rád pod jeho vedením trénoval, byť ho závodní kariéra sama úplně neláká. Sportuje, jak je u Foglara obvyklé, z přemíry vitální energie, ze záliby v mrštnosti a síle.

Oproti bolesti (ať už způsobené překonáváním tělesných limitů či zraněním), kterou sportovní literatura prezentuje jako přirozenou a očekávanou součást sportu, je úmrtí při sportu v literatuře vždy šokující. František Kožík se se smrtí Hanče a Vrbaty vyrovnává tak, že z ní udělá symbol sokolské bratrskosti; vytváří hrdiny a jejich statečnost představuje jako hodnou úcty a následování. Zdeněk Šmíd se přiklání k výkladu šťastné smrti, Křižákovu smrti interpretuje jako vyvrcholení plného života.

⁵³ Proč bychom se netěšili, 1998, s. 137.

Zatímco Kožík představil smrt svých lyžařů jako tragédii národní, Foglar se zaměřil na rodinný rozměr tragédie. Smrt boxera Jana Zemana znamená konec zápasnické budoucnosti pro jeho syna, který je nucen hledat nové východisko svého života.

V Hrabalově *Perličce na dně* (1963) se motivy smrti vyskytují podobně často jako ty sportovní. Tak, jako hovoří Hrabalovy postavy o sportu, roklují i o smrti. Hant'a (v *Baronu Prášilovi*) radí nostalgickému staříkovi, že má prodat svoji kostru „studentům“ na pokusy; Mařenka z těžké povídky si co chvíli s úlevnou jistotou oddychne: „Chlapi, ještě že mám na Olšanech hrobku.“⁵⁴ V Hrabalových textech se postavy s existencí smrti vyrovnávají pomocí hovorů o ní. Výjimku tvoří pouze dvě povídky, kde se postavy setkávají se smrtí blíže. Povídka *Miláček* tematizuje strach o kamaráda a odhaluje, že blahosklonné škodolibosti jsou jen maskou pro přátelskou náklonnost. Smrt motocyklového závodníka Baltisbergera (*Smrt pana Baltisbergra*), které jsou diváci svědky, je pro všechny šokem. Pouze strýc Pepin zůstává ve světě svého vypravování a dalším vyprávěním blízkému zážitku smrti čelí.

Bolest je se sportem neodlučitelně spjata. Je ve větší či menší míře přítomna v každé sportovní próze. Současně je zpravidla vyzdvihována statečnost, se kterou ji sportovec snáší, popřípadě i míra, do které je vůči bolesti imunní. Naproti tomu je smrt ve sportu neočekávaná. Sport jako diskurz, kde dominuje zdraví a fyzická zdatnost, je ze své podstaty se smrtí obtížně slučitelný. Oproti motivům bolesti se jí literatura dotýká zřídka. Ani bolest ani smrt však nejsou tematizovány jako varování, kam může neuvážlivost, ať už v tréninku nebo v závodě, vést.

4.2.2. komercializace

V diskurzu sportu se často kladou otázky, jakým způsobem změnilo sport jeho komerční využití. Literatura si tohoto jevu všímá rovněž, a to především v tématech profesionalismu a korupce.

Jako první se otázce profesionalismu věnuje v roce 1922 Eduard Bass, když nechává Klapzubův tým čelit nařčení malého kluka, že berou za fotbal peníze, a proto že s nimi nechce hrát. Klapzubova jedenáctka se rozhodne s takovýmto fotbalem skončit. Čest je vede k tomu, aby přestali být profesionály a přijali občanské zaměstnání, a tím se jim sport stal „tím, čím ve skutečnosti je, zdravou hrou, potěšením a doplňkem občanského života...“⁵⁵

V *Klubu fotbalových panen* je téma amatérismu a profesionalismu diskutováno nejednou. Dvojice fanoušků hodnotí jako pokrytectví jednání klubů, které se hlásí k amatérismu a platy sportovců kamuflují. Jiný názor vyjadřují hráči: „Ať daj chlapi pokoj

⁵⁴ Perlička na dně, 2000, s. 118.

⁵⁵ Klapzubova jedenáctka, 1989, s. 82.

s amatérismem! Ať nám s tím vlezou na záda. My, starý troubové, jim vykopáváme desetitisíce, a budou nás prohánět kvůli nějaký přivydělaný stovce. Až toho fotbalu jednou necháme, tak nám nedají v asociaci ani volnej lístek na zápas. Ale ty nafoukanci se budou rozvalovat v čestnejch lóžích...“⁵⁶ Autorský komentář je učiněn v závěru knihy, kdy komentátor doufá, že bude brzy mezi profesionalismem a amatérismem vytyčena jasná hranice.

Proti Bassovu odmítání profesionalismu stojí o víc než čtyřicet let později povídková práce Oty Pavla, který opakovaně zmiňuje důvody, proč jsou peníze pro sportovce nejen omluvitelné, nýbrž nezbytné. Uvádí příklady, kdy si sportovci ničili zdraví, protože neměli peníze na kvalitní stravu a nezbytnou regeneraci. Pavel se zabývá i otázkou, co se stane se sportovcem, který byl zvyklý na profesionální plat, ale záhy byl okolnostmi donucen profesionální kariéru ukončit. Manželka Petra Hendrycha v povídce *Pohár od Pánaboha* ve stejnojmenné knize pokládá základní věcnou otázku: Z čeho budeme živi? Nabízí se snadná odpověď: Půjdu makat. Na rozdíl od sportovců z Pavlových předcházejících knih se však Petr Hendrych⁵⁷ ničím nevyučil, ani nic nevystudoval. Kromě fotbalu nic neumí a fotbal je jen „na půl života“. Ota Pavel si často všimá sportovců, jejichž závodní činnost ukončilo zranění nebo nemoc, které jim znemožnily jiný výdělek. Peníze vydělané sportem by je byly mohly v takovém těžkém období zajistit a umožnit jim případný návrat k vrcholovému sportu. Takto si však museli najít normální práci, aby uživili své rodiny, a velký talent často přišel vniveč.

Otázku profesionalismu však Ota Pavel otevřel už ve své první knize *Dukla mezi mrakodrapy* (1964). V kapitole *Profesionálové?* poukázal na anglický systém. V Anglii byl původní čistý amatérský sport výhradní záležitostí aristokratů a finančně nezávislých lidí, kteří se mohli sportu věnovat, aniž by řešili otázku obživy. Ota Pavel okamžitě namítá, že pracující třída záhy předčila aristokratickou svou pracovitostí, vůlí a výsledky, což byl hlavní důvod toho, proč se lordi bránili pronikání nižších vrstev do sportu. Pavel se zde snaží obhájit dukelské sportovce proti výtce, že na ně obyčejní lidé vydělávají, aby si oni mohli „kopat“. Opakovaně se v kapitolách vrací k tomu, že se hráči kromě fotbalu vyučili nebo vystudovali během působení v Dukle tříleté vojenské učiliště. Na svůj pohodlný život (a auta) si navíc vydělali a naopak ještě z peněz vyhraných v zahraničí pomohli svému socialistickému státu, který jim jejich pohodlný život umožnil. Ota Pavel se zde snaží ukázat životaschopnost socialistické myšlenky, že když dáš státu to nejlepší, co dokážeš, on tě podrží. V povídkách

⁵⁶ Klub fotbalových panen, 1991, s. 84.

⁵⁷ Petr Hendrych je na rozdíl od fotbalistů Dukly fiktivní postava. V povídce manifestuje přecenění sportovní slávy a podcenění ostatních rizik.

vracejících se k osudům jednotlivých hráčů v pozdější době však shledáváme, že tomu tak leckdy nebylo.

Méně častým motivem sportovní literatury je korupce. Toto téma otevírá v *Klubu fotbalových panen* Vlasta Burian. Před zápasem o účast na olympiádě dostávají hráčky Gazel dopisy, které jim za puštěné góly a chyby slibují zajištěné živobytí nebo i svatbu. Ota Pavel s nadsázkou líčí v *Pohádce o Raškovi*, kterak se Rada skoků a pádů lačná po zimní olympijské medaili pro Československo radí, jestli raději nemá medaili tajně koupit od Norů (za milión korun a hrad Křivoklát). Raškův trenér Remsa oponuje: medaile za sportovní výkon se nedá koupit, ta se musí vybojovat.

4.2.3. unfair jednání

Autoři české sportovní literatury píší poměrně málo o unfair jednání, ke kterému dochází v zápalu hry v důsledku nezvládnutých emocí. Útoky na protihráče působí především jako kontrast k ušlechtilým sportovním motivům. Nečestné chování, ač se do jisté míry dá omluvit afektem, vzbuzuje obecný odpor. Existence takto promyšleného jednání si všiml Eduard Bass v Klapzubově jedenáctce, kdy líčí pře v barcelonském klubu, který má nastoupit proti neporazitelným Klapzubákům, zda je lepší hned zkraje zápasu zlámat žebra jen centrahalfbekovi anebo raději rovnou i oběma spojům. Celou zápletku barcelonské epizody však Bass neřeší na úrovni morálních hodnot sportu, kdy je fér hra ceněna nejvýše, ale na rovině chytračení. FC Barcelona je přelstěna, když Klapzubáci nastoupí na hřiště v nafukovacích chráničích, a zesměšněna, když ji český tým porazí 31:0.

Jiné situace, kdy naopak čestný přístup získává sympatie čtenáře, nalézáme ve fotbalové epizodce ve *Vlajce vítězů*, kdy se hlavní protagonista Toník postaví surovosti fotbalového kapitána čelem. Celá scéna je hned v následné kapitole probírána v přítomnosti učitele, který chlapce poučuje o pravidlech fair play. Čest ve sportu je vyzdvížena nad výsledek a nad požadavky fotbalových fanoušků.

Bedřich Böhnel konfrontuje ve *Finiši* dva sportovní přístupy: Fotbalový klub Praha a konkurenční klub Legie fungují jako příklady správného a špatného postoje ke sportu. V závěrečném utkání obou klubů je vítězství Prahy interpretováno jako vítězství idejí, čisté hry, amatérismu a mravně silné osobnosti hlavního protagonisty nad hrubou hrou, surovostí a zkaženým profesionalismem členů FC Legie.

Ani dopinkové kauzy nejsou nic, čím by se česká sportovní literatura výrazně zabývala. Ota Pavel slovo dopink nepoužívá a pouze dvakrát naznačí, že si někdo ze

zahraničních cyklistů vzal na pomoc prášky nebo injekce (*Prokletý cyklista, Jak to člověk prohrál a potom vyhrál*).⁵⁸

Jediný mně známý text z české literatury, který se podrobněji věnuje nejen dopinku samotnému, ale i motivaci k jeho užití, je *Metráček II. aneb Kosti jsou vrženy* (1977). Jitčin přítel Honza se ocitá v tréninkové krizi, kterou neumí překonat. Žádá proto po Jitce, nyní už studentce zdravotní školy, aby pro něj ukradla efedrin. Jitku přesvědčuje tvrzením, že si efedrinem pomůže jen dočasně, dokud krizi nepřekoná.

Honza byl zvolen jako postava, která má ilustrovat snad všechny vlastnosti, jež vedou sportovce k zneužití dopinku: je příliš zaměřený na sebe, od svých výkonů se nedokáže odpoutat, své kvality odvozuje pouze od nich, hledá snadné cesty k úspěchu (i v rámci školy). Byl zvyklý vyhrávat, takže na něj krize dolehla mnohem silněji než na lidi, kteří se s prohrami učí žít odmalička. Navíc se Honza ocitl pod silným tlakem okolí, kterému se nedokázal postavit jako silná osobnost. Efedrin, jímž si Jitka koupila jeho přátelství, byl nejsnazší cestou, jak si pomoci. Jitka možná uvěřila, že efedrin Honzovi umožní překlenout chvilkovou krizi, ale její učitelka vystihla jeden z největších morálních problémů dopinku, a to, že si Honza zvykne na snadný úspěch a bude chtít efedrin znovu. Nikde však nepadne ani zmínka o tom, že použití dopinku je nefér vůči soupeřům. I kdyby Honza překonal krizi a efedrinu se vzdal, stejně se už zachoval nespravedlivě vůči ostatním závodníkům, kteří byli připraveni o možné vítězství, na něž tvrdě pracovali.

Povídka, která s motivem dopinku nakládá rafinovaněji, je Klímova *Koulařka* ze sbírky *Miláčkové chřestýši* (2007). Vlastně se jedná o případ genetického dopinku. Není to Viki, kdo zakázané prostředky používá, ale její matka. V těhotenství ji manžel, světový rekordman v disku, donutil brát ANABOL prenat. Ten způsobil naddimenzovanou muskulaturu dítěte a „nepatrné“ poškození mozku. Případ Viktoriiny největší soupeřky přechází Klíma konstatováním, že poté, co při závodě padla mrtvá k zemi, pitva zjistila přítomnost dvaceti sedmi „podezřelých a dokonce zatím zcela neznámých chemických látek. Z toho důvodu jí byl navzdory protestům ruského atletického svazu posmrtně odebrán titul mistryně světa.“⁵⁹

Nelze než konstatovat, že základem tematizace sportu a sportovce v literatuře je jeho pozitivní obraz. Problémy a negativa sportu se objevují jen epizodně, nikdy v takové míře, aby kladný obraz sportu narušily. Nejvíce relativizují přínos sportu prózy, jejichž tématem je

⁵⁸ V době vzniku děl Oty Pavla (60. a 70. léta) nebyl dopink ještě tak rozšířený jako v sedmdesátých a osmdesátých letech. Především olympiády v Montrealu roku 1976 a Moskvě 1980 se dnes z důvodu rozšířenosti dopinku považují za černé období sportu.

⁵⁹ Miláčkové chřestýši, 2007, s. 118.

ukončení závodní kariéry. Jejich náplní je často bilancování zisků a ztrát a hledání nového uplatnění.

4.2.4. konec sportovní kariéry

Ukončení sportovního života je pro sportovce často spojeno s frustrací. „Žádná další činnost jim zpravidla nezaručuje tak intenzivní prožitky a pocity uspokojení a současně i související společenskou prestiž. Řada sportovců si uvědomuje, že má vrchol života za sebou, a toto poznání je velmi frustrující.“⁶⁰ Spolu s tímto pocitem se sportovci v umělecké literatuře potýkají také s otázkou, jakým způsobem si zajistit další život.

Povídka *Já jsem král, ty jsi král, každý má svůj marcipán* ze sbírky *Syn celerového krále* (1972) věnuje pozornost konci sportovní kariéry dukelského fotbalisty Jaroslava Borovičky. Není to veselý konec: Pavel ho popisuje slovy „jeho slunce zacházelo“, „dostal kopačky“, „jako když prohraje jeden z fotbalových zápasů“. Tvrdou pravdu mu v přímé řeči řekne autorská postava Oty Pavla: „Jsi starý! Starý! Rozumíš! Jako fotbalista patříš do sběru!“⁶¹ *Já jsem král, ty jsi král* není jediná povídka, kde Ota Pavel odchod ze sportu tematizuje. Námět sportovního důchodu je tématem celé série povídek, v nichž se Ota Pavel věnuje bolesti poznání, že už o sportovce sportovní svět nestojí. Hlavní problémy sportovního důchodu vidí Pavel v tom, že hráč byl zvyklý na obdiv a že si zvykl žít ve větším přepychu, než si může teď za nynější plat dovolit. Kromě toho se sportovci potýkají s tím, že jim žádná další činnost nezaručuje takové prožitky a pocity uspokojení. Hledat a najít v životě cíl nový není snadná cesta. Jaroslav Borovička je Pavlova první postava, se kterou toto hledání podstupuje. Stane se trenérem mládeže.

Zatímco *Já jsem král, ty jsi král, každý má svůj marcipán* je jako většina Pavlových povídek psána z časového odstupu a obsahuje retrospektivní líčení dětství a nejslavnějších Borovičkových fotbalových zápasů, povídka *Pohár od Pánaboha* ze stejnojmenné sbírky (1971) začíná v momentě nejrozjitřenějších emocí fotbalisty Petra Hendrycha, který se právě dozvěděl, že mu neprodlouží smlouvu. Ota Pavel se v líčení jeho bezmocného vzteku a pocitu nespravedlnosti dostává až do okamžiku, kdy znechucení a prchlivost kulminují. Petr Hendrych už neovládá svoje projevy, křičí na syna i ženu, která mu chce pomoci. Topí se ve strachu, co bude dál, v pocitu zbytečnosti celé dosavadní kariéry a vzteku, že musí udělat místo mladším a silnějším. Nejvíc mu ale vadí, že pravdu má jeho žena, že on skutečně nic jiného neumí: „Petře je to tvoje vina, že ničím nejsem,“... „Jak to, že ničím nejsem...Jsem fotbalista.“ „To je podle mě málo. Pro mnoho lidí neznamenáš nic. Nedovedou pochopit, proč

⁶⁰ Děkanovský, Jan: Sport, media a mýty. Dokořán, Praha 2008. s. 33.

⁶¹ Výstup na Eiger, 1989, s. 142.

se honíte po trávníku z jedné strany na druhou jenom proto, aby družstvo zvítězilo. A co se stane, když jedno mužstvo zvítězí? Nic.“ „Jsi blbá!“ vykřikl Petr. „Klidně mě urážej, ale takových lidí jsou tisíce, pro které neznamenaš nic. Jsi pro ně nula.“⁶²

Ota Pavel se v téhle povídce pouští nezvykle daleko za svůj obvyklý dosah propagace sportu. Připouští, že sport a konkrétně fotbal je jen jeden svět mezi mnoha jinými. Ale ukazuje i druhý extrém: stejně pochybené, jako je dělat z fotbalu jediný zájem světa, je podléhat strachu a pokoušet se fotbal ze světa úplně vymazat. Hendrychův syn je otcovým mladším já, miluje fotbal pro fotbal samý a touží následovat příklady slavných hráčů. Petr Hendrych ale v synovi vidí opakování vlastních chyb a snaží se tomu radikálně zamezit. Fotbal mu zakazuje a posílá ho hrát si se zkumavkami, aby z něho bylo něco pořádného, třeba vědec. Ota Pavel se snaží upozornit na problém, a to na pomíjivou slávu, která klame hráče, že zapomínají, jak dočasná bývá.

Skutečnou výtkou nadhodnocování sportu je jiná Pavlova povídka z téže sbírky. *Zítřka začnou všední dny* popisuje jeden den elitního hokejového hráče, kterého úspěch zkazil. Typičtí sportovci Oty Pavla jsou líčeni jako lidé obdivuhodní a vysokých morálních kvalit. Přijatá sportovní etika posiluje i jejich lidské kvality. Pavlův typický závodník nezávodí pro odměnu a slávu, ale pro vlastní čest, která mu nedovolí podat ošizený polovičatý výkon. Hokejista z povídky se nalézá na konci své kariéry. Ten konec je logický, přichází v době, kdy sport pro něj už neznamena víc než zajištění snadného života. Zpohodlněl a zpychl. Libuje si v životě, kterému dominuje nové auto, dobré jídlo a klid. Dělá mu dobře, že mu lidé závidí. „Vím, že mě pomlouvají, ale je mi to fuk. Jsou dole a já nahoře.“⁶³ Ota Pavel poprvé tvrdě kritizuje; dosud podával postavy smířlivě, tak, aby v jejich konání bylo vždycky něco z obyčejné lidské existence, se kterou se čtenář může ztotožnit. Hokejistu z této povídky však vylíčil způsobem, že sympatie čtenářů nezíská. V zápase dělá hráč chybu za chybou, až je téměř vypískán. Ota Pavel vystupňoval pocit, že si tento hokejista nevděk diváků zaslouží. Chování Pavlových diváků je však typické: „...někteří mě obdivovali, a přitom léta čekali, aby mě mohli poplivat, protože mi ve skrytu duše záviděli, že jsem dokázal víc než oni.“⁶⁴ Kromě trpkých sportovních konců Ota Pavel tematizuje, že diváci obdivují jen ty statečné, silné a vítězné. Aby sportovní sláva přetrvala, musí se s fyzickým fondem pojit i povahové vlastnosti, které si vyslouží nejen obdiv, ale i oblíbenost a respekt.

Ota Pavel podrobně popisuje ústup ze slávy, zklamání, zavržení, život po skončení závodní kariéry a zapomnění. Jeho sportovci jsou k odchodu donuceni. Kožíkova gymnastka

⁶² Pohár od Pánaboha, 2004, s. 31.

⁶³ Pohár od Pánaboha, 2004, s. 76.

⁶⁴ Pohár od Pánaboha, 2004, s. 81.

Mirka z *Akrobatické řady* (1966) předkládá jiný důvod k ukončení závodní kariéry: má strach, že už nikdy nedokáže zopakovat své olympijské maximum. Její trenér pocítuje sport jako závazek a na Mirčinu otázku, kdy se smí odejít, odpovídá: Tobě budu vykládat, co je odpovědnost. Mirka už v sobě ale necítí sílu pokračovat ve vrcholové gymnastice, je unavená nejen fyzicky, ale také psychicky. Příliš ji vyčerpává tlak nároků na ni kladených. Současně Kožík na Mirce ukazuje deficit osobního života, kterým se vrcholné výkony platí. Pro kontrast s Mirkou použil František Kožík postavu gymnastky Evy, která do vrcholové gymnastiky teprve vstupuje a kterou rozhodnutí, čeho všeho se kvůli sportu vzdá, teprve čeká. Mirka se Evě snaží předat svou zkušenost, vysvětlit jí, že vrcholový sportovec si musí odepřít všechno, co by mohlo jakkoli narušit přípravu: kino, rande, ponocování... Eva, která prožívá první zamilování, vidí i odvrácenou stranu věci: sportovní asketismus dovedený do důsledků se stává pastí jednostranné orientace.

Ota Pavel i František Kožík si dosti explicitně pokládají otázku, co dál. Jaký je nebo byl smysl toho všeho, čemu sportovec dosud odevzdával maximum svých psychických i duševních sil. Paralelně s touto prostupuje prózami otázka, jaký je vlastně smysl života. Může-li být sport to, co dokáže naplnit celý život. Ze závěrů povídek se zdá, že závodní vrcholový sport nikoli. Upínání se k výkonnosti vede často ke zklamání. To, co přetrvává, je potěšení z pohybu a ze hry, jak ho prožívá Hendrychův syn.

4.2.5. sport a politika

V českých zemích (a v podobě turnerství také v Německu) jsou počátky sportu spojené s nacionalismem a politikou. U svobodných evropských národů je sport ve svých počátcích v 19. století vnímán především jako prostředek výchovného působení.

Sportovní výkon, který se interpretuje jako národní čin, popisuje např. František Kožík ve *Vlajce vítězů*. V prvním mezinárodním závodě v Nancy vyhrál člen Sokola Votava, který cvičil se zlomenou nohou. „Celá Evropa se tehdy dozvěděla, že v Rakousku žijí nějací Češi... cizina se přesvědčila, že tu žije národ, který by si zasloužil být svobodný.“⁶⁵

Různé paralely mezi sportem a válkami se v literatuře objevují poměrně často.⁶⁶ V meziválečném období nacházíme v literatuře několik hlasů (Poláček, Bass), jak by bylo krásné, kdyby se válečné konflikty daly řešit například fotbalovým utkáním. Hanč v básni *Vstříc šťastné budoucnosti* používá sportovní slovník k evokování obrazu války; Ota Pavel

⁶⁵ *Vlajka vítězů*, 1969, s. 95.

⁶⁶ O sportu jako zástupném symbolu válečného střetu píše Jan Děkanovský: „vrcholový sport je svou následnou mediací ideálním nástrojem ideologických manipulací, politických prezentací a nacionalistických projevů“. Jako konkrétní případ symbolického nahrazení reálné politiky sportem uvádí (mimo jiné) hokejové utkání mezi ČSSR a SSSR na Mistrovství světa ve Stockholmu 1969. „Zápasy proti SSSR vnímal celý národ jako příležitost k alespoň obraznému ponížení a porážce nenáviděného okupanta.“ (2008, s. 99.)

v povídce *Sedm deka zlata (Plná bedna šampaňského)* interpretuje vítězství Františka Hudce na kruzích na OH v Berlíně v roce 1936 jako čin vzdorující německému násilí. „Takový pohádkový zázrak se podává v boji, kdy jde o čest národa, kdy se člověk bije a ví, že jenom nadlidské úsilí může spasit a zachránit.“⁶⁷

Novela Jaroslava Vokřála *Pěsti ve tmě*, „příběh boxera s něžným srdcem“, se odehrává v předválečné atmosféře roku 1937. Rámcem krátkého příběhu je vyzývací zápas s mistrem Německa Železným Kurtem. Železný Kurt hajluje v aréně, objevují se postavy Židů na útěku i příslušníci gestapa. Vilda Jakub není v dokonalé formě a navíc ho navštěvují různí lidé, nabízejí mu peníze a vysvětlují, proč je důležité, aby Železný Kurt zvítězil. Nejde jen o Kurtovu slibnou boxerskou kariéru. Každé vítězství jen posiluje německé sebevědomí a egoismus. Vilda Jakub nevěří, že má s nedokončenou přípravou šanci vyhrát, přesto úplatek i vyhrožování ignoruje. V zápase prohrává, pak nečekaným knokautem zvítězí.

I jinde se setkáváme s boxerem, který čelí Německu, respektive německému fašismu, pěstmi. Eda Houdek z *Balady o smutném boxerovi* (1981) od Josefa Kadlece však bojuje proti tomuto soupeři s plným vědomím. Vilda Jakub především ctí čistotu sportu, byť ví, že se ocitá v politické machinaci. Oba boxeři se musí, dříve než dojde k fyzickému střetu, vyrovnat s vlastní psychikou. Kadlecův Eda trpí bolestmi hlavy, veselost a bodrost střídají hluboké deprese. Vilda se propadá do depresí po rozchodu se svou dívkou. Východiskem je oběma autorům střet tváří v tvář s fyzickým protivníkem. Ani jednomu neurčili autoři dlouhý život, mstitel Eda mizí, Vildovi je dopřáno pět let života než je sestřelen nad Biskajským zálivem. Jaroslav Vokřál tematizuje box také ve Vildově způsobu myšlení. Vilda Jakub nepřemýšlí o budoucnosti a důsledcích. Ví, že se strachu nesmí poddat, svou čest spatřuje v poctivém zápase.

Poválečná popřevratová situace přinesla sportu státní záštitu. Sportovní výkony už nebyly vnímány jen jako individuální a národní úspěchy, ale také jako symbol⁶⁸ vítězství socialistické tělesné kultury. Typickým představitelem literatury, která psala o sportu žádaným způsobem, je František Kožík. Tímto náhledem je ovlivněna i jeho kniha o Emilu Zátopkovi *Vítěz marathonský* (1954).

První olympiádu v Londýně v roce 1948 absolvoval Emil Zátopek už jako vyslanec socialistického Československa. Jako takový měl kromě úkolu vyhrát ještě za úkol reprezentovat socialistickou myšlenku, myšlenku sbratření a jednotného světa. Kožíkova

⁶⁷ Výstup na Eiger, 1989, s. 24.

⁶⁸ Vladimír Macura se v souboru sémiologických esejů *Šťastný věk* (Academia, Praha 2008, první vydání r. 1992) podobným symbolům, emblémům a mýtům socialismu věnuje z hlediska strategií socialistické kultury a komunistické propagandy. Klade si otázku, co socialistická kultura tematizovala a v jakých kódech. Z tohoto úhlu pohledu lze i sport v literatuře a médiích sledovat jako znak své doby.

románová bibliografie je zatížena oficiálními dobovými frázemi. Při pohledu na socialistickou tělovýchovu se dozvídáme, že se z ní stalo pole, kde se pěstuje zdraví a odolnost národa. Stát zajistil tělovýchovu lidu a zapojil ji do služeb socialismu. Tělovýchova (jako výuka k pohybu pro odolnost a zdraví) přesáhla instituci škol i jednotlivých klubů, byla zestátněna a stát si přivlastnil i všechny její dosavadní úspěchy. Pár měsíců po převratu nechává Kožík vítat Emila Zátopka, který vybojoval v Londýně zlatou olympijskou medaili, slovy: „Dokázali jsme před celým světem...že naše sjednocená tělovýchova, mající oporu v socialistickém pojetí státní péče o fyzickou zdatnost národa, je schopna dovést náš sport i v nejtěžší mezinárodní konkurenci k nejvyšším metám.“⁶⁹

František Kožík zachycuje optimistickou vizi sportovního sbratřování národů, jehož hlavní postavou je Emil Zátopek, jako fenomenální atletický zjev. Kožík během vyprávění cituje projevy, závazky k překonání světových rekordů nebo prezidentské telegramy s gratulací k splněnému úkolu zisku olympijských medailí. Argumenty, které mají přesvědčit Zátopka k pokusu o překonání světového rekordu, jsou nikoli lidské, ale politické: „Dokázat, že si ten rekord nedáme vyrvat, to by mělo velký význam, Emile. Zejména pro nás, pro Československo. Víš, jak si nás všude kriticky měří.“⁷⁰ Emil Zátopek vystupuje jako hrdina, který svým příkladným plněním úkolů motivuje úderníky k překonávání pracovních plánů.⁷¹ Kožík ho nezapomíná nechat pokaždé poděkovat za podporu pracujícího lidu a socialistické vlasti. Obdobným způsobem propagují sportovci sjednocenou tělovýchovu i na rozličných přátelských utkáních v zahraničí.

V motivu závazku k zisku olympijských medailí odkrývá Ota Pavel (*Jak to tenkrát běžel Zátopek*, In *Plná bedna šampaňského*, 1967) v Zátopkově jednání mnohem více nejistoty: „Vyzvali ho, aby vyhlásil závazek na zlaté olympijské medaile. Bylo to proti jeho zásadám, ale svolil: chtěl si dát závazek na jednu medaili. Vyčetli mu okamžitě, že chce

⁶⁹ Vítěz marathonský, 1954, s. 82.

Bez ohledu na prostředky nastala v Československu zlatá éra sportu. Stát na něj uvolnil mnoho finančních prostředků a mezinárodní úspěchy zajistily přízeň veřejnosti. Vrcholový sport se stal středem pozornosti a sportovní výsledky byly interpretovány jako vítězství odolného a schopného socialistického lidu, který svým nejlepším umožnil reprezentovat národ na sportovních podnicích a šířit tak slávu vlasti v zahraničí. Interpretace sportovních výsledků jako úspěchů národní politiky byla společná celé Evropě a ve svém důsledku vedla k největší chybě v dějinách sportu, ke státem řízenému dopinku v sedmdesátých a osmdesátých letech.

⁷⁰ Vítěz marathonský, 1954, s. 107.

⁷¹ Kožíkův román o Emilu Zátopkovi odpovídá velmi přesně vytyčení nezpochybnitelného „hrdiny“ a „nositele znaku“, jak ho vymezuje Vladimír Macura. Macura odhaluje v kapitole Remek (In *Šťastný věk*. Academia, Praha 2008. s. 210-228.), jak byl první československý astronaut komunistickou propagandou představován jako důkaz prosperity komunistické vědy, jako symbol a příklad zdatnosti socialistického člověka. Masová tematizace Remka na konci 70. let jako znaku odpovídá prostředkům, které volil Kožík v roce 1954. Zátopek, stejně jako Remek, byl v médiích prezentován týmiž typizovanými osobnostními charakteristikami: obyčejný člověk, skromný, lidský a (přínejmenším) sympatizující s komunistickou stranou a Sovětským svazem ap. Remkův čin a Zátopkova vítězství jsou tematizována jako příklad splnění úkolu, kterým ho pověřila vlast. Takto zprofanování se Remek i Zátopek stávají oficiálními vzory jak pro socialistickou mládež, tak pro pracovní závazky dělníků.

prohrát na pět kilometrů jako v Londýně.⁷² Ota Pavel se kritice režimu vyhýbá, ale nesmlčuje nedostatky, které měl. Nemluví o komunismu na rozdíl od Kožíka obecně, pokud něco Pavel vytýká, pak konkrétní chování. Zmiňuje i rozepru, kterou měl Zátopek s reprezentační komisí a za kterou měl být potrestán. Cílem Oty Pavla není propagandistická kniha, jako v případě Kožíkově, ale kniha o sportu a sportovcích.

Hlavní postavou další povídky Oty Pavla *Omyl (Plná bedna šampaňského, 1967)* je cyklista Jan Veselý. První slova povídky jsou: „Dali mi zase květiny, vrátili mi diplomy, v tvrdý červený rouře, objímali mě a zase líbali a mezi jiným říkali, že to byl omyl. Jeden dokonce říkal, že to bylo nedorozumění, a já měl šílenou chuť mu jednu vrazit, poněvadž já takový nedorozumění neuznávám, to bylo normální svinstvo.“⁷³ Zápletka se rozvíjí kolem toho, že Jan Veselý vzdal Závod míru a jeho špatný výkon byl vyložen jako úmyslné poškozování socialismu. Byla mu sebrána dosavadní ocenění a bylo mu bráněno v další sportovní činnosti. Povídka je psaná velmi emotivním stylem a jde o jednu z Pavlových nejsilnějších výhrad vůči režimu. Povídka *Omyl* vyšla i ve francouzském časopise *Miroir du Cyclisme*, v časopise, který byl expedován do devíti zemí. Ota Pavel se roku 1969 v textu *Jak jste se měl v Paříži*, který je obsažený v posmrtné sbírce *Jak šel táta Afrikou*, k přijetí této povídky vrací. Zatímco Francie byla povídkou nadšená a měla zájem o další spolupráci s Otou Pavlem, oficiální domácí přístup byl mnohem chladnější: „lidé věděli, že píšou o sportu otevřeně, pravda není vždy milá. Jen například za psaní o Veselém a zvláště o Kubrovi jsem dostal několikrát vynadáno na té nejvyšší úrovni.“⁷⁴

Politickou manipulaci tematizuje i útlá knížka Vladimíra Škutiny *Martina*, která zpracovává cestu Martiny Navrátilové až do prvního vítězství ve Wimbledonu. Kniha má pod bibliografickou informací uvedeno, že jde o neautorizovaný životopis; materiálem ke knížce byly především vzpomínky rodičů Martiny Navrátilové, což se na celku knihy projevilo v osobě hlavní protagonistky, která je prezentována jako obdařená talentem, vyvolená a předurčená nejen vyhrávat, ale i úspěšně čelit intrikám tenisového svazu a režimu. Kniha, kterou Škutina dopsal po svém propuštění z vězení v roce 1978 (a před svým vyhoštěním), představuje sport často jako ilustrační příklad politické i hospodářské absurdity.⁷⁵ Většinu času se drží ilustračních příhod Martinina života; mnohokrát tematizovaná je vůle, která jí

⁷² Plná bedna šampaňského, 1990, s. 43.

⁷³ Plná bedna šampaňského, 1990, s. 14.

⁷⁴ Jak šel táta Afrikou, 1994, s. 83.

⁷⁵ Například o tématu tenisových míček Škutina píše: „V Čechách už je totiž čtvrté desetiletí nouze o tenisové míčky. Občanům civilizovaného státu to asi připadá divné. Jsou-li zapotřebí míče a jsou-li na ty míče peníze, zajde se do sportovního obchodu. To je ovšem mylná představa o státě s plánovaným hospodářstvím a vyspělou socialistickou výstavbou. V Čechách tenisové míčky nedostanete. A když, tak jen z protekce za nekřesťanský úplatek. Tenisové míče se ze západních zemí nedovážejí. Vlastní výroba je minimální. Necht' se cizinec nepokouší rozumět.“ (Martina, 1990, s. 15.)

pomohla vydržet řeholi odříkání a spartánského života. Navrátilová se musela vyrovnat s nepřijetím na vybranou střední školu; pozdější snahy zamezit jí v účasti na zahraničních turnajích ji vedly k emigraci. Podobný osud stihl mnoho sportovců a Škutina to u všech jmenovaných v závorce s příslušným rokem uvádí.⁷⁶ Že Navrátilová dobyla svět tenisu všem funkcionářům, byrokratům, politikům a štvavým kampaním navzdory, konstatuje Škutina opakovaně, od úvodu po doslov.

Sport a především sportovní výkon získává skrze interpretace v médiích, literatuře apod. další významy. Sport je všeobecně vnímán jako obdivuhodná a chvályhodná lidská činnost. Politické parazitování na těchto vlastnostech sportu není výsadou pouze tendenční literatury socialistického realismu (např. F. Kožík: *Vítěz marathonský*), ale je to všeobecný jev. Stejně jako byla vítězství Emila Zátopka interpretována jako důkaz vítězství Komunistické strany, bylo by vítězství Železného Kurta ve Vokřalových *Pěstech ve tmě* interpretováno jako vítězství nacistického Německa. Naopak to však neplatí. Charakteristickou vlastností sportu je, že je provozován pro osobní uspokojení a osobní cíle. Sportovní výkon není motivován politicky, ale snahou dosáhnout osobního maxima, vyhrát nad soupeřem ap. Jiné než tyto osobní důvody nepřisuzuje však svému sportovci pouze František Kožík, jehož Zátopek běhá především za svou (socialistickou) vlast.

Na otázku, jak je možné, že fascinace sportem a osobním výkonem může vytěsnit vědomí politické zneužitelnosti sportu, můžeme odpovědět na základě sportovní literatury, protože ta předkládá sport již nějakým způsobem interpretovaný – sportovní výkon jako důkaz správnosti politického režimu (*Vítěz marathonský*), sport jako akt odporu proti nepřijatelnému režimu (*Pěsti ve tmě*, *Sedm deka zlata*) či sport politikou ničený (*Martina*, *Omyl*). Ve všech případech však platí, že sportovci se chovají tak, jak se v rámci diskurzu sportu chovat musí. Pokud mohou vyhrát, vyhrají, pokud ne, nevyhrají. Ať je jejich čin interpretován politicky jakkoli, hlavní slovo má morálka sportu a samozřejmě aktuální fyzická kondice. Tento jednoduchý princip odhaluje Jaroslav Vokřál, který nechává svého boxera čelit vydírání: buď politicky vhodně prohraje, nebo riskuje život svůj i svých blízkých. I zde zvítězí sportovní dravost.

⁷⁶ Pouhá emigrace však nestačila. Škutina popisuje rezoluce, kde museli všichni tenisté odsoudit hanebný zrádcovský čin Navrátilové a ze sportovního zpravodajství zmizel tenis raději úplně. „Vrchol tomu všemu nasadil televizní komentátor ve sportovních zprávách československých televizních novin dne 4. července 1978 v době Wimbledonu. Řekl: Na neoficiálním mistrovství světa v tenisu ve Wimbledonu jsou už známy všechny čtyři semifinálníky. Jsou to Evertová, Wadeová a Calwleyová. Následujícího dne měl dodat: Z těch se do finále probojovaly jen dvě. Je to Evertová.“ (Martina, 1990, s. 124.)

Z vybraných textů tedy vyplývá, že sportovní výkon může politický režim podporovat nebo mu vzdorovat. Současně však vyplývá také to, že to není politický režim, co rozhoduje o výkonech, ale pouze vlastní podstata soutěžního sportu.

5. Sport, společnost a mládež

Sport hraje tradičně silnou roli ve výchovném usměrnění jedince. Kromě kultivace těla je jeho cílem pozitivní ovlivňování vlastností člověka i jeho interpersonálních vztahů. Sportovní výchova si klade za cíl regulovat negativní postoje a chování jedince a vytvořit návyky zdravé životosprávy. Pedagogické působení se tedy neodehrává jen ve fyzické sféře (zvyšování výkonnosti), ale také v oblasti psychické a sociální.

Ve sportovní beletrii je výchovný aspekt sportu rozvíjen především v literatuře určené mládeži. Tato kapitola se bude věnovat především tomu, jak je sport mládeži prezentován.

5.1. Jaroslav Žák: *Dobry borec Antonin* (1959), Miroslav Bedřich Böhnel: *Finiš* (1931)

Míra využití sportu jako výchovného prostředku doznala během vývoje sportu velké změny. Romány Jaroslava Žáka a M. B. Böhnela dokumentují způsob, jakým se sport mezi mládeží a ve společnosti šířil ve dvacátých letech 20. století, kdy byl M. B. Böhnel středoškolským profesorem a J. Žák středoškolským studentem (klasické gymnázium, maturita 1925).

Sport, na rozdíl od tělovýchovy reprezentované Tyršovou nárad'ovou soustavou, nebyl zpočátku společností přijímán kladně. Doktor práv v *Mužích v ofsajdu*, který má jako bohatý člověk u příbuzenstva váhu, běduje, kam ty časy spějí, když běžající a skákající mládež spatřuje svou ctižádost v tom, aby v rekordním čase dosáhla cíle. Obdobně vnímá sport učitelský sbor v knize Jaroslava Žáka *Dobry borec Antonin* (1959): „...studenti hrubnou. Rvačky ve třídách a pepické výrazy – o tom slyším každý den. Roste nám divná generace.’ ‚Vliv sportu!’ řekl závažně latinář Hartl, ‚Jaká může být generace, která se baví kopáním do míče?’⁷⁷ Žák zachytil generaci studentů, která byla přelomová, od kvarty níž se hrál fotbal, od kvinty nahoru se psaly básně. Obě skupiny byly učitelským sborem nenáviděny a potírány. O to více se Žákovi studenti o obojí zajímali. K básničkám ironizujícími profesory tak přibývají i básně s tematikou sportovní.

Jaroslav Žák líčí, že studentům bylo zapovězeno nejen publikovat, ale také být členy sportovních klubů, takže publikovali i závodili pod pseudonymy. Právě opozice k profesorskému sboru byla jedním z klíčových faktorů, který přitáhl kvartu ke sportu. Dále to byla třídní prestiž a obdiv ke sportovcům, kteří závodí na olympiádě. Sport byl schopen stmelit třídu, překlenout věkové rozdíly mezi kvartány a dospělými závodníky v atletickém klubu Slavie i pomoci navázat kontakt s opačným pohlavím, když se Antonín seznámí a

⁷⁷ Dobry borec Antonin, 1959, s. 53.

plaveckou dorostenkou. Máloco tak spojuje lidi různých stavů, tříd zájmů a vzdělání jako láska ke sportu. A sport je v pointě knihy i to, co smíří studenty a profesorský sbor. Změna, která se s mladými atlety stala, postupně přesvědčí učitele o pozitivě sportu. Především profesori klasických jazyků jsou překvapeni, že se někdejší antické dovednosti, halma, podókeein, discon, akonta a palén (skoky, běhy, disk, oštěp a zápas), vlastně shodují se současnými atletickými disciplínami.⁷⁸ Dalším prvkem, jímž si sportovci mezi kvartány zasloužili přízeň sboru, byly nové vědomosti. Žák Somr opravil řečtináře, který se snažil pohybem naznačit, jak Achilles hodil diskem; Antonín je schopen precizně zodpovědět teoretickou otázku z tělesné výchovy, jaký je rozdíl mezi tělesnou výchovou a sportem. Tato pasáž protiklad obou osvětlí: Sport má za cíl vrcholové výkony, Tyršova soustava zvýšení tělesné kondice. Tyršova soustava má zásadu provést výkon s největší možnou námahou, sport má naopak princip provést s nejmenší možnou námahou největší možný výkon. Teoretické znalosti žáků spolu se zlepšením disciplíny ve školní přípravě postupně přesvědčily profesory, aby vzali sport na milost a povolili kvartánům účast na atletickém přeboru, kam přišli i fandit.⁷⁹

Žákova kniha je bezvýhradnou obhajobou sportu. Sám patřil po první světové válce k mladé atletické generaci, která svým nadšením překonávala těžkosti rozvoje atletického sportu. Jako běžec na střední tratě zvítězil Žák v několika soutěžích a byl i dorosteneckým rekordmanem.

Jak Žákův *Dobrý borec Antonín*, tak Böhnelův *Finiš* zastihují sport v jeho počátcích. Existuje jenom nápad, průkopnická myšlenka a pár nadšených amatérů, kteří chtějí sportovat. Znamená to nejen trénovat, ale i učit se jak trénovat, protože sportovní metodologie neexistuje. Antonín a jeho spolužáci si zvolili atletiku, Rudla Josek a jeho kamarádi z plácku založili fotbalový klub, který nemá nic kromě nadšení a vysokých ambic.

Böhnelův román je přeplněn postavami, které představují různé „neřesti“, před kterými chce Böhnel mládež varovat. Tyto postavy vstupují do konfliktů, aby demonstrovaly mravní hodnoty. Mravně tendenční román je také to, k čemu se Böhnel v předmluvě ke čtvrtému vydání⁸⁰ hlásí. V této předmluvě také Böhnel poukazuje na to, že jeho román byl vybrán, aby na OH v Los Angeles soutěžil v literárním oboru. Erik Gilk ve studii *Kouzelná*

⁷⁸ Podle prózy Jaroslava Žáka byla atletika neznámý a nepopulární sport. Nebylo kde cvičit (dráha byla jen na stadionu Sparty a Slavie, jinak si mladí protagonisté krokovali vzdálenosti na běhy sami), existovaly stěží tři příručky, z nichž se mohl zájemce poučit o technice, pravidlech a obecných zákonitostech sportu.

⁷⁹ Za velmi zajímavou epizodu považují pasáže, v níž kvartáni pochopí princip vzrůstající výkonnosti, tedy to, že se musí trénovat, a začnou se o to laicky pokoušet. Později k tréninku k údivu profesora využijí i hodinu tělocviku, kdy provedou všechny cviky s maximální snahou (včetně přípravy náradí, protože se tělocvik věnuje téměř výhradně gymnastice) a ještě si přidají.

⁸⁰ In Böhmel, Miroslav Bedřich: *Finiš*. Ing. Mikuta, Praha 1947

*píšťalka svatého Petra*⁸¹ o tendenčnosti románu píše: „Na Böhnelově románu *Finiš*, který završuje volnou studentskou trilogii, je až příliš znát, že jej napsal dlouholetý středoškolský profesor. Umělecké hodnoty románu odsouvá stranou jeho ideové poslání, přesvědčující čtenáře, že amatérskému sportu mohou zůstat věrni jen mravně nejčistší a nezkažení hoši z nuzných poměrů, semknutí kolem protagonisty Rudly Joska. Právě on demonstruje výchovnou tezi románu, že sportu se lze naplno věnovat i při plnění školních povinností.“

Ústřední dvojicí, která proti sobě stojí, je protagonista románu Rudla Josek a jeho třídní profesor Bernášek, který Joskovi fotbal vytýká. Josek se s Bernáškem v pojetí povinnosti a cti rozchází. V textu je mnohokrát demonstrováno, že i fotbalové společenství na plácku má své zásady. Po čtvrt roce si skupina založí skutečný fotbalový klub Praha, který hraje i utkání na různých stupních ligy. V tomto chudém klubu nechává Böhnel Joska působit jako mravní vzor. Josek je mezi spoluhráči jediný student, vede klub i po organizační stránce a propaguje ideu amatérismu. Böhnel používá postavu Joska jako nositele kladných vlastností, které často přímo vyjmenovává: „(Josek) šel se zvýšenou energií za velkým a vábným cílem i účelem své nadšené práce: vésti tak své hochy, aby se jim i po stránce mravní nedalo nic vytknout. Vytušilť, že jen mravní síla zaručuje mravní vítězství.“⁸²

Podobně jako u Žákova Antonína dojde k vyostření sporu mezi Joskem a profesorem, který zastává názor, že sport, jako uměle vytyčený zájem, oslabuje školní píli. Josek se nechce vzdát ani sportu, ani studia. Nicméně propadá a maturitu si dodělává externě.

Na rozdíl od Žáka, který rozvíjí svůj příběh pouze v rovině boje profesori versus žáci, zabývá se Böhnel i osobními osudy postav, školními spory, problémy vedení klubu, politickými vlivy v okrese, teoriemi etiky a společenského významu sportu i problémy etiky obecně. Starší generace, reprezentovaná především profesorem Bernáškem, jen velmi pomalu odhaluje, jaký je ve sportu mravní potenciál. Profesor vzdychá, jak je všechno vzhůru nohama, že mládež sportem dobývá svět. Ústy jiné postavy však Böhnel říká, že sport razí cestu nové době, obrodí město i venkov. Otázky lidového sportu jsou řešeny i jako střet politických názorů, a to v otázkách územního sporu kostel versus hřiště.⁸³

V druhé části knihy na scéně objevuje postava profesora Ševely. „Skvělý filolog a spolu výtečný učitel dovedl hravě svým svěřencům vnuknouti zálibu k moderním jazykům, které dokonale ovládal, ale i v čas oddechu nestyděl se s hochy jít na hřiště a zahrát si s nimi

⁸¹ Gilk, Erik: <http://www.tydenika2.cz/archiv/2006/23/kouzeln-pistalka-svateho-petra> (4.2.2009)

⁸² *Finiš*, 1947, s. 91.

⁸³ Konflikt „kostel versus fotbal“ nacházíme i v básni Josefa Hiršala *O fotbalovém utkání SK Javoranu Chomutově* (In *Tak dobrá je to hra. Větrné mlýny*, Brno 2004, s. 19.), kde si farář stěžuje na hluk, kterým nedělní zápas ruší pobožnost. Kapitán na to odpovídá slovy: „Na to utkání my máme povolení a do vaší pobožnosti nám nic není.“ Podobně je prezentován vztah sportu a víry v Hrabalových *Perličkách na dně*.

"na ostro" jako se sobě rovnými."⁸⁴ Profesor Ševela, který je jako inovátor a organizátor i předsedou Československé fotbalové asociace, kterou spoluzaložil, reprezentuje proměnu vztahu společnosti ke sportu. V závěru Josek konečně odmaturuje, jeho klub získá vlastní hřiště, vyjíždí na zahraniční zájezd a vyhrává reprezentační utkání ve Varšavě. Šťastným „otevřením se“ novosti sportu se Böhnelovo reálné gymnázium shoduje s Žákovým, kde profesori přínos sportu také uznají.

Oba dva autoři ve svých románech postihují změnu, která vnímání sportu provází. Vedení školy představuje klasické hodnoty, vůči nimž se studenti vymezují. Ke generačnímu posunu dochází však i v učitelském sboru, kdy se zkosnatělí „c. k.“ profesori střetávají s mladými a moderními profesory nové republiky.

5.2. Jaroslav Foglar

Sport nacházíme také v knihách pro mládež Jaroslava Foglara. Stereotypní charakteristiky Foglarových protagonistů jsou z fyzických mrštnost, rychlost a síla; z morálních ušlechtilost, čestnost a odvážnost.

V *Hoších od Bobří řeky* (1937) nechává Foglar chlapce tyto vlastnosti získávat lovem třinácti bobříků, čili důkazů zdatnosti, znalosti a zručnosti. Z toho jsou čtyři bobříky (bobřík mrštnosti, míření, plavání a síly) věnovány fyzickým dovednostem. V kapitole věnované bobříku mrštnosti předpisuje Foglar i tabulku výkonů v bězích a skocích, které jsou požadovány. Čtenář je svědkem toho, jak se z městských, stále se nudících kluků stávají pod vedením vůdce Rikitana čestní a slušní chlapci. Foglar zde předkládá mládeži nejen příběh, ale i návod, jak dosáhnout zdatnosti a sebeovládání. Lov bobříků však není návod jediný. V knize *Přístav volá* (1934) řadí autor pravidelné cvičení k požadavkům „modrého života“, další průpravě k ušlechtilosti ducha a těla. Sport v jeho závodní podobě tematizuje Foglar pouze v knize *Boj o první místo* (1936). Jedná se o hokejové utkání mezi třídami a později závod v běhu. Obě příležitosti používá Foglar jako pole pro rozvíjení zápletky (vývoj nepřátelství a soupeření dvou spolužáků) a k odhalování a pranýřování negativních vlastností, jako jsou nečestnost, zbabělost nebo vztek. Samotnému vítězství zvláštní hodnotu nepřikládá, spíše vyzdvihuje skromné chování vítěze. Výš než samotné vítězství cení námahu, která je nutná k jeho dosažení.

Jaroslav Foglar nepropaguje sport jako ušlechtilou zábavu, ale jako cestu k harmonické osobnosti. Denní cvičení, které svým protagonistům (ale i čtenářům) ukládá, je má zocelit, ale nemá být náplní jejich života. Sportovní dovednosti rozvíjí především v rámci

⁸⁴ Finiš, 1947, s. 331.

kolektivu (junáckého oddílu, klubu nebo třídy), a věnuje-li nějakému sportu celou kapitolu, jedná se o přátelská utkání, v nichž je důležitá účast, nikoli vítězství. Tímto přístupem propaguje myšlenku sportu pro všechny, sportu především nezávodního, který má ale pevná pravidla, jejichž respektováním se Foglarovi protagonisté učí chování v kolektivu a pokoře.

5.3. František Kožík

Ranou knihou Františka Kožíka je novela *Vlajka vítězů* z roku 1941. Její postavou je Toník, člen Sokolské jednoty, kterého vidíme vyrůstat v prostředí gymnastiky. Toníkovo dospívání k etickým hodnotám prostřednictvím sportu naplňuje zhruba polovinu knihy, druhou polovinu tvoří Toníkovo rozhodnutí stát se reprezentantem a jeho účast na Mistrovství v tělocviku v Janově.

Další Kožíkovou sportovní knihou pro mládež je *Finále* (1964). Názvem se tentokrát nemyslí sportovní finále, ale závěr školního roku, dokonce finále základní školní docházky. V deváté třídě se musí žáci rozhodnout, co budou dál dělat. Novela má typické charakteristiky literatury pro mládež a žánru dívčího románu; kromě sportu jako pole, kde si mládež osvojuje dobré vlastnosti, jako jsou pracovitost, píle a vytrvalost, je zde zobrazeno i prostředí školy, kam tuto píli musí umět přenést, a románek spojený se žárlivostí, který zamotává kamarádské vztahy dívčí skupiny. Školní kolektiv zde doplňuje i kolektiv gymnastického kroužku a Jisker; v pozadí působí výchovné schopnosti přívětivé cvičitelky, která kamarádským postojem motivuje i pomáhá; staršího přátelského ředitele, jenž má za všechny žáky zodpovědnost a jehož úkolem je pomoci jim dobře zvolit budoucí povolání; přísná učitelka matematiky, pro niž je důležité něco žáky naučit, a samozřejmě prostředí rodiny, matka, otec a bratr, kteří se každý svým způsobem snaží hlavní protagonistce pomoci.

Od postavy Kašpara Deburaua (1939) prošly postavy Františka Kožíka postřehnutelným vývojem. Příběh Toníka z *Vlajky vítězů* (1941) ilustruje myšlenky sokolství a sportovní ideály. Jde o knihu určenou mládeži, jejímž cílem je na mládež pedagogicky působit. Čtenáři nabízí nekomplikované problémy, kde je zřejmé, co je správné a co ne. Na knihách *Vítěz marathonský* (1954) a *Synové hor* (1953) je patrné Kožíkovo období propagace komunismu. Dobovou interpretací jsou zatíženy i postavy Hanče a Vrbaty, kteří zahynuli v roce 1913. V šedesátých letech pracuje Kožík s postavami, které nemají reálný podklad. V mládeži určené novele *Finále* (1964) a v povídce *Akrobatická řada* (1966) se také snížila schematičnost Kožíkových protagonistů. *Akrobatická řada* je v kontextu těchto děl Kožíkovou nejhlubší sondou do psychologie sportovce. K motivu mladých gymnastek, které

si ujasňují životní priority, přidal ještě postavu gymnastky Mirky, která ve sportu už dosáhla všeho a nyní bilancuje.

K chlapeckému prostředí ve *Vlajce vítězů* přidal tedy Kožík o 23 let později i dívčí gymnastický kolektiv. Oproti *Vlajce vítězů*, kde hlavního protagonistu poznáváme ve vývoji od dětství k dospělosti, prožívají gymnastky ve *Finále* jediný půlrok. Toníka dovedl Kožík k mistrovskému titulu, u hlavní postavy mezi gymnastkami se spokojil s méně konkrétním závěrem, že Ondřejka nyní bude schopná překonat překážky, na které v životě narazí. Konec otevřel perspektivu, že sny je možné naplnit. Kožík netvrdí, že sílu k tomu lze nabýt při sportu; spíš naznačuje, že sport naučí, že se vším lze bojovat.

5.4. Stanislav Rudolf

Dívčí román *Metráček aneb Nemožně tlustá holka* (1969) a *Metráček II. aneb Kostí jsou vrženy* (1977) Stanislava Rudolfa vyplnil v sedmdesátých letech nejen prázdné místo v literatuře pro mládež, ale hlavně vytvořil protějšek bohatší literatuře pro chlapce, (Foglar, Kožík).

Protagonistka Rudolfova románu Jitka Pažoutová se díky sportu vyrovnává se svým komplexem z tloušťky. První díl se věnuje především otázce sebepřijetí. Nadváha nutí Jitku tajně trénovat, aby zhubla a obstála mezi spolužáky. Její sebevědomí se podstatně vylepší v momentě, kdy je vybrána do družstva na meziškolní utkání ve vybíjené. Vybíjená jako kolektivní hra vytváří mezi hráčkami natolik silné týmové cítění, že Jitce pomůže překonávat okamžiky ponížení. Jitka objeví ve sportu pole, kde se může prosadit, a najde tam dokonce i svou lásku. S novými zkušenostmi získává sebevědomí (z toho, že něco umí, že si jí teď lidé všímají a že ji oslovil chlapec) a uvědomí si, že byla nespravedlivá ve svém žárlivém nepřátelství vůči hezčí spolužačce. Po vyhraném turnaji ve vybíjené Jitka vstupuje do atletického klubu, nalézá oporu v trenérovi a přátelské atmosféře a uznání ne za to, jak vypadá, ale co umí. Stanislav Rudolf se nesnaží ve sportu najít cestu, kterou by Jitka utekla od problémů normálního života, ale nabízí jí skrze sport nástroje, s jejichž pomocí může se svými problémy bojovat.

V druhém dílu Stanislav Rudolf tematizuje dopink, a to dokonce v souvislosti s dorosteneckými závody. Věnuje se příčinám, které k užití dopinkové látky vedou. Celou dopinkovou kauzu představuje jako morální záležitost, ve které Jitčin přítel Honza zklame a Jitka obstojí jako silná osobnost se zralým uvažováním. Je schopna přijmout svou část viny a chybu napravit. I přes to, že se s Honzou rozešla, nevzdává se zodpovědnosti za něj. Především si uvědomuje zdravotní rizika, která jsou s užíváním dopinku spojená. Ale není to

pouze Honzův případ, kdy Jitka má potřebu zachovat se čestně. Ve chvíli, kdy je spolužačka obviněna z krádeže efedrinu, jedná Jitka opět v souladu se svým svědomím.

Sportovní literatura pro mládež představuje sport převážně jako oblast, kde jsou pozitivní hodnoty stejně zřejmé jako ty negativní. Dějová linie směřuje k vítězství (sportovnímu i morálnímu) toho protagonisty, který postupuje pracovitě a čestně. Čtenář se zde ve větší míře setkává s problémy (špatná životospráva, alkohol, nezdravý přístup ke sportu, dopink) a je mu předkládáno jejich vhodné řešení. Velkou měrou jsou tematizovány sociální vztahy: v kolektivu, mezigenerační, mezi studenty a profesory a mezi chlapci a děvčaty. I zde je to sport, co překlenuje rozdíly a vzdálené strany smiřuje.

Problematizující přístup, tedy takový, kdy není zřejmé, jaké jednání je správné, je v literatuře pro mládež řídký. Takový konflikt nacházíme u Bedřicha Böhnela v momentě, kdy hlavní protagonista Rudla Josek musí volit mezi školou a fotbalem. Novela Františka Kožíka *Finále* (a ještě více povídka *Akrobatická řada*) tematizuje zase volbu mezi sportem a partnerským vztahem. Zamyšlení nad tím, je-li sport opravdu tou správnou nebo přinejmenším jedinou životní cestou, je ve sportovní literatuře pro mládež neobvyklé. Také konflikt mezi dvěma pozitivními volbami (popř. dvěma negativními) je zde potlačován tradičním dělením na „dobré“ a „zlé“, hodnotné a bezcenné, pozitivní a negativní.

6. Sport pro zdraví a zábavu

Sport jako způsob trávení volného času je jednou z nejrozšířenějších variant sportu. V Česku má největší tradici turistika (nejčastěji v podobě trampingu) a vodáctví. Rozvoj vodní turistiky šel ruku v ruce s trampským hnutím. Trampské osady vznikaly u řek, a tak trampové začali vyrážet i na vodu. Obě formy turistiky znamenaly pro lidi únik před všedním světem spoutaným povinnostmi a pravidly. Turistika však přesahuje vymezení naší práce, a proto sem zařazujeme pouze prózu Zdeňka Šmída, abychom připomněli, že i další varianty sportu mají místo ve společnosti a české literatuře.

Šmíd je nadšeným propagátorem zážitkového sportu. Jeho humoristické knihy věnované vodáctví a vysokohorským túrám zachycují hodnoty tohoto pojetí. Prózy jsou založeny na popisu zážitků a komických situací ze sportovních akcí, občas autor přidává i něco z vodácké teorie. Klíčovým prvkem je sdílený prožitek. Hlavním protagonistou jeho knih *Proč bychom se netopili aneb Vodácký průvodce pro Ofélii* (1979), *Proč bychom se nepotili aneb Jak se chodí po horách* (1984), *Proč bychom se netěšili aneb Jak se držet nad vodou* (1998) není jednotlivec, ale přirozeně utvořený kolektiv. Cílem není podat sportovní výkon, ale něco zažít. Ideu ilustruje scéna z vodáckého nebe, kde se bůh Melounek ptá: „A pročpak vy, kluci pitomí, si chcete stále rozbít hubu?“ „Aby nás to bolelo,“ odvětili. „A pročpak nechcete, abyste měli na pivo?“ „Abychom po něm toužili!“ „A pročpak nechcete, aby za váma holky lezly?“ „Abychom je mohli milovat.“⁸⁵ Poté jsou vodáci vyhozeni z ráje, aby vzápětí zničili loď, byla jim zima, zatoužili po grogu a cítili, že žijí. Táž motivace žene partu na výlet i v horách za špatného počasí. Nepřijeli se přece „válet“. Občas při svých podnicích balancují na hranici bezpečnosti, ale právě vědomí této hranice činí jejich podniky zajímavými. Šmíd používá vícero vypravěčských rovin: vlastní vyprávění se střídá s rozmluvami či spíše poučováním imaginární Ofélie, dívky, jíž je nutné krásu prožívaného vysvětlit a nadchnout ji pro ni. Dále Šmíd přepisuje množství vodáckých písní, tipů a triků, věnuje se slangu, vodácké teorii a etice. Různé klábosení a žertování vytváří družnou duši zážitkových podniků, zrovna tak jako návštěva hospod a zpěv u táboráku. Humor Šmídových próz spočívá ve využití osobní perspektivy vyprávění při popisu podaných výkonů. Šmíd nechává mluvit účastníky a dává prostor jejich osobnímu prožitku, který je často nadsazen a vypointován. Sport pro zdraví a zábavu preferuje jiné hodnoty sportu než sport soutěžní, autor je shrnuje takto: „I horák dává do svého výkonu všechny síly a obvykle je též během výkonu ztratí. I pro jeho výkon je rozhodující trénink, tělesná kondice a jednotlivé části snídaň. Horák však nekašle jenom na bariéry: kašle i na kalorie, zhůvěřile snídá, nač má chuť, a

⁸⁵ Proč bychom se netopili, 1994, s. 70.

vůbec nezřízeně povoluje své přirozenosti. Na druhé straně však nebýváme svědky, že by se horák rozplakal, když se mu výkon nevydařil nebo když ho Karlík předběhl. I horák ví, že nic v tomhle pestrém světě není zadarmo. Proto chvátá, funí, potí se a nešetří se. Nikoli proto, aby byl se umístil. Činí tak proto, aby se mohl kochat.⁸⁶

⁸⁶ Proč bychom se nepotili, 2007, s. 165.

7. Sport v divácké perspektivě

Co vede lidi k tomu, aby sledovali sport? Na to odpovídá Eduard Bass: „Pan učitel Jaroušek byl jeden z největších ctitelů Klabzubových, ani ne tak z nadšení pro kopanou, jako ze vzníceného místního vlastenectví.“⁸⁷

Sport je v současnosti jedním z klíčových faktorů při vytváření společenské identity (týmové, národní ap.). Hlavní podíl na popularizaci sportu, na tom, že sport přestal být jen osobní záležitostí, ale stal se předmětem zájmu veřejnosti, měla média. Ta přiblížila divákům vzrušující chvíle zápasů, chvíle, kdy divák zapomíná na vlastní životní realitu. Stává se sám hrdinou dramatu, za nějž však nenese zodpovědnost. „Divácký sport“ je nejpopulárnějším typem sportu vůbec. Vzrušené sledování utkání je jednoduchou cestou, jak si dopřát svobody, jak si odpočinout od vlastního života.

Diváctví, ale hlavně davová atmosféra tribun diváky nabitých, umocňuje přítomné prožívání hry. Fandění na tribunách je jevem kulturně-sociologickým. Hra sbližuje lidi stejných zájmů. Být hráčem mezi hráči, fandícím divákem mezi dalšími fandícími je jeden ze způsobů, v nichž se uskutečňuje volba příslušnosti k nějakému společenství. Divák zde může relativně svobodně demonstrovat své pocity – míra společenské autocenzury je na tribunách snížena na svou dolní hranici. V zápalu boje se může sportovec i divák dopustit takových činů, kterých by se jinak nikdy nedopustil. Divák má navíc možnost pronášet své soudy volně a hlasitě také proto, že pravidlům sportu rozumí. Srozumitelnost sportu a jeho pravidel je další z hlavních příčin popularity sportu. Ve světě plném složitých mezilidských a jiných vztahů je sport oblastí, kde jsou pravidla jasná a pochopitelná a každý má své jasné určené místo. „V žádné jiné oblasti lidského jednání nejsou pravidla systému i sankce za jejich překračování tak pevně a kvantitativně přesně vytyčena jako právě ve sportu. V žádném jiném oboru lidských vztahů nejsou tato pravidla tak internacionální, nadstátní a všeobecně lidsky platná a srozumitelná jako právě ve fotbalu, tenisu, lehké atletice, šachu nebo jiném sportovním či herním odvětví. K jejich pochopení není potřeba mnoho. Jsou krajně demokratická, principiální a snadno proveditelná. Každý jim může porozumět a každý jim také, chce-li, rozumí.“⁸⁸

Ota Pavel si z diváckého sportu všímá především nestálosti přízně publika. Ve středu jeho zájmu stojí většinou sportovec, který se s úšklebky z řad obecnstva často jen těžko vyrovnává. A diváci se s nikým jiným než vítězem neztotožňují. Současně však Ota Pavel obecnstvu neupírá, že svého vítěze umí za roky nezájmu a pohrdání velmi rychle odškodnit. Není to sport, co sbližuje fanoušky se sportovci, je to až vítězství. Ale i mezi Pavlovými

⁸⁷ Klapzubova jedenáctka, 1989, s. 87.

⁸⁸ Černý, 1968, s. 40

fanoušky nacházíme osobité charaktery, jejichž nadšení překročí obvyklé hranice jednoho dne a jednoho zápasu. V souboru *Syn celerového krále* (1974) nalézáme povídku (*Kopnutí za 3000 dolarů*) věnovanou Čechoameričanovi, který „své“ mužstvo pozval na večeři za to, že ho nechali si s nimi při tréninku zakopat. A Ota Pavel si všímá i další stránky věci: Když tento Čechoameričan přiletěl do Prahy, nechtěla se k němu znát většina realizačního týmu, který též pohostil. Nadšeně ho uvítali až fotbalisté, kteří pohrdali politickými úkoly a politickým angažmá.

Nejtypičtější knihou českého fanouškovství jsou jednoznačně *Muži v ofsajdu* Karla Poláčka. Poláček se skrze své postavy na rovinu ptá: „Proč fandíme, kamaráde?“ A hned si i odpovídá: „Já myslím, že je to volání bojovného pudu, který je v nás skryt pod nánosem konvence. Tento pokojový pud nutí nás sdružovat se pod jednou korouhví.“ „Ano,“ přisvědčil druh, „je to romantická záliba pro barvy, pod nimiž se táhne do bitvy.“⁸⁹

V Evropě zmítané po celou svou minulost válečnými konflikty mezi národy se největší divácké přízně dostalo dvěma velmi akčním, ale též velmi agresivním kolektivním sportům, fotbalu a hokeji. Zápas v sobě shrnují nejlepší vlastnosti dobrých vojevůdců a armád: fyzickou zdatnost, obratnost, taktiku, herní inteligenci a smysl pro spolupráci. Rozmluva zmíněných fotbalových fanoušků pokračuje úvahami, jak by vypadalo rozložení Evropy, kdyby se pře národů rozhodovaly na zeleném trávníku: „Naše vlast by byla mohutná. Čeští borci by stanuli na březích Baltu.“⁹⁰ S podobnou myšlenkou přichází i Bassova postava anglického krále: „Pročpak se například místo vydržování ohromných armád nevypěstuje v každém národě dokonalé fotbalové družstvo? Kdyby došlo ke sporu, jež by se nepodařil odstranit smírnou cestou, nastoupilo by místo vojsk všech jedenáct hráčů z každé strany a ti by spornou otázku rozhodli.“ „Kdyby pánbůh dal,“ řekl starý Klapzuba dojatě, „to by bylo Československo velmoc!“⁹¹

7.1. Karel Poláček: Muži v ofsajdu (1922), Jiří Hájiček: Fotbalové deníky (2007)

Fanoušci Karla Poláčka žijí „svým“ fotbalem naplno. Být fandou svého klubu není pro Poláčka jen otázkou cti, nýbrž i víry. Jeho hrdinové se regulérně modlí za vítězství Viktorie Žižkov nebo za to, aby se Union udržel v první lize. Pan Načeradec sní sen, kde za Spartu hrající katoličtí kněží dostávají gól od slávistických rabinů; Emanovi se zase zdá o obléhání Žižkova slávisty.

⁸⁹ Muži v ofsajdu, 1978, s. 188.

⁹⁰ Muži v ofsajdu, 1978, s. 189.

⁹¹ Klapzubova jedenáctka, 1989, s. 40.

Příběh knihy *Muži v ofsajdu* se odehrává v Praze v dvacátých letech 20. století. Karel Poláček zde mimo jiné vysvětluje, proč a jak se zrodí fanoušek: klubovým příznivcem se zpravidla stává člověk podle místa, kde se narodil nebo kde žije. Žižkováci musí fandit žižkovským klubům, obyvatelé Letné zase letenským hráčům. Fanoušky váže navíc ke klubu sentimentální vzpomínka z mládí, úžasný zápas, jehož byli svědky, okolnosti, které zápas provázely, nebo vzpomínka na vlastní fotbalové začátky. Z podobného důvodu se stává fanoušek i z Honzy z Hájíčkových *Fotbalových deníků*. Rozvod rodičů a přestěhování se mu znemožnilo hrát fotbal aktivně, fandění je tedy náhradou za vlastní nenaplněnou kariéru. Podle Honzy to, co dělá fanouška fanouškem, je znalost tabulek všech soutěží až po krajské přebory, umění ohodnotit hráče, znalost taktiky a nenávisť k svátečním fanouškům, kteří se jednou za čtyři roky navlečou do dresů, jezdí v autech s českou vlajkou po náměstí, troubí a jsou velcí vlastenci, třebaže „nerozeznají záložníka od obránce“.⁹²

Hájíčkovy *Fotbalové deníky* (2007) patří k nejnovějším knihám tematizujícím sport. Jejich děj se odehrává během fotbalového mistrovství světa v Německu. Čtyřicetiletý Honza svou dovolenou nestráví s přáteli podporou svého týmu přímo v Německu, jak byl původní plán, ani s dlouholetou známou Radkou, která dá na poslední chvíli přednost práci. Po vyhraněném sporu s ní Honza odjíždí a celý týden tráví v autě a ubytovnách se svou nevlastní sestrou Simonou, kterou veze za milencem. Přitom se snaží vidět co nejvíc zápasů fotbalového mistrovství, protože fotbal je jeho svět.

Všechny epizody jsou spojené hledáním, v Honzově případě ženy, která by „měla stejnou barvu dresu“, která by s ním „hrála na jedné straně“. Vztah s Radkou se mu hroutí, ztráta klíčů od společného bytu je metaforou ztráty vztahu. Se Simonou naopak sourozenecký vztah teprve navazuje. Ta ho dokonce svým způsobem přiměje odpustit otcí. I když Honza v závěru své klíče od bytu nachází a dospěje dokonce k nějakému poznání, vztahy se neharmonizují. Po týdnu postavy v osobních životech stále spíše prohrávají stejně jako Česko na fotbalovém mistrovství.

Sportovní linii příběhu představují také Honzovy fotbalové deníky. Píše je už od mládí a kromě statistik zápasů obsahují i vzpomínky na to, co ho během fotbalových soutěží potkalo. Deníky svazují Honzu s nenaplněnou fotbalovou kariérou, pomáhají mu zapojit se do sociální sítě, kterou fotbaloví příznivci tvoří. Nejednoho člověka se Honza na svých cestách ptá na klubovou příslušnost, aby vůbec navázal hovor. Honzův fotbalový svět kontrastuje se světem jeho žen, Radky i Simony. Vznikají spory. Ženy stojí proti fotbalu a Honza se nechce

⁹² Ještě mnohem méně vážnosti a fotbalové vzdělanosti přiznává fanouškům Jaroslav Žák. Jeho fanoušci jsou „druh úchylných lidí“, jemuž nejde o vítězství vlastních barev, ale o porážku mužstva nenáviděného. Ostatně ze stejného důvodu se perou i fanoušci Poláčkoví.

vzdát ani jednoho. Učí se, že vztahy mají svá pravidla stejně jako fotbal a že vztah nesmí chápat jako soupeření.

Fotbalové prostředí, v němž Honzu poznáváme, je podobné jako v *Mužích v ofsajdu*. Liší se příběhy a způsob, jakým autoři zasazují motiv fotbalu do děje. Zatímco ve *Fotbalových denících* stojí fotbal jako hradba nepochopení mezi Honzou a jeho ženami, nakládá Poláček s fotbalem jako s prvkem, který postavy spojuje: pana Načeradce s Emánkem, Emánka s otcem i Emánka s jeho milou. Na rozdíl od Poláčka, ale i Vlasty Buriana, v jejichž knihách se nevyskytují postavy, které by nebyly fanoušky nebo se jimi nestaly,⁹³ je hlavní postava *Fotbalových deníků* fanouškem bez fanouškovského kolektivu.

Fotbalové deníky pro Honzu podobný fetiš, jako pro uzenáře Šlapáka, fanouška v románu Vlasty Buriana, pěticipá hvězda Slavie: jednu nosí jako odznak na klopě, druhou na členské knížce v náprsní kapse a třetí vytetovanou na prsou. Čárový rozhodčí Ferdinand Rokos (také z *Klubu fotbalových panen*) si zase doma založil muzeum fotbalových relikvií, včetně tácku na pivo, kde měl centrforvard Slavie naškrtno dvaadvacet čárek z oslavy u Pinkasů.

7.2. fanoušci

Literatura tematizuje nejrůznější formy fanouškovství, od hlasité a silně prožívané podpory týmu na stadionu po soukromě prožívané city.

Davový fotbalový fanoušek je častým objektem literatury. Jeho typickou vlastností je záliba ve vyhledávání konfliktů s příznivci jiného klubu. Kromě invektiv mířících na fotbalisty samotné a na rozhodčího jako viníka všech týmových neúspěchů, jsou hádky v hledišti oblíbenou zábavou fanoušků a plodným zdrojem humoru fotbalové literatury. Tohoto motivu shodně využívá Karel Poláček (*Muži v ofsajdu*, 1931) i Vlasta Burian (*Klub fotbalových panen*, 1937), povídka Bohumila Hrabala *Fádni odpoledne* (*Perlička na dně*, 1963), Jaromír Nohavica (*Sportu zdar*, 1984) a Petr Placák v románu *Medorek* (samizdat 1985, 1990). Tato kapitola se bude věnovat tomu, do jaké míry líčí autoři fanouškovskou fascinaci sportem pozitivně a kdy ji popisují s odstupem, nepochopením či ironií.

Podívejme se, jak rozvíjí úvodní hádku pana Načeradce s Emanem Karel Poláček: „Heleďte se, mladej pane, tady nejste na žádný schůzi! Pozorujte zápas a nerušte!“ „Co vy mě máte co povídat?“ ozval se ten pán podrážděně, „já vím, co se smí.“ „Chovejte se jako sportovně vyspělý obecnstvo!“ napomínal Eman. Tlustý muž neodpověděl, ale pohlédl vytřeštěným zrakem na hřiště a zařval: „Pleticho, za tebou!“ „Nenapovídajte, já vám to říkám!“ řek Eman chmurně...

⁹³ Zdeněk Rotrekl v agramatické básni *Fotbal* (*Sněhem zaváté vinobraní*, 1991) jednoznačně rozlišuje, že polovina světa jsou fanoušci, druhá polovina hráči.

„Já nejsem na vaše řeči dělanej. – Šoltys, neotálej a přehraj.“
 „Povídám vám,“ pravil Eman výhružně, „abyste netrémoval hráče! A na mě si nevyskakujte, to víte –“
 „Já si nevyskakuju, ale vy si vyskakujete! Jste fanda, ale já jsem člověk nestrannej. Mně je to jedno, Slávie jako Viktorka. Já držím s těma, co hrajou.“
 „Já že jsem fanouš?“ rozlítl se Eman. „Řekněte to ještě jednou!“
 „Poněvadž...“ pokračoval tlustý muž, „jste povídal, že Junek stál v ofsajdu. To je vidět, že jste neměl pravidla v ruce!“
 „A vy jste ten chytřej! Vy takhle kuličky byste dovedl hrát!“...⁹⁴

Od emocí a agrese vyprovokovaných sledováním utkání není daleko k urážkám. Největší urážka tkví ve zpochybnění fotbalové erudice. Jako hodnota se ukazuje zaujetí pro hru a nikoli pro tým. Kvalitní hra má být ceněna výš než klubové úspěchy. Přes vyostření situace nesklouzává Poláček do vulgarity. Nejpríkřejší nadávkou je fanda,⁹⁵ než dojde k smíření obou zúčastněných postav, častují se ještě oslovenými „bejk“ a „salát“ a v momentě vzkypělých emocí nechá Poláček postavy sklouznout do onikání. Jazyková situace signalizuje odstup, který si vypravěč od svých postav drží. Karel Poláček není vypravěčem, který se spolu se svými postavami nechává strhnout fotbalovým utkáním, nýbrž pozorovatelem, jehož objektem je fanoušek. Poláčkův odstup vytváří komické a ironické vyznění dialogu.

Fandovská scéna Vlasty Buriana je atypická už v tom, že se jí účastní žena:

„Nehádejte se pořád, kdo to má poslouchat?! Ticho, nevidíme!“ Poznámky nervního davu zalétly k ženě v černých šatech a smutečním klobouku... „Jakýpak ticho!“ ironicky odsekla vdovička, „co chcete vidět? Eště se nehraje. Radši otevřete pořádně oči, až do toho začne pořádně štípat Hojer s Pospíšilem, abyste neřekli, že první začali surovět Nytl nebo Loos! Ani dva Hojerové s ostatními surovci vám dneska nebudou nic platný, dostanete zase nejméně dvě - nula, jako posledně.“... „Paní, prosimich, voni se minuly povoláním, voni jsou rozený komik. To jsou vtipy! Připomínat květnový vítězství. Dyť jste dali jeden banán z penalty a jeden z kilometrového ofsajdu! Dnes však dostanete výprask, že vám budou oči pro pláč malý! Ostatně, paní, to sou vdova, voni by měli plakat na hřbitově a ne tady hecovat sportovce!“ „Pane, oni jsou moc nóbl sportovec, když urážej dámu. Voni troubo, já si můžu chodit kam chci a v čom chci!“... „Chlape drzá, na slavnou tradici Slávie nám nesahej! Tobě ještě teklo mlíko po bradě, když jméno Slávie bylo známo po celé Evropě!“ ... „Jen nás tady moc nehoupaj, černá paní, voni by sice mohly strašit o půlnoci na Rožmberku, ale my se jich ve dne nebojíme! Možná že pamatujou praotce Čecha na Řípu, to jim nikdo nebere, ale nevykládaj nám tu nic o tradici. Paní, voni tu debatujou ponejprv, voni ještě před tejdnem myslily, že se fotbal hraje na kolečkových bruslích!“... „Ty uličníku, ty kluku pitomá, ty mě budeš vyprávět o fotbalu. Mně, která viděla všechny zápasy Slávie od samého jejího založení...“⁹⁶

Burian hádek mezi fanoušky využívá k dosažení komického účinku ještě ve větší míře než Poláček. Hádky však vzniká ze stejné situace, z nervozity nad obdivem k cizího týmu.

⁹⁴ Muži v ofsajdu, 1965, s. 24.

⁹⁵ Význam slova fanda se změnil. Dramatizovaná podoba Jurije Sidorova (1989) předkládá tutéž scénu již s nadávkou Vy hulváte! a motiv s fandovstvím a nestranností je úplně vypuštěn.

⁹⁶ Klub fotbalových panen, 1991, s. 23.

Výtky se záhy promění ve snahu se navzájem co nejvíc urazit. I zde je zpochybnění fotbalového vzdělání nejvyšší urážkou. Množství invektiv u Buriana oproti Poláčkovi vzrostlo. I když obě scény, Poláčkova i Burianova, slouží k tomu, aby se setkaly a poznaly dvě hlavní postavy, Burian z motivu těžší víc (nejen v délce textu). Onikáním vymezuje hádku celou a využívá více prostředků obecné češtiny. Z nadávek tu máme: „kostěná rozhledno“, „chlape drzá“, „černá paní“, „ty uličníku“, „ty kluku pitomá“, „lotře“ a fotbalistům určené: „hasiči“. Ve srovnání s Poláčkem, který si všímá spíše fandovství jako obecného společenského fenoménu, vybírá si Burian mezi fanoušky originální typy lidí, např. takové, které dokáže drzá invectiva vytočit do nepřičetnosti. Oproti Poláčkovi, jenž se snaží opírat o realitu, využívá Burian více i nadsázku a parodii.

Nálada fotbalového obecnstva se s časem nemění. Nohavicova píseň *Sportu zdar* (1984)⁹⁷ čerpá námět z nedělního fotbalového utkání Ostrava-Sparta. Atmosféra je skutečně divácká a davová, celý text je složen z promluv a výkřiků, které utkání provázejí. Nejde jen o komentář zápasu, ale také o výkřiky sympatie a antipatie, rady, výhrůžky, které se týkají hráčů, ostatních fanoušků i rozhodčího („ten gól byl z offsidu, sudímu rozbít hubu! Kde je ten autokar, propíchnout pláště!“). Nohavica rozšiřuje i slovník vulgárních oslovení („frajere“, „vřede“, „chlape“, „páprdo“) a nadávek („hadráři“, „lumpové“, „hovada“) a shodně vyhrocuje agresi urážkami týkajícími se fotbalového analfabetismu („ty mlč, ty páprdo, no, ty v tom baloňáku, fotbalu rozumíš, jak koza nákladáku, být tebou tak nežvaním a rychle mažu, jinak se neubráním a pak ti ukážu“). Zjevně si více všímá negativních jevů, které utkání provází – výhrůžek, agrese, demolování. Jeho text je společenskokritickým pohledem na danou oblast.⁹⁸

Fotbalu si přijde zafandit také Karel Medor, ústřední postava Pacákova románu *Medorek* (samizdat 1985, 1990). Fotbalovému zážitku dvou kamarádů je věnována jedna kapitola *Opravdová radost*, protože fotbal to „byla jedna z mála věcí na tomto světě, která je ještě dovedla potěšit.“⁹⁹ Fotbal je též jedním z mnoha prostředků, jimiž Medor čelí mašinerii komunistického systému, nudné práci v továrně a stupiditě „kreténů“, „sviní“ a „svazáckých šplhavců“. Krajní znechucení nad světem, ve kterém žije, nechává Placák Medora vyjadřovat ironií, cynismem a množstvím vulgarismů, prostupujících nejen fotbalovou kapitolou, ale celou knihou. Zahájení utkání Dukly s „Bohemkou“ provází Medor pokřikem: „Bohemka! Do toho! Bijte zelený mozky! Bijte pohany!“, protože „vojáky měli všichni rádi jako osinu v prdeli.“¹⁰⁰ Více než vojáky vyhecuje publikum zjevná zaujatost rozhodčího, která rozšíří

⁹⁷ Viz příloha č.3

⁹⁸ Podle skutečné události z roku 1985, kdy fanoušci pražské Sparty jedoucí povzbudit své mužstvo zdemolují rychlík, natočil Radek John a Karel Smyczek o fotbalových o fanoušcích film s názvem *Proč?* (1987).

⁹⁹ Medorek, 1990, s. 67

¹⁰⁰ Medorek, 1990, s. 69.

Medorův slovník o dalších třináct nadávek, často originálních („chynda špinavá“, „hovadský gádžo“, „prasečí amhorec“, „prašivej kélev“ nebo „haman svinskej“). Placák fotbalové fandění nevyhrocuje do konfliktu, nechává jen své postavy vybit si emoce uprostřed stejně naladěného davu a pak zapít v hospodě. Vítězství Bohemians „proti těm prašivejm vojákům“ prezentuje jako malou radost, opravdové zadostiučinění, drobný projev svobody, kterou Medor postrádá.

Karel Poláček, Vlasta Burian a částečně i Jaromír Nohavica využívají komického aspektu fanouškovského zaujetí, ironie, nadsázky a parodie k dosažení humorného efektu. Méně často si literatura všimá negativ sportovního fandění. Okrajovou oblastí jsou sondy do počátků trendu „ultras“ (John, Nohavica). Medora nechává Petr Placák fandění plně prožívat. Tento zážitek je prezentován jako uvolnění, vybití frustrací a emocí, jako radost a svoboda. Fanouškovské nadšení líčí Placák s pochopením a souhlasem. Nepoužívá ironii a nepokládá otázky, kde končí zdravá míra diváctví.

Třebaže jsou fotbaloví fanoušci v české literatuře v převaze, objevíme i jiný typ diváka, pro kterého byly největší atrakcí boxerské zápasy. Jaroslav Žák ve *Vydržte až do finiš!* věnuje celou kapitolu pozadí zápasnického utkání, které není ničím jiným než divadlem pro obecnost. Zápasníci s pečlivě budovanou image bojovníků (trojnásobný mistr Ohnivě země zvaný Rudý běs; sicilský Herkules, signore Torre; pateronásobný mistr severských fjordů, finský gigant Kofila...) předvádějí zápas s předem naplánovaným průběhem, který vyvolá u diváků nejen silné emoce, ale přiměje je uzavřít i mnoho sázek. I u Vlasty Buriana jsou arény boxerských a řeckořímských zápasů oblastí, kde se fandění daří.

S působením maskovaného hrdiny na diváky, pracuje také Jaroslav Foglar v několika kapitolách chlapeckého románu *Boj o První místo*. Jeho hlavní hrdina Petr Solnar a všichni jeho spolužáci jsou uchváteni impozantní postavou zápasníka z podzimní pouti zvaného Umrličí maska. Slibuje se deset tisíc korun tomu, kdo Umrličí masku přemůže. Nepodaří se to nikomu. Maskovaný zápasník se stane předmětem napodobování, záminkou k zápasům, jejichž prostřednictvím rozvíjí Foglar sociální konflikt ve školní třídě. Foglar prezentuje zápas jako výbornou zábavu, která „výtečným způsobem zpevňuje chlapecké tělo“, sílu a koordinaci a umožňuje řešit chlapecké konflikty uvnitř kolektivu.

„O fandících ženách raději pomlčíme,“ ironizuje Žák, „neboť bádání o hysterii a jiných bědných stavech lidské duše nehodí se jaksí do sportovní knížky“¹⁰¹, čímž však ženám místo v hledišti alespoň přiznal. Ve *Fotbalových denících* je vztah žen k fotbalu pojat jako

¹⁰¹ Vydržte až do finiš!, 1971, s. 43.

odvěký boj o partnery a manžely. Soupeřit s právě probíhajícím mistrovstvím světa jednoduše nelze. Podle Eduarda Basse nemá žena ve fotbale místo žádné. Starý Klapzuba sám říká jeho anglickému veličenstvu, že fotbal není kralování, aby do toho mohla ženská mluvit. Svůj skepticismus ilustruje Bass ještě jednou, a to přímo v postavě paní Klapzubové, která se raduje, že už hoši nejsou učedníky, když se stali mistry (republiky). Respekt přiznává fanynkám alespoň Karel Poláček, který nechává Emanu mladšího jeho nastávající fotbalově vzdělávat, až ta je schopná konkurovat rokujícím mužům. Pan Načeradec pak alespoň sní, že se svou chotí v hledišti sdílí nadšení a vzrušení ze zápasu. Naopak další muž v ofsajdu, Jakub Štunc, se rozhodl žen do budoucna raději úplně vzdát, neboť věří, že je pouze a jediné jeho vina, že se Union propadl mezi amatéry, když ho on sám opustil pro „hříšnou rozkoš“, ženu. Vlasta Burian účast na sportu ženám neupírá ani v nejmenším. Kromě klíčových fotbalistek potkáváme i znalé a zaujaté fanynky (fotbalu i boxu) a dokonce i dvě boxerky. Žádná ze žen není zesměšňována, naopak, jsou Burianem vybavené dostatečnými „zbraněmi“, aby uhrály – remízu. Žádný boj mezi pohlavími, stejně jako klíčový nominační zápas Sparty a Gazel, Burian nevyhrocuje. Remíza, kompromis nebo oboustranná výhra jsou stále opakovaná rozuzlení nejen sportovní, ale i životní.

7.3. Hrabalův divák: Perlička na dně (1963)

Hrabalův vypravěč při líčení sportu nezaujímá pokaždé diváckou perspektivu, ale téměř bezvýhradně platí, že nejde o sport prováděný nebo prožívaný, ale vyprávěný. „Hovor o sportu – ať již o aktuální události (*Miláček, Pražské jesličky*) nebo o dávné vzpomínce (*Baron Prášil*) – je výrazem sportovního fandovství, které se v kontextu celé sbírky jeví jako specifická hodnota.“¹⁰² Sport, jakkoli oblíbené téma Hrabalových postav, zůstává jen podružným motivem; specifikem Hrabalovy *Perličky na dně* je hovor jako takový. Co se výběru motivů týče, konfrontoval Michal Trunečka ve své studii dva názory: na jedné straně Jankovičovu „nerozlišující pozornost“, podle níž se námětem hovoru může stát cokoli, u čeho se zastaví mysl, proti Chvatíkově vázanosti na poměrně úzký empirický materiál. V této práci se nebudeme pouštět do diskuze s prezentovanými názory ani hledat nové východisko pro Hrabalův tvůrčí postup, ale zaměříme se na povahu sportovních motivů samotných.

Na jaké sporty v Hrabalově povídkovém souboru narazíme? Judo, fotbal, házená, hokej, ragby, box, lehká atletika, hod oštěpem, plavání, cyklistika, basketbal, vzpírání, horolezectví, střílba, skok o tyči... Hned v první povídce *Večerní kurz* je to motosport,

¹⁰² Trunečka, Michal: ...pro prózu je nejpodstatnější fotbal... K sportovním motivům v textech Bohumila Hrabala. In *Slovo a smysl*, 2006, č.6, s. 71-109.

respektive motoristické fandovství. O příhodách svého otce vypráví žák autoškoly svému učiteli. O fotbalu, o nedělním zápase, nadšeně vypráví bažant ocelářské party Jenda – *Miláček*. Na sokolský slet vzpomíná ve třetí povídce hostinský. Pronajal si tam stánek, protože „Tyršova myšlenka je tak hluboká, vytočím ne sto, ale určitě čtyři sta hektolitrů piva“¹⁰³ *Smrt pana Baltisbergra* se odehrává na Velké ceně Československa motocyklů; Hant'a vypráví o svých ragbyových radostech mládí v A.C. Sparta.

Povídka Bohumila Hrabala, *Fádní odpoledne*, se odehrává v „naší hospůdce“ v čase, kdy většina fandů odešla na fotbalový zápas. Jde o jediný ze zvolených fotbalových textů, kde nepotkáváme postavy na přeplněném stadionu. Vynikají zde dvě postavy: mladík, který si celou dobu čte knihu, čímž dráždí zavedený pořádek: „Pěkná mládež, tfuj! Mě jen zajímá, co to ten darebák čte?...Všecko je na fotbale, ale milostpán si čte. Tfuť!“¹⁰⁴ Zrovna tak ruší zavedený pořádek host s kastrolkem zelí, který vypráví, kde a s kým hrál a podlamuje tak autoritu starého Jupy, „kterej v naší hospůdce platil jako expert na fotbál.“¹⁰⁵ Hospoda a její osazenstvo je svět, kde fotbal žije. Fanoušci tam oslavují vítězství i zapíjejí porážky. Rozvíjí se fotbalové teorie a rekapituluje historie. Fotbal je hlavní téma, zvláště v neděli odpoledne. Náhle je jistota prostředí narušena dvěma cizími elementy; netečným mladíkem jako někým, kdo pohrdá světem, což vyvolává prchlivou zášť, a hostem s kastrolkem, který ruší naopak svou osobní zkušeností, neboť i to je útok na „naš fotbal“. Pohrdání mladé generace, její zjevný nezáměr a ztracení staré generace, završuje návrat skleslých fanoušků. Leitmotiv této povídky, výhledem zkrácený nápis V NEDĚLI SE NEPOHŘBÍVÁ, a slzy starého Jupy vypovídají o tom, co v téhle povídce umírá. Jupa si uvědomuje, že mizí jeho svět, svět fotbalových nedělí, jejich nadšení a hrdosti. Bohumil Hrabal zde netematizuje fotbal aktuálně prožívaný při sledování zápasu dvou mužstev, ale fotbal, který je neoddelitelnou součástí prožívání lidské existence.

Hrabal cíleně spojuje kontrastní motivy, vřelá lidská gesta se školáckou škodolibostí, vznešené ideje s chytrou ziskuchtivostí. Desakralizace je patrná především u Hrabalových církevních osob. Jejich koníčky a vášnivá zaujetí (sport, myslivost, rychlá jízda) vyvolávají svou nečekaností a neobvyklostí komický efekt. „To je několikanásobný mistr Tour de France Gino Bartali, řádový bratr, myslím, františkán.“ „Ale co kdyby přišel pan biskup na vizitaci?“ Kostelník zívá, pak přešel sakristii a pod okýnkem zaťukal na jiný výstřížek. „Tady...svatý Otec přátelsky rozmlouvá s Ginem Bartalim.“ „Ó, teďka to chápu. Do království Božího vcházejí i násilníci, a tedy i sportovci. Ostatně nebožtík papež byl vynikající horolezec.

¹⁰³ Perlička na dně, 2000, s. 36.

¹⁰⁴ Perlička na dně, 2000, s. 43.

¹⁰⁵ Perlička na dně, 2000, s. 44.

Arcibiskup Lichtenstein zase výtečný střelec... Ale nepřijde sem kaplan?“ „Ne,“ mávl rukou kostelník. „Ten jel hrát někam basketbal. A na motorce.“¹⁰⁶ Jiná scéna v *Baronu Prášilovi* zachycuje, jak Hant'a pomáhá kostelníkovi rozřezávat sochy andělů na otop. Hrabal se zálibou popisuje jak „Hant'a dvěma údery sekery odřal křídla, tak rychle a lehce, že to vypadalo, jakoby anděl těmi perutěmi zamával... Archanděl Gabriel se rozlomil ve dvě. Na jednu stranu kozy padly nohy, na druhou přepadl trup, hlavu do pilin. Hant'a se soše podíval do očí. „Jéžíš, ten je docela podobnej jednomu číšníkovi, co hrál za nás ragby...“¹⁰⁷ O jiném andělu Hant'a povídá: „vypadá, jako by házel diskem“ nebo „jako by plaval kraula“.¹⁰⁸ Pro Hant'u jsou hvězdami borci slavných zápasů. Hrabal z takto obrácené perspektivy čerpá. Neříká: hraje jako bůh, ale: Bůh to válí jako my na prvním zápasu s Brňáky. Upřednostněná je osobní perspektiva nad všeobecnou.

Obměněný motiv můžeme sledovat v povídce *Staré dobré časy*, kde hostinský vypráví o svém „posledním velkém kšeftě“, který udělal při sokolském sletu v roce 1948. Jeho způsob participace na sportu je lidsky osobitý: Tyršova idea ho nadchla, protože z ní mohl něco vytěžit. Hospodského radost nad výdělkem zastihuje hesla o vzájemnosti a bratrství. Totéž namítá Hrabal i proti náboženství. Chování Hrabalových protagonistů neovlivňují ideály, ale základní potřeby: žít spokojeně, zajištěně, v síti sociálních vztahů.

Sport „jako činnost nezávazná, nezávažná, zábavná a v každém případě netranscendentální, bez vztahu k podstatným problémům člověka jako láska nebo smrt“¹⁰⁹, jako druh plebejské zábavy, je Hrabalem vědomě postaven do kontrastu k hodnotám, kterým se přisuzuje vážnost. Odpověď na otázku, zda sport dané hodnoty snižuje nebo je naopak sousedstvím s nimi povyšován, je nejednoznačná. Sport je nabízen jako únik, jako hra, ale i jako soutěž, přičemž soutěživost je povýšena na životní princip. Soutěživost se projevuje i hovorem; v *Baronu Prášilovi* se slovně utkávají Hant'a se šéfem, ve *Fádním odpoledni* zápasí starý Jup s novým hostem o to, kdo je odborník na fotbal. Ve *Smrti pana Baltisbergra* je to strýc Pepin, který historkami bojuje proti blízké skutečnosti smrti. Hrabal se pohybuje mezi perspektivou sportujícího i diváka, ale vše podává již jako odžitě skrze vzpomínky vypravěče. I dramatické situace popisuje skrze dialogy a popisy okolí.

Hrabalův svět je protkán sítí sportovních motivů. V neustálém mísení vysokého a nízkého, vážného a nevážného, nabízejí sportovní motivy čtenářům opěrné body, podle nichž se v textu mohou orientovat. Opakování sportovních motivů strukturuje text a působí

¹⁰⁶ Perlička na dně, 2000, s. 150.

¹⁰⁷ Perlička na dně, 2000, s. 143n.

¹⁰⁸ Perlička na dně, 2000, s. 146n.

¹⁰⁹ Trunečka, Michal: ...pro prózu je nejpodstatnější fotbal... K sportovním motivům v textech Bohumila Hrabala. In *Slovo a smysl*, 2006, č.6, s. 71-109.

rytmotvorně.¹¹⁰ Z použití takové škály sportovních motivů by bylo možné, jak upozorňuje Trunečka, vysoudit, „že mluvčí u adresáta sdělení předpokládá důvěrnou znalost sportovního prostředí a že užití sportovní tematiky tak má usnadnit pochopení obsahu sdělení a/nebo že mluvčí (ať již záměrně nebo nezáměrně) podává všechno ve sportovní perspektivě.“¹¹¹

Protagonista Bohumila Hrabala již nemusí své divácké já objevovat na nedělních zápasech. Sport je neoddelitelnou součástí Hrabalova člověka i světa. Sport není novinka ani zpestření, ale cosi jako lexikalizovaná metafora, věc, která je běžnou součástí našich životů, že už si ji ani neuvědomujeme. Můžeme-li postavy Bohumila Hrabala ještě považovat za sportovní diváky, pak jsou to diváci, kteří ve svém zaujetí pro sport došli nejdále.

¹¹⁰ Hrabalovy sportovní motivy rozčleňuje Trunečka (2006: 95nn) mimo jiné podle způsobu ukotvení v textu: 1) Jako témata výpovědí postav a autorské postavy v momentech, kdy postavy chtějí o sportu něco říci, vylíčit sportovní událost nebo zavzpomínat. 2) Jako součást popisu a charakteristiky postav, předmětů nebo prostoru. Vysoké postavy jsou přirovnávány k basketbalistům, mohutné k zápasníkům. Postava Hrabala je opakovaně popisována jako fotbalista, který už přestal hrát. 3) Jako comparandum v přirovnáních založených na vizuálním vjemu, přičemž je někdy těžké určit, co mají oba členy přirovnání společné. 4) V menší míře se sportovní motivy objevují v nepřímém obrazném pojmenování (luna dělá sklopku na hrazdě noci), jiné sportovní motivy se vyskytují již v lexikalizované podobě: dát si laťku vysoko, položit na lopatky, zahrát něco do autu.

¹¹¹ In Trunečka, Michal: ...pro prózu je nejpodstatnější fotbal... K sportovním motivům v textech Bohumila Hrabala. In Slovo a smysl, 2006, č.6, s. 71-109.

8. Lidé ve sportu

Kromě lidí, kteří sami dělají sport, a těch, kteří se na ně rádi dívají, existuje ještě obvykle nedocenená skupina lidí, jejichž úkolem je se o sport starat a organizačně a metodologicky ho rozvíjet. Mezi takové patří především funkcionáři a trenéři, jejichž literárnímu obrazu se bude tato kapitola věnovat na začátku. Druhou částí této kapitoly bude postavení žen ve sportovní literatuře.

8.1. funkcionáři

Sportovní zázemí netvoří pouze diváci, ale také množství sportovních činníků a funkcionářů, slovy Jaroslava Žáka: „...skutečných, čestných, zasloužilých a hlavně zbytečných.“¹¹² Jemu, Eduardu Bassovi, Karlu Poláčkovi i Vlastovi Burianovi slouží za vděčný cíl satiry. Zatímco Karel Poláček zesměšňuje funkcionáře pohádkou o tom, „jak se narodil vejbor“, ironizuje Eduard Bass pouze zástupce činníků Vincenta Maceška: „Pan Vincenc Maceška byl sportovec velmi zuřivý. Sám, pravda, ani nekopal, ani neběhal, ani neskákal, protože by se mu to při jeho dvě stě šedesáti librách váhy prachšpatně dařilo... jediný výkon, kterého si s nadšením dopřával, bylo přetahování lana. V tomto sportu byl znamenitým „posledním mužem“; když si ovázal lano kolem svého velkého panděra a zabořil se svými nožkami do země tak, že tělem na ní ležel, mělo nepřátelské mužstvo co dělat, aby se mu podařilo jen popotáhnout tuto horu zpěčujícího se masa... Později zanechal Vincenc Maceška i tohoto sportu, ale tím víc se věnoval sportovní činnosti spolkové. Nebylo klubu v jeho čtvrti, kde by nebyl předsedou nebo místopředsedou, zapisovatelem nebo jednatelem, a kolikrát se mu stalo, že sám sebe vyzýval k zápasu, jako jednatel jednoho a předseda druhého klubu.“¹¹³

Kdo plně přiznává realizačnímu týmu hodnoty, je Ota Pavel. Nebýt vyhledávačů talentů a sportovních mecenášů, nebylo by podle něj mnoha československých reprezentantů. A k tomu Ota Pavel smutně dodává, že se na tyto dobré sportovní duchy zapomíná, umírají chudí a na pohřeb jim sotva přijdou i sportovci, kterým pomohli. Rudla Josek, hlavní protagonista Böhnelova románu *Finiš*, spojuje ve své osobě sportovce i funkcionáře. Je vedoucím čerstvě vzniklého fotbalového klubu, zajišťuje jeho chod, domlouvá tréninky i zápasy a vede klub k etickým hodnotám. Toto pozitivní hodnocení sportovních funkcionářů je v české literatuře spíše ojedinělé. Převládá konvence, v níž jsou funkcionáři objektem satiry, vytvářejí překážky úspěchu sportovců nebo se chtějí na úspěších přiživit. Milan Blahynka¹¹⁴ interpretuje roli agenta z Vančurova *F.C. Ballu* takto: „F. C. Ball si tak zjedná krále

¹¹² Vydřte až do finíse!, 1971, s. 38.

¹¹³ Klapzubova jedenáctka, 1989, s. 35.

překupníků René Mayera, jemuž předvede krásné ukázky hry, a ten, vida strašné rány končiti vždy v rukách gólmanových a dohlédaje v duchu až k pokladnám na budoucím hřišti, jež se plnily až k prasknutí, postará se o obchodní stránku hry, dá ukovati smlouvu co nejpevnější a tak, aby Ball ošidil, a když dosáhl maxima svého zisku, klub zradí a v zájmu dalších zisků z kinematografické legendy o něm dá nafilmovat jeho domněle i fyzický konec. Vančura tak už před víc než osmdesáti lety ukázal, co se stane, když se hra, ať už kopaná, ať slovesná, divadelní, výtvarná, dostane do rukou, do neviditelných rukou trhu.“

Více vážnosti přiznává literatura pozici rozhodčího, i přesto, že jde o postavu v literatuře opomíjenou. Rozhodčí je ztělesněním systému pravidel, norem a sankcí. Jako osoba pověřená a uznaná zástupcem hráčů, fanoušků i institucí je zodpovědný za realizaci pravidel v utkání. Rozhodčí balancuje na ostří nože, „dává všanc nejen svou autoritu interpreta sportovních regulí, ale i svou lidskou autoritu člověka, který je zároveň ve hře, ale i za ní a mimo ni.“¹¹⁵ Jako takový je napadán a urážen jako žádný jiný soudce na světě; pochybuje se o jeho nestrannosti, spekuluje se o úplatcích.

Nestrannost a poctivost ideálního rozhodčího převtěluje Eduard Bass symbolicky do kouzelné píšťalky svatého Petra, kterou získá dědeček Klapzubových. Díky ní vždy správně pozná faul či ofsajd. Problém kouzelné píšťalky ale nastane, když začne pískat i při nepravostech mimo hřiště: píská nepřetržitě.

Několik postav rozhodčích se objevuje i v Burianově *Klubu fotbalových panen*. Čárový rozhodčí Ferdinand Rokos, soudce řeckořímského zápasu Čermák a soudce zápasu Sparty a Gazel Cejnar. Všichni tři se dostávají do vyhrocené situace, kdy musí skládat zkoušku, zda podlehnou situaci a využijí svůj vliv ve prospěch svých favoritů. Ať se rozhodnou, jak chtějí, nevyváznou zdraví. Ferdinand Rokos skončí s roztrženou tváří po konfliktu s hráčem, jemuž odpískal aut, Čermáka musí chránit před davem rozlícených fanoušků přátelé pěstmi a Cejnar si vyslouží přinejmenším despekt čtenáře, protože jeho pískání proti Gazelám je silně zaujaté.

8.2. sportovní trenér

Trenér je osoba ve sportovní literatuře tematizovaná zřídka a nanejvýš okrajově. Místo na literární postavy se tato kapitola zaměří na osobnost české literatury, která osobní trenérské zkušenosti zachytila. Je jí Jan Hanč. V jeho sešitech nacházíme odkazy na atletiku, jíž se Hanč jako trenér mládeže věnoval. Hanč byl také držitelem československého rekordu ve

¹¹⁴ Blahynka, Milan: Jasnozřivé oko básníka. <http://www.obrys-kmen.cz/index.php?rok=2005&cis=27&cl=02> (4.2.2009)

¹¹⁵ Černý, 1968

sprintu a účastníkem olympijských her. Od roku 1934 přispíval zprávami, články a fejetony o sportu a sportovním životě do časopisu *Atlet*. Během války navázal kontakt s výtvarníky a literáty ze Skupiny 42. Za svého života vydal jedinou básnickou sbírku *Události* (1948). Publikoval sporadicky a jeho tvorba i s ní spojené kritické interpretace se ke čtenáři dostaly až mnoho let po jeho smrti. V sešitech Hanč vypráví skrze postavu pozorovatele, zůstávajícího na okraji dění.

V Hančově souborném díle, jak ho připravil Michael Špirit, se nalézá několik druhů textů. V první řadě jsou to *Události* vydaná v roce 1948; dále *Události II.*, které zahrnují nejstarší rukopisnou pozůstalost; dva *Sešity s poezií* a *Desky s prózou*, pocházející zhruba z roku 1960, a konečně 13 „deníkových“¹¹⁶ sešitů z let 1962-1963.

Texty týkající se sportovní tematiky vytvářejí dvě skupiny. První zahrnuje básně se sportovní tematikou, kterým se budeme věnovat v kapitole poezie, a druhá prózy věnující se Hančovým trenérským zkušenostem.

Hanč se ujímá slova vyprávěním zkušeností ze stadionu: „Zabývám se už přes třicet let lehkou atletikou. Dříve jsem závodil z přebytku tělesných sil. Nyní už mnoho let dělám trenéra z přebytku duševní energie a z lásky k tomuto vznešenému a přirozenému sportu. Ačkoli této práci věnuji valnou část volného času, nepřeceňuji obzvláště její význam; každou užitečnou lidskou činnost pokládám totiž za snesitelnou pouze potud, pokud nedělá z komára velblouda, pokud nezatemňuje rozum a pokud je v přímém vztahu a souvislosti s ostatními důležitějšími složkami života, především duševním rozvojem, který je opět, alespoň pro mne, mnohem spíše závislý na vlastní úvaze a přemýšlení, nežli na obecné vzdělanosti, bezmyšlenkovité poslušnosti a kdoví na čem jiném.“¹¹⁷

Hanč preferuje formu úvahy; jeho postavami jsou jeho svěřenci, respektive většinou svěřenkyně od třinácti do devatenácti let. U nich hledá předpoklady jak tělesné, tak duševní, které by je vedly k tomu být vynikajícími atlety: sílu, elán, pohybové schopnosti a potřebné soustředění. Stejně si všímá i sportu samotného, co je jeho jádrem a jaký je obecný náhled na něj. Současně zůstává u samé základny sportu, na stadionu nebo v klubovně, vychází z vlastní trenérské zkušenosti: „většina sportovního života i vynikajícího závodníka odbývá se v propocených trenýrkách a sešmajdaných střevících za každého počasí před prázdnými ochozy a tribunami.“ Denním kontaktem se sportem ztratil Hanč potřebu věnovat se konkrétním zážitkům, jeho poznámky mají podobu již hotových závěrů, které si na základě dlouholeté zkušenosti vytvořil. Hančovy zápisky se podobají spíše sportovní filozofii než

¹¹⁶ S vnímáním Hančových zápisů jako deníku polemizuje M. Špirit: Zápisy v sešitech Jana Hanče. In *Počátky potíží*. Revolver Revue, Praha 2006. s. 30-32.

¹¹⁷ *Události*, 1995, s. 141.

vyprávění z atletické dráhy. Hanč v ní uplatňuje i zkušenosti nejen s trénováním samým, ale i s vedením oddílu, jeho hospodářskou bilancí a řešením nepříjemných zákulisních problémů. Objevuje se i trenérská řevnivost. Kromě obecných úvah mají v Hančových poznámkách velké zastoupení ty, kde se nevzdává připomínek, jak se mu mladé atletky líbí po fyzické stránce a že považuje za přetvářku, že zrovna o tomhle se nelze otevřeně bavit. Též se objevují úvahy, co se s lidmi stane, když s atletikou přestanou: „Dělám atletického trenéra. Ti, kteří za mnou přicházejí, nejprve neumějí nic, potom, mají-li píli, lačnost něčeho dosáhnout a obstojný talent, stanou se z nich závodníci a závodnice. A potom, když se nasýtí této činnosti, nebo zestárlí, odcházejí pryč a s drtivou většinou se už člověk v životě neshledá. A i kdyby se setkal, příliš by si toho s nimi nenavyprávěl, protože jediné pojítko, které s nimi měl, totiž atletika, už dávno pominulo, a těch, s kterými zůstal v lidském kontaktu a porozumění, je tak málo a nepatrně, jako by skoro ani neexistovali.“¹¹⁸

8.3. Ženy ve sportu

Ve srovnání se stavem současného sportu, který nabízí stejné příležitosti oběma pohlavím, je sportovní literatura tematizující sport žen konzervativnější. Na předchozích stránkách jsme se již věnovali prózám S. Rudolfa, F. Kožíka a V. Škutiny, nyní se podrobněji budeme zabývat ženami v povídkách Oty Pavla a povídkou *Koulařka* z povídkové knihy Ivana Klímy *Miláčkové chřestýši a jiné ženské horory* (2007).

Navzdory tomu, jaký rozsah má sportovní beletrie Oty Pavla, nacházíme v ní žensportovkyň velmi málo. Konkrétně tři, z nichž jen Eva Bosáková z povídky *Salto nazad (Plná bedna šampaňského)* je hlavní postavou. Druhá žena, stolní tenistka Marie Kettnerová (*Jak Bohoušek Váňa oplatil hořký slzy Marušky Kettnerové*, v souboru *Syn celerového krále*), má sice jméno v názvu povídky, ale v textu se o ní dozvíme jen to, že vypadala jako krásná námořnice, měla vlasy jako uhel a černé tmavé oči a že plakala pro zápas prohraný s Maďarkou Siposovou. Cyklistce Blance Battagliové věnuje Pavel pozornosti více, ale i ona je zastíněna cyklistickou postavou svého bratra v povídce *Baroni na kolech (Syn celerového krále)*. Ženy, které se u Oty Pavla nejčastěji vyskytují, jsou milující maminky a manželky, jež autor nezapomíná chválit za jejich trpělivost a shovívavost.

¹¹⁸ Události, 1995, s. 297.

Kromě *Událostí* z roku 1948 vyšly Hančovi tiskem pouze dvě odborné knihy o lehké atletice. Sám je komentuje: „Ani jedna z nich není dobrá. Napsal jsem tak, jak se o věci píše, nikoli tak, jak se dívám na sport. Takovou knihu by mi ovšem nevydali.“ (Jde o knihy Jan Hanč – Miroslav Horčic: *Sprinty*. Praha, Sportovní a turistické nakladatelství 1959. A Jan Hanč – Miroslav Horčic: *Sprinty*. Praha, Sportovní a turistické nakladatelství 1962.) Hančovy osobní názory na sport vyplývají až z jeho záznamů v deníkově pojatých Sešitech.

Evě Bosákové věnoval Pavel prostoru nejvíce; potkáváme ji před mistrovstvím světa, kdy se potýká se strachem z nového prvku – salta nazad. Jen v jednu chvíli odstupuje autor od technických sportovních problémů k úvaze, co pro Bosákovou gymnastika obnáší: „V okamžicích, kdy nemohla salto skočit, toužila po zařízeném bytě, ve kterém uvaří teplou večeři – toužila po tom, co bylo samozřejmé u mnohých, kteří jí záviděli její život. Na dívčí léta jí stačily jedny taneční šaty a deset trikotů; nešla ani na maturitní večírek.“¹¹⁹ Povídka vrcholí mistrovskou soutěží, kdy Bosáková salto poprvé a naposledy skočí a titul vyhraje. Na rozdíl od povídek o sportovcích-mužích se Ota Pavel do rozboru psychiky sportovkyň nepouští.

V povídkovém souboru *Pohár od Pánaboha* nalézáme tři ženské postavy: rozumnou manželku Alenu Hendrychovou, prototyp ženy, která nese všechnu tíhu, „když se muž vrací z boje zraněný, ze zaměstnání vyčerpaný anebo z hospody opilý“¹²⁰ Svého manžela, fotbalistu, inteligencí převyšuje, ale je oddána jemu i jeho sportu. Je na ní, aby pomohla manželovi překonat depresi jeho „sportovního pohřbu“, pocity, že je zbytečný a nikdo ho nepotřebuje. Její hrdinství je jiné než mužské hrdinství jednoho zápasu, je to sebezapření a sebeobětování, které jsou stejně mlčky uznávány i nedoceny, za které se neudělují poháry ani tituly mistrů sportu. Druhá postava ženy je fanyнка. „Zvláštní druh žen, hezounkých, a s ne moc velkými a chytrými mozky“¹²¹, které jsou tam, kde jsou populární sportovci, s nimiž jsou si navzájem lovnou trofejí. A do třetice je zde postava maminky, z níž se v povídce *Žluté růže* stává amatérská horolezkyň. Její oběť je krásná a zároveň zbytečná.

Ženy ve sportu komentuje Jaroslav Žák v knížce *Vydržte až do finiš!* se stejně ironickým nadhledem jako všechno ostatní. Používá pasivní formu, o co „se“ vedou spory a co „se“ tvrdí. Žák přiznává, že by ženská šampionka v plavání či wimbledonská vítězka krutě zdecimovala většinu pánské populace. Co však Žák na ženském sportu nejvíce oceňuje, je, že divácky atraktivnily sport. Zatímco na atletických přeborech mužů zejí tribuny prázdnotou, na ženských je denně nabitý pánským publikem, „ostatně (...) se málokdy přihodí, aby bylo možno sledovat tolik skotačících dívek pohromadě.“¹²²

Velmi originálně popsanou sportovkyni nacházíme v Klímově povídkové knížce *Miláčkové chřestýši a jiné ženské horory* (2007). Povídka *Koulařka* je jediná z šestnácti dalších, kde je tematizován sport. Leitmotivem knihy je žena v partnerských vztazích. Klímovým ženám je společná touha po štěstí, hlavně štěstí ve vztahu, který buď není, nebo je

¹¹⁹ Plná bedna šampaňského, 1990, s. 61.

¹²⁰ Pohár od Pánaboha, 2004, s. 24n.

¹²¹ Pohár od Pánaboha, 2004, s. 77.

¹²² Vydržte až do finiš!, 1971, s. 80.

nešťastný, nebo se rozpadá. Pouze u dvou povídek je hlavním tématem posedlost prací, Vlasta z *Malomocných* pátrá po podkladech k reportáži a koulařka Viki zachraňuje svoji sportovní kariéru.

V povídce *Koulařka* nacházíme všechny typické motivy sportu vyhocené ad absurdum. Koulařka Viki přišla na svět s vrhačskými předpoklady podpořenými anabolií, která v těhotenství užívala její matka. Fyzická vybavenost, která vyrovnává mentální deficit, je zasazena do povídky tak, že ji lze považovat za satiru na sport obecně. Tvrdý trénink od dětství a jednostranná zaměřenost udělaly z Viki tupý stroj na překonávání olympijských rekordů, který neví nic o okolním světě. Novinářům odpovídá naučenými větami a „někdy i jednoduchými souvětími, které jí předtím pracně vštípil do hlavy její trenér a otec: Kdyby nebylo všech těch nádherných lidí, co jsou v duchu se mnou, nikdy bych svůj rekord nehodila! Anebo: Už jsem si myslela, že to nedokážu. Ale pak jsem si řekla musíš! Lidi to od tebe očekávají. Anebo: Sport, to je především dřina, a já si proto vážím těch, kdo umí pořádně máknout.“¹²³ Ve skutečnosti není Viki schopná žádné empatie. Sebe a svůj vrhačský kruh nikdy neodsune z prvního místa. Po smrti otce a trenéra ztratí Viki formu, ale nedokáže přijmout fakt, že už není sportovkyní z povolání. I když by měla řešit existenční problémy, její jedinou myšlenkou zůstává, jak zlepšit formu, aby byla zase oslavovaná. Peníze, které dostává jako podporu, nestačí především na její jídelníček. V důsledku hladovění ztrácí na váze a její výkonnost ještě více klesá. Chvilí sbírá odpadky, pak chytí kočku, pak psa. Ze schůze Bojovnic za práva zvířat pochyťte větu, že není rozdíl v zabíjení lidí a zvířat. Hlad a z kontextu vytržená věta ji inspirují ke čtyřem vraždám, než ji nechápající, zato s utkvělou myšlenkou, že překoná rekord, zatknou policie.

Jinde než v kontextu celé Klímovy knihy by musela povídka vyznít jako satira na moderní výkonnostní sport. V porovnání se zbývajícími postavami knihy se však postava Viki nejeví jako nijak zvlášť iracionální. V souboru zabije celkem tři ženy: jedna záletného manžela, druhá sokyni v lásce. Třetí je koulařka. Nápad zabít mají ještě dvě další ženy. Velký počet žen, osm ze šestnácti protagonistek, se v náhodném nebo nevyhovujícím vztahu dostane do situace, kdy jsou různou měrou vyděšené až k panickému záchvatu hrůzy, že jsou ohroženy na životě. Důvodem je nedůvěra k mužům a pocit, že jsou podvodně vylákány, aby na nich bylo spácháno násilí. Ve skutečnosti existuje podnět k takové domněnce pouze v jediné povídce. Motiv nedůvěry vůči mužům, respektive vůči jejich úmyslům, je přesto intenzivní. Minimálně ve čtyřech případech se ženy dostávají až za hranici duševního zdraví. Novinářka Vlasta z povídky *Malomocní* skočí pod vlak, který vidí jen ona sama; podvedená

¹²³ Miláčkové chřestýši, 2007, s. 119.

Eliška má pocit, že ji jde sežrat krokodýl; Žanetina posedlost přerůstá ve vraždu konkurentky a koulařka Viki jedná iracionálně proto, že je její myšlení primitivní. Za sexuální oběti můžeme označit dvě ženy (*V ráji*, *Juditiny rozhovory*), k nimž lze přiřadit i prodavačku z povídky *Laciné lůžko*, i když je obětí dobrovolnou. Do stejné kategorie lze zařadit i dva muže (rezignovaného manžela z *Beethovenovy busty* a mladíčka z povídky *U optika*).

Mezi ostatními Klímovými protagonistkami tedy není koulařka Viki nejpodivnější. Její zploštělé myšlení odpovídá cíleně oproštěnému myšlení vrcholových sportovců připravovaných pro vrcholné soutěže. Klíma formoval Viktoriin charakter tak, jak se zvenčí může jevit každý sportovec. Jako ohromný stroj na výkony, který, krměn a trénován, dosahuje olympijských úspěchů. S úspěchem se lidé ztotožňují. Když však Viki formu ztratí, opadne zájem o ni, její dosud podporovaná jednostrannost je odsouzena a Viki se ocitne bez přátel a pomoci. Klíma se vysmívá primitivnosti sportovců, ale také obžalovává sport, že taková monstra vytváří. Ve Viki pak opět ztvárňuje prototyp nešťastné ženy, která si neumí najít vhodného partnera a žít spokojeným rodinným životem. Všechny Klímovy ženy jsou nešťastné, ať studované nebo ne, ať s partnerem nebo bez něj.

Klíma ukazuje nadcházející éru emancipovaných žen z negativního hlediska. Ženy mohou dělat cokoli, být čímkoli, nemusí být na mužích závislé, mohou je snadno překonat intelektuálně i v kariéře, ale pocit štěstí jim to nepřinese. V momentě prvního zakolísání a pochybností, jestli je onen úspěch opravdu úspěchem a jestli to není jen dobře maskovaná prohra na poli partnerského a rodinného života, se ze sebevědomých žen stávají oběti manipulace. Nikoli však manipulace mužů, ale manipulace veřejného mínění, které je nutí myslet si, že zkrachovalý partnerský vztah je zaviněn jejich neschopností a nedostatečností. Vnitřně nejisté ženy pak přijmou za vděk i partnerem, který je pod jejich intelektuální, morální nebo společenskou úrovní, jenom proto, aby v sobě tento pocit méněcennosti překonaly.

Problémy koulařky Viky se nízkého sebevědomí ani partnerského vztahu netýkají. Jediným důležitým mužem v jejím životě byl její otec a trenér; po jeho smrti už nemá sílu k stejným výkonům. Ztráta otce však není v povídce prezentována jako to, co trápí Viktoriinu mysl nebo co zapříčinilo její pád. Vinu nalézá Klíma spíš v nekomplexnosti výchovy, v nedostatku jiných hodnot a tedy v příliš brzké specializaci nevyzrálého charakteru.

Otázkou je, kde nalézá Klíma východisko. Pokud nevyústí povídka ve vraždu, je v závěru cítit úleva, že žena vyvázne z nebezpečné situace. Jiné povídky končí zklamáním z odhalení nečestných úmyslů (*Juditiny rozhovory*, *Manželka*). V povídce *Požár* se objevuje přes celkové zklamání malá naděje: mladá studentka středověké historie nachází spřízněnou

duši ve starém majiteli antikvariátu. Starého chápatějšího muže potkáváme sice i v postavě učitele klavíru středoškolačky Judyty, současně jde ale i o jednu z povídek, kde je žena sexuální obětí. Jinak je Klíma na spříznění duší skoupý, jeho muži jsou schopni nabízet jen gentlemanskou pozornost, bez vnitřního zaujetí, bez lásky. Proto se Klímovy ženy často ptají Máš mě vůbec rád? Miluješ mě? Láskyplné přesvědčivé „Ano“ je to, co Klímovy ženy chtějí. Je to však i to, co od svých partnerů nedostávají.

Mezi prózami, které se věnovaly tématu žen ve sportu, nacházíme dvě knihy určené mládeži (F. Kožík: *Finále*, 1964 a S. Rudolf: *Metráček*, 1969, 2. díl 1977) a jednu knihu, která tematizuje spíše politickou situaci než ženský sport (V. Škutina: *Martina*, 1978). Problémy, které ženu-sportovkyni provázejí, nacházíme pouze v Kožíkově novele *Akrobatická řada* (1966), Pavlově povídce *Salto nazad (Plná bedna šampaňského)*, 1967) a Klímově *Koulařce* (2007). V případě fotbalistek Vlasty Buriana (*Klub fotbalových panen*, 1937) jde v první řadě o ironii. Jednak vůči mužskému reprezentačnímu týmu, který s dívčím málem prohraje, jednak vůči dívkám samým, které od fotbalu utečou v okamžiku, kdy se mohou vdát.

Zajímavý je také fakt, že se ve třech případech (a tudíž většině sledovaných děl) jedná o gymnastiku, jako by to byla nejzazší hranice, kde si lze „něžné pohlaví“ ve sportu představit. Jedenkrát jde o český tenisový fenomén, jedenkrát o fotbal a dvakrát o těžkou atletiku – vrh koulí, který je interpretován jednou jako možnost odboje proti světu (*Metráček*) a podruhé jako „horor“. Tak, jako gymnastika ženskost podtrhuje, vrh koulí naznačuje maskulinní tvrdost a neženskost.

Ženský sport je v literatuře představen jako dětská zábava (*Finále*, *Metráček*) či jako ironický námět (*Klub fotbalových panen*, *Koulařka*); dospělé ženy, pro něž je sport způsobem života, jsou ve sportovní literatuře tématem okrajovým. Proč tomu tak je a proč postrádáme též autorky, které by psaly o sportu, to jsou otázky, jež by bylo třeba si položit v rámci genderově orientovaných studií.

9. Povídky o neporazitelných a jejich činech

Prózy, které jsem zahrnula pod tuto kapitolu, jsou ty, které se větší či menší mírou pohybují na poli fantazie, pohádky nebo snu. Jde o díla z různých období, která tematizují často dosti rozdílné aspekty sportu. Sbližují je především objevující se nadpřirozené motivy nebo vyznění, které čtenář musí pokládat přinejmenším za nadsazené. Tato kapitola se zaměří na prvky, které prostupují zařazenými texty. Dále se budeme věnovat „ponaučení“, které tyto prózy-pohádky nesou.

9.1. sportovec bojovník a loupežník

Není běžné, aby byla postava sportovce spojována s postavou násilnou nebo dokonce zápornou. Jak jsme již slyšeli, sportovec naopak často manifestuje kladné vlastnosti, dřičství, odvahu a bojovnost. Jsou ale příklady, kdy se role sportovce prolíná s rolí další.

Ústřední postavou *Balady o smutném boxerovi* Josefa Kadlece (1981) je bývalý boxer Eda Houdek a dějištěm protektorátní Praha. Příběh vypráví mladíček Ludvík, který se svému podivnému spolubydlícímu snaží porozumět. Zatímco si Ludvík nepřeje nic než osobní štěstí, Eda něčeho takového neumí dosáhnout. Příliš silně si uvědomuje tíživost prvních měsíců protektorátu. Nedokáže zůstat lhostejný k tomu, co se ve světě děje, a svůj nesouhlas vyjádří osobitým způsobem – pěstně. I Ludvík je svědkem, jak Eda knokautuje dvojici německých důstojníků. Eda umí jen boxovat; jeho způsob sdělení názoru nespočívá v tom, že na setkání rozbije „esesáckou držku“. Nemůže ovšem vyhrát, je tedy předem odsouzen k porážce. Josef Kadlec nechává svůj příběh vyznít romanticky: s odstupem času vzniknou o Edovi pověsti, nezřídka podpořené fantazií, že šampion se objevil v tom či onom městě, zastal se pronásledovaných a zázračně zmizel. Lidé si jimi dodávají odvahy, spatřují v nich naději, posilu do příštích nejistých dnů. Zrodila se legenda o tajném hrdinovi a jeho nebojácných pěstech.

Sport dal kromě prostředků Edovi i vlastnosti, které mu nedovolily jednat jinak. Jednání, které se Ludvíkovi zdálo být nepochopitelným hazardem, osvětluje Edův bývalý trenér: Eda byl jeden z boxerů, kteří boxovali neradi, jen z donucení. Raději rány přijímal, než rozdával. Trenér s ním měl těžkou práci, než mu vysvětlil, aby se nenechal otloukat. Eda se naučil důležitou věc – překonat pocit méněcennosti, naučil se, že důležité je nenechat se zbít. Nejen v ringu, ale i v životě se člověk nesmí bát dát nebo vrátit ránu. Eda se Ludvíkovi svěřuje, jak ho vždycky nutili postavit se protivníkovi tváří tvář, neuhýbat, nepředstírat ústup, jít rovnou do toho, na každý úder odpovědět úderem. Josef Kadlec na postavě boxera Edy ukazuje, že „pro každého platí zásada, že rozhodující bude vždy jeho osobní podíl na životě,

co sám životu poskytne, co sám od sebe dokáže do něho vložit.“¹²⁴ Eda tento svůj úděl přijme a dá tak lekci všem liknavým spoluobčanům, jejichž strach o osobní život je silnější než pociťovaná nespravedlnost. V závěru knihy se s Edovým vzdorem ztotožní prostřednictvím snu i Ludvík; vystoupí tak alespoň na okamžik z pasivity svého malého života.¹²⁵

Roku 1927 dopsal Karel Konrád baladickou novelu *Rinaldino. S Baladou o smutném boxerovi* ji spojuje kromě motivu sportu i motiv hlavního protagonisty, který se nesmiřuje se sociálním prostředím, z něhož vzešel, a volí vlastní individuální cestu. Zatímco Kadlecův Eda se stává „bojovníkem“, Konrádův Toník „loupežníkem“. Nadsázka je v případě Kadlece interpretována jako novodobá „legenda“, v *Rinaldinovi* se přibližuje snění a symbolice pohádek.

Karel Konrád ve své novele vypráví o dětství, mládí, dospívání a válečné maturitě chlapce z vesnice Antonína Zemánka; o odvodu, návratu, studiích v Praze a dívkách. Kromě vztahů k ženám se v textu objevuje opakovaně i motiv fotbalového utkání. Zprvu je to jen epizodka zápasu Toníkova reálky s místním klubem S.K. Lev. Tento zápas však dal Toníkovi poprvé pocítit, že je hrdina. Klamavou hrou a skórem 5:0 si Toník vysloužil přezdívku Klamavec – Apatit. Tato přezdívka se objevuje i v dalších fázích Toníkova života.

Důležitost této přezdívky, která demonstruje smýšlení o sobě samém, dokládá autor znovu v době, kdy Antonín studuje na vysoké škole technické v Praze. Toník tehdy prožívá krizi, připadá si opuštěný a nešťastný. Chce zanechat školy a vrátit se domů, že bude „rači jezdit s krávou“. Je zoufalý. Kamarád se jej snaží utěšit, slíbí mu dámskou společnost a navrhne mu, aby se dal zapsat do fotbalového klubu školy. Toník svého přítele žádá, aby mu říkali jeho starou přezdívku – Apatit. Fotbal je totiž zatím jediné pole, kde se cítí jistý. Z dobrodružství se slečnami Toník zděšeně vycouvá. Uteče domů k učebnici a následný boj s učivem pojme jako fotbalový zápas. Hrou a studiem přehlušil nejistotu, kterou mu první nevydařené zkušenosti se ženami přinesly.

První láska má na Toníka špatný vliv. Dosud jedničkář neudělá první státnici a přestane chodit do přednášek. I zde se ještě vrací motiv fotbalu, který je ale demonstrován už jako okrajový: Toník kvůli němu ani nesvlékne kabát, v jehož kapsách má Lidčiny dopisy. Láska je mu nad fotbal. Toníkova fotbalová aktivita touto příhodou končí.

¹²⁴ Balada o smutném boxerovi, 1987, s. 178.

¹²⁵ Tematicky se novele Josefa Kadlece přibližuje povídka Oty Pavla *Poslední zápas Františka Kloze*, která otvírá sbírku *Plná bedna šampaňského* (1967). Jde o skutečnou postavu; nadějný fotbalista, kterému fašisté prostříleli nohy a který si je nenechal amputovat ve víře, že bude ještě hrát, je zmíněn i v *Dukle mezi mrakodrapy*. Také František Kloz, ač nevoják, nedokázal zůstat pasivní a šel bojovat. Důležitý je moment, kdy Kloz dostává pušku, třebaže je zbraní málo a on nemá výcvik. Jeho sportovní úspěchy mu propůjčují respekt a dělají z něho přirozeného vůdce. Sportovní zdatnost je kromě fyzické zdatnosti spojována i se schopnostmi umět se chovat v krizových situacích, rozvahou a uměním správně se rozhodovat. Fotbalové zápasy se svou taktikou a vyhocenými situacemi na krizové chvíle patrně připravují a klíčovým dovednostem svým způsobem učí.

V doslovu, jak Konrád nazval poslední část knihy čítající závěrečné čtyři kapitoly, vystupuje Toník jako jánošíkovský loupežník Rinaldo de Rinaldini.¹²⁶ Zatímco smutného boxera z Kadlecovy novely vede k této cestě vědomí nespravedlnosti páchané na lidech v protektorátu, Toník je inspirován anarchistickým ideálem a dělnickým hnutím. Konrádův loupežník, někdejší kapitán fotbalové jedenáctky, se stane vůdcem bandy vyděděnců, lidí, kterým společnost nepodala pomocnou ruku, když byli v krizi. Nyní se mstí na bohatých a pomáhají chudým. Kadlecův boxer nekrade, jen dává pěstně najevo svůj nesouhlas s diktátem a pasivitou, s jakou se mu lidé podřizují. Ve svém boji zůstává zcela osamělý. Zatímco se Toník stal sociálním rebellem z nešťastné lásky, nedokázala láska smutného boxera nesnesitelného pocitu nespravedlnosti zbavit. Toník si v loupežnické podobě svoji lásku vybojuje, boxer je odsouzen Kadlecem k neblahému konci.

Obě prózy (a také *Lupič* Martina Prinze) vyvolávají otázku, do jaké míry lze o jejich hlavních protagonistech mluvit jako o sportovcích. Člověk přestává být vnímán jako sportovec v momentě, kdy se sportu aktuálně nevěnuje (tedy zrovna neběží, neplave ap.) nebo když již přestal závodit. Sport je uzavřený diskurz, z něhož když člověk vypadne, není již jako sportovec chápán. Například muž v na kole jedoucí závod sportovcem je, zatímco když na tomtéž kole rozváží dopisy, sportovcem není. Ve sledovaných prózách „bojovníci a loupežníci“ balancují na téže hraně. Zdůrazněním nového prostředí výskytu těchto „sportovců“ se navozuje jejich nová interpretace (bojovník, lupič), která původní – sportovní překryje.

9.2. sportovní pohádka

Balada o smutném boxerovi i *Rinaldino* jsou texty, které využívají motivů snění a nadsázky jen v určité míře. Míra nadpřirozenosti a zázračnosti je ještě vyšší v textech, které větší či menší měrou využívají atributy charakteristické pro pohádky. *Klapzubova jedenáctka* (1922) pracuje s neporazitelností rodinného fotbalového týmu a také vítězné tažení skokana na lyžích Jiřího Rašky až k zisku historicky první zlaté medaile pro Československo ze zimních olympijských her (z roku 1968) zpracoval Pavel v *Pohádce o Raškovi* s použitím pohádkových motivů (1974): hodná sportovní čarodějka Anička Pravečková slíbí Raškovi vítězství; kouzelná voda dobrodějka z jejího potůčku odplaví Raškovu únavu; posmívající se

¹²⁶ Dalšího „loupežníka“ nacházíme v novele Martina Prinze *Lupič* (*Der Räuber*, 2002). Maratónský běžec zde využívá svých běžeckých schopností při útěku z vězení. Během výslechu vyskočí z okna a za první noc uběhne 50km lesem. Když je obklíčen, jedná chladnokrevně, bojuje s únavou i se svými nervy. V běhu nachází sám sebe i sílu čelit přesile až do neodvratného konce. Příběh je inspirován skutečným lupičem, který vykrádal banky v osmdesátých letech v Rakousku. Typ sportovce – loupežníka a mstitele – z roku 1927 a 1981 nachází pokračovatele (byť nečeského), který využívá kondice a dovedností nabytých při sportu k činům, které jsou v rozporu s pravidly společnosti.

havrani jsou udiveni, že člověk létá. Magickým předmětem jsou nové lyže z nejkrásnějšího jasanu z Beskyd a orosená růže z rodinného erbu, kterou nosí Raška za pasem.

V novele Ladislava Haňavce *Neslavná sláva* (1961) se dostáváme do prostředí lehké atletiky, kde netaentovaný a líný výškař Vrtík po prvních prohraných závodech sní sen o tom, že je v atletickém nebi. Nebeský výškař Horina mu vytýká, že netrénuje, i když má atletiku rád, ale Vrtík oponuje, že ho nebaví trénovat, když neví, jestli to někam dotáhne. Horina nechápe, jak by ho mohla snadno nabytá sláva těšit, ale slíbí mu dvacet skoků, kterými přeskochí jakoukoli výšku. Tak se zrodí olympijský vítěz a světový rekordman. Postava výškaře Vrtíka se ale během příběhu vyvíjí. Nejenže ho začne bavit trénink, který se mu se zárukou úspěchu jeví smysluplným, ale postupně mu také začne vadit, že podvádí. Vlastní sláva mu už nedává pocit uspokojení, ale přináší výčitky svědomí.

I když Haňavec Vrtíka neobdařil charakteristikami sympatického hrdiny, neztvárňuje ho jako podvodníka. Vrtík podstupuje náročný trénink, který ho bez ohledu na to, jestli umí skočit 180cm nebo 280cm, stojí mnoho úsilí, a zaslouží si proto úctu. Smysl příběhu shrnují hned v úvodu povídky slova nebeského výškaře Horiny: „I průměrné výkony tě budou těšit, když si je pořádně vydřeš a vypotíš. Jistě víc než výkony spadlé z nebe.“¹²⁷ Vrtík nakonec odmítá lukrativní profesionální smlouvu a zůstává amatérem.

Kromě hlavní linie příběhu věnuje Haňavec pozornost i vnímání sportu diváky. Pro komentáře využívá skupinu štamgastů od Trumpety. Na začátku jde o skalní příznivce kopané, která je jediným sportem pro malé město. Kritizují nové sporty, že kluky od kopané rozptylují. „Fotbal hrajeme špatně, zájem už tu není a místo nápravy chtějí zavádět nové sporty.“¹²⁸ Druhou kapitolu hovorů štamgastů zařazuje Haňavec v druhé půlce knihy, kdy Vrtík město proslavil. Nyní je atletika „harmonickou hrou všech svalů“, která „mládež otuží, zocelí a vůbec vytrénuje“. Názory, byť tlumočené s nadsázkou, ukazují zřetelně, jak je pro propagaci sportu důležitý úspěch. Sto poctivých, ale průměrných sportovců by pro rozvoj a popularitu atletiky neudělalo tolik, jako jeden kouzelný výškař.

Přes to, jak pohádkově se příběh tváří a k jakému konci míří, nemůže odmítnout fakt, že právě až popularita je to, co sportu pomáhá. Hned v prvních stránkách knížky je popsáno, jak slavná sportovní jména pomáhají vzbuzovat zájem školáků o atletiku. Poslední Vrtíkův kouzelný skok ho zastihuje při poznání, kolik jeho příklad znamená pro lidi. Jeho však mrzí podvod. Po prvním prohraném závodě je nakonec nejšťastnější. V závěru knihy staví Haňavec Vrtíka do nové role, do role trenéra na krajské škole, kde „vrací“ svěřencům, co jeho trenér předal jemu.

¹²⁷ *Neslavná sláva*, 1961, s. 27.

¹²⁸ *Neslavná sláva*, 1961, s. 16.

Neslavná sláva je stejně jako Bassova a Pavlova pohádka příběhem okouzujícího vítězství. Oproti Pavlovi se však druhé dvě knihy zakládají pouze na fikci. Poselství ovšem zůstává stejné, příběh má dovést protagonisty k poznání, že opravdu hodnotná je pouze tvrdá práce. Klapzubovi synové podstupují tvrdý fotbalový trénink, Raška neuspěje, dokud neodskáče pět tisíc skoků a ani Vrtík nakonec nespolehá na své dovednosti, ale pracuje na své technice a kondici .

9.3. Karel Čapek: Rekord

Mezi čtyřicetými Čapkovými *Povídkami z jedné kapsy* (1929) nalezneme i jednu sportovní povídku. Povídku *Rekord* však nepoutá se sportem víc nežli jeden hod kamenem. Cihlářský dělník Václav Lysický trefil statkáře Františka Pudila, který mu nadával. Tento čin, definovaný původně jako ublížení na zdraví, je interpretován jako sportovní výkon až poté, kdy četník Hejda, který případ vyšetřoval, přeměřil hod a zjistil, že překonal délku stávajícího světového rekordu. Karel Čapek však v povídce netematizuje sport, jak jej běžně vnímáme. Tématem je podivuhodný čin.

Mnohá z Čapkových zápletek se rozbíhá jako policejní pátrání nebo ještě častěji vyprávění o pátrání. V kontextu celé knihy můžeme vysledovat tři tematické skupiny: v první hraje roli lidská psychika, intuice, psychologie nebo vědy, které nejsou založeny na logice, ale na odhadech lidských povah a motivací. Druhá skupina je založena na bravurní vyšetřovatelské práci, pozorném sbírání důkazů a vyslýchání svědků. Dominuje jim kriminalistika jako umění. A třetí typ operuje se záhadami. Sem spadá povídka *Rekord*, ale také *Modrá chryzantéma* a *Šlápěje*. Společný motiv je nevysvětlitelnost a neopakovatelnost. Stejně jako Lysický není schopen na pokyn předvést obdobný hod, jakým ve vzteku poranil Pudila, nekvetou ani modré chryzantémy poté, co jsou ze zahrady ukradeny. Záhada šlápějí také zůstane neobjasněna a navždy zmizí. Svědky těchto zázraků je vždy jen několik svědků nebo přímých účastníků, kteří sami časem přestanou věřit, že se věc skutečně udála. Nikdy se nejedná o zázraky dalekosáhlého významu, u šlápějí je to vlastně pouhý jeden člověk, který jim přikládá význam. Chryzantéma je vzácností jenom pro dvojici zahradních znalců a sláva délky hodu kamenem nepřekoná hranice jediné vesnice. Přesto toto setkání s nevysvětlitelným jevem naruší pokojný běh několika životů. Určité postavy zůstávají přes všechno k záhadám hluché; bláznivá Klára ani hlídač na trati, u jehož domku chryzantémy rostly, neměli ponětí, s jakým úkazem přicházejí do styku. Lysický se svému hodu taky nedivil a komisař přivolaný k šlápějí v nich odmítl vidět policejní záležitost, protože policie nevyšetřuje záhady, ale porušení pořádku, ke kterému zde však nedošlo.

Čapkova povídka se sportu týká jen okrajově. Dominantní roli nehraje „světový rekord“, ale úkaz, který pro svou ojedinělost narušuje spořádaný běh běžných dní.

10. Poezie v české sportovní literatuře

Poezie věnující se sportu jako svému tématu zůstává (vyjímaje *Sokolské sonety*, které byly zmíněny již výše) především na poli příležitostných básní. Zatímco próza tematizující sport využívá hlavně příběhů (tvrdé cesty k vítězství, překonávání překážek ap.), je poezie spíše neepická a všímá si jen určitých motivů (např. prožitek, emoce ap.) Právě tyto motivy se pokusí tato kapitola sledovat v básních několika vybraných autorů.

10.1. Jan Hanč: Události

Básně s tematikou sportu v souborném díle *Události* (1995) nevybočují z Hančova pozorovatelského stylu. V *Sešitech s poezií* nalezneme báseň *S.K. Slavia* a v *Sešitě 9* báseň *Fotbal*. Verše vesměs zachycují atmosféru utkání, kde nastupuje „nejslavnější brankář všech dob“ František Plánička. Obě básně se nesou ve stejném stylu; více než o fotbale se ale dozvídáme o vizuálních dojmech; Hanč zachycuje atmosféru, nevěnuje se líčení minut hry.

bílý prapor s pěticípou hvězdou
S.K.Slavia
výkřiky prodavačů burských oříšků
střejcovití biletáři
anglická klubovna s dřevěnými věžičkami
přeplněné ochozy
zelený trávník prázdného hřiště
červenobíle natřené branky *S.K.Slavia*. In *Sešity s poesii*

Sešit s poezií II otevírá báseň bez názvu. I zde se dvakrát vyskytuje František Plánička, ale coby hrdina dětského světa. Báseň je vizualizací dětství, dětských tužeb a snů. František Plánička je zde zobrazen jako milovaný idol, jako každonedělní zázrak malého městského světa.

pak se člověk zastaví před krámem papírníka
a nestačí se lačně dívat
na všechno zapomene
jako by papírnické poklady
byly zázračným lékem na všechny bolesti světa
skoro jako Plánička
hájící každou neděli velikou svatyní
na níž se pohybuje skutečná síť *II*. In *Sešity s poesii*

Poněkud složitější je drobná báseň uzavírající sbírku *Události*, která balancuje na hranici ironie a válečné hrůzy. Název *Vstříc šťastné budoucnosti* i první verš, „Až národy opět dají se na pochod“, odkazující k *Internacionále*, podporují ironickou četbu básně. Další obrazy tuto interpretaci zpochybňují. Báseň netematizuje sport, ale používá jeho atributy

k obrazu války, o to děsivějšímu, že sport je považován za nekrvavou možnost soupeření, kde je agresivita převedena do regulí soutěže. Hanč však vidí národy nastupovat ke „krvavé olympiádě“, kde se soupeří ve jménu „svaté spravedlnosti“. Sport zde podporuje nacionalismus; jeho ideou není, aby vyhrál ten nejlepší jednotlivce, ale nejsilnější národ. Vymáhání si vítězství svatou spravedlností je to, co dělá ze soutěže krvavou olympiádu, která uspokojuje touhu po slávě ctižádostivců a která žene pod nacionální a svatou záminkou do „kalného dobrodružství“ nakonec i ty, kteří by dali přednost klidu domova. Hančem generovaný obraz znovu oživuje poslední verš: „a víte Vy vůbec co je to lidský potlesk?“ Tleská se vítězům, jim patří sláva, a ten potlesk lahodí i motivuje. Pro potlesk „provazolezci musí na lano / i kdyby vaz srazit měli.“ Potlesk je cíl, oslava velikosti, která se získává v boji. Záminkou k vyprovokování boje je „dosud nesplacená urážka“, nuda, tlačící ticho domova a touha po dobrodružství.

Báseň je v celku Hančovy sbírky výjimečná. Obvyklý Hančův pohled na svět směřuje zdola, z ulice, z perspektivy jednotlivých konkrétních chvil, detailů a vteřinových pocitů. Stejně kontrastní je k všednímu klidu města mohutná síla národa, masa lidí s jednoduchou myšlenkou „svatého poslání“, kterou nechává pochodovat ke zteči. Sport olympijské úrovně je zájmem přesahujícím osobu jednotlivce. Jde o soustředění individuí v celek, který pod označením národ bojuje o prosazení. Sportovních atributů (touhy po vítězství, soupeření, agresivity, oslavy vítěze a opojných pocitů slávy) využil Hanč pro silný účinek varovné protiválečné a protinacionalistické básně.

10.2. Tak dobrá je to hra

Ve sbírce *Dny v roce* dalšího člena Skupiny 42 Jiřího Koláře nacházíme další čtyři básně s tématem fotbalu. Jak Hančova „fotbalová báseň“, tak Kolářova poezie jsou zastoupeny v tematickém sborníku fotbalové poezie *Tak dobrá je to hra* vydané u příležitosti Eura 2004. Pestrý výběr básnických jmen nabízí pohled na sport, respektive fotbal, z různých perspektiv. Editorem výboru a autorem předmluvy je Pavel Hruška: "U některých autorů je fotbal svébytnou poetickou skutečností, která vykazuje básnické kvality, třeba u Ivana Wernische, u jiných autorů je fotbal jakousi metaforou, jež vyjadřuje něco obecnějšího, často se stává zástupkou lidské existenciální situace, například v tvorbě křesťanského básníka Zdeňka Rotrekla najdeme rozsáhlou panoramatickou skladbu, v níž je jakási fotbalová metafora lidstva a jeho posledního soudu."¹²⁹

¹²⁹ Faltýnek, Vilém: Načasovaný výbor poezie - o fotbalu. <http://www.radio.cz/cz/clanek/55647> (9.2.09)

Výbor obsahuje 23 básní od 17 autorů. Svazek otevírá ironická báseň Richard Prinn od Viktora Dyka, pokračuje Jiří Haussmann, František Němec, Josef Hiršal, J. Kolář, J. Hanč, I. Blatný, I. Diviš, Z. Rotrekl, M. Holub a další až po současné mladé české básníky Gabriela Plesku a Karla Škrabala. Pro potřeby této práce byl výběr omezen na poezii těch autorů, které jsem považovala za reprezentativní.

Richard Prinn, hlavní postava stejnojmenné básně Viktory Dyka ze sbírky *Satiry a sarkasmy* (1897-1905)¹³⁰ je jednou z postav tehdejšího světa. Jde o slavného fotbalového brankáře z anglického města Ilfordu, jehož popularitu podává Viktor Dyk v ironické nadsázce. Staví svého fotbalistu nad politiky, popisuje, jak si ilfordské dívky Richarda Prinna přejí za otce svého dítěte. Zaujetí fotbalem konfrontuje Dyk i se smrtí: „Mac Gregorův synek padl v dálce, / zastřelen byl kdesi v burské válce. / Mac Gregor se klidně poodvrátí. / – Ať jen přijdou Buři s mužstvem hráti, / v jehož brance Richard Prinn.“ Smrt brankáře líčí Dyk jako nesmírný zármutek. Hroučí se fotbalové sebevědomí i finance klubu, který už jen těžko hájí účast v mistrovské lize. Tragédie je natolik zoufalá, že Richard Prinn vstane z hrobu, aby svůj klub zachránil. Viktor Dyk tak pasuje fotbalistu na spasitele, na blanického rytíře svého klubu i své země.

Miroslav Holub (*O původu fotbalu* ve sbírce *Naopak*, 1982)¹³¹ také netematizuje hru samotnou, ale všímá si, odkud pramení potěšení z ní. Přiklání se k aktu mnohem prostšímu. Ve světě, kde jedinec jen velmi těžko může něco ovlivnit, ve světě, kde člověk nic nezmuže, když „člověk jednou potká něco, co se kutálí, kopne.“¹³²

A zachvějí se nebesa jeho,
roztrhne se opona chrámová,
otevrou se nevymáchané huby tisíců
v dusivém výbuchu ticha.
Jako když trilobiti
zařvou gól.

Pavel Hruška přirovnává toto nakopnutí k velkému třesku, k „proměně světa“. Holubova „fotbalová hra se vrací až kamsi ke svým antropologickým zdrojům; banální, lidsky přirozené gesto „prvotního kopnutí“ (cosi jako fotbalový „big bang“) se v groteskní nadsázce jeví být zakládajícím činem epochálního významu.“¹³³

Báseň *Fotbal* Zdeňka Rotrekla¹³⁴ (*Sněhem zaváté vinobraní*, 1991) je zajímavá z více hledisek. Jednak je psána agramaticky, bez deklinace a konjugace, jednak se utkává tím „mozek“ s týmem „řít“. Básník popisuje nejen utkání, ale začíná s trenérskou prací

¹³⁰ Viz příloha č.1

¹³¹ Viz příloha č.2

¹³² *Tak dobrá je to hra*. 2004, s. 29.

¹³³ Hruška, Pavel: *Fotbal v. poezie?*. In *Tak dobrá je to hra*. Větrné mlýny, Brno 2004. s. 10.

¹³⁴ Viz příloha č.4

v kabinách, pak se přesunuje na stadion na rozsvičku. Tematizuje rozdílnou taktiku trenérů, zaujatost rozhodčího, který mění pravidla, i bitku diváků, kteří vtrhli na hřiště. Divák sledující utkání doma na pohovce posléze usíná: fotbal znicotní a do všeho vtrhne zvuk varhan, na které hraje trenér poraženého týmu „mozek“, který stále hýčká naději, že s mladým týmem, spravedlivým soudcem a podle pravidel vyhraje ve „hře na smrt“ život. Tím vyslovuje Rotrekl naději, že někdy zvítězí rozum nad „řítí“, která chce ovládnout nejen herní pole, a to nejen skromným vítězstvím, ale vítězstvím „třistašedesátpět ku nula“. Fotbalová hra se zde stává metaforou lidské společnosti, kterou nechá Rotrekl vyvrcholit v celosvětové válce, smrti a posledním soudu.

10.3. Jaromír Nohavica

Nohavicovy písně o sportu patří mezi poezii, která se stává lidovou. Texty písní *Rugby* (1983), *Cyklistika* (asi 1986) a *Sportu zdar* (1984)¹³⁵ jsou přínosné tvůrčím využitím stereotypů.

V *Rugby* vnímáme hru z pohledu hráče a z úvah, které mu běží hlavou, když běží se „šišatým balónem“, za ním se řítí „zabiják Běďa Krvavý Bill“ a diváci křičí „sejměte ho“. Nejsou to žádné vítězné nebo nadšené pocity, spíš strach s notnou dávkou pohřebního humoru. Proč to tedy Nohavicův hráč dělá? Pro svou milou, která řekla: „Chci muže, jenž všechny přemůže.“ Hraje tedy rugby, kde má být rychlý a agresivní, i když k tomu má povahou daleko. Nohavicovo *Rugby* se dá číst jako metafora života, každý se snaží udělat dojem na partnera a všem, bez ohledu na profesi, „šlapou na paty“ hromotluci, kteří jsou silnější, rychlejší a větší. Slečna však ocení i odvahu a snahu, když v závěru vykřikuje „Bravo“ a „Hurá můj malý hrdino“, i přesto, že jejího hráče už „mele mlýnice“. Nohavica shrnuje celé poučení takto: „Ten, kdo chce škádlit bohy a vylézá z davu/ a touží po boji,/ musí mít rychlé nohy nebo chytrou hlavu/ a nejlíp obojí.“

V *Cyklistice* vidíme závod z pohledu diváků, respektive z toho, co jim nabídne televizní komentátor. Nohavica používá cyklistickou mluvu (peleton, etapa, leader), tematizuje i typickou taktiku týmů a všímá si všech jezdců, těch v žlutých trikotech i těch, jimž „došel dech“. Z pádu favoritů těsně před cílem vyvozuje Nohavica pointu, že „někdy vyhrává, kdo se moc nemačká, ten, kdo je třetí vzadu.“

¹³⁵ Viz příloha č. 3

10.4. Tomáš Kafka: Verše v roce

Pomíjivost

Nebudem tu na vždycky,
Poborský a Rosický.

Nejsoučasnější poezií, která si všímá sportu, jsou „rozhlásky“ Tomáše Kafky. Rozhlásky jako veršované komentáře k aktuálním událostem se v českém tisku objevily v minulém století a jméno získaly v Lidových novinách. Psali je osobnosti jako Eduard Bass, Karel Čapek, Rudolf Těsnohlídek a další; později též Josef Kainar.

I v případě Tomáše Kafky jde o denní komentáře ve verších posílané (často formou esemesky) do redakce MF Dnes, kde naplňovaly rubriku Kapka poezie. Jejich obsah je dán okolnostmi, vyjadřují se k současným tématům, reagují pružně na aktuální události. Pravidelným tématem „rozhlásků“ Tomáše Kafky je i sport, a to jako sportovní dění zprostředkované čtenářstvu. Některá čtyřverší postihují víc než sportovní aktualitu; jejich poselství se dá vztáhnout dále.

Věčná pravda

Nikdy nezvítězíš,
aniž soupeř prohraje,
řekl kdysi Becker Boris,
a co řekl, pravda je.

Většina básniček se sportovním námětem se týká fotbalu. Vystihují náladu chvíle nebo přímo komentují konkrétní fotbalový zápas. Všimají si i přidružených jevů, jako je prožívání chování diváků (nadšení, smutek, brutalita) nebo jakou jsou fotbalové skandály. Mistrovství Evropy v Portugalsku komentoval Kafka dvaceti strofami charakteristik národních týmů, všiml si komentátorů i trenérů. Veršům nechybí postřeh, vtip, vyskytuje se ironie a náznakovost. Jaký je tedy fotbal v Kafkově sbírce? Velmi komplexní. Jde především o „divácký fotbal“, o tu jeho podobu, která je dostupná fanouškům. Kafkova pozice není jiná; i on je „jen“ divák, který nemá přístup do zákulisí sportu, k tomu, co se děje mimo hrací plochu poločasů. Kafkova pozornost je proto nutně obrácena k atmosféře zápasu, ne ovšem ke konkrétnímu líčení, co fanoušci dělají, ale spíš k dojmům, které v něm fenomény hřiště zanechávají. Odtud směřují jeho čtyřverší k závěru, v nichž vyjadřuje smíření se se situací.

Jde o pouhé konstatování, glosu, která si nedělá ambice něco vysvětlit nebo měnit. Kromě úvahy je Kafkova poezie hlavně jazykovou hrou hojně využívající makarónských rýmů.¹³⁶

Sportovní poezie vznikala spolu s rozšiřováním sportu jako běžné součásti lidských životů. Je však roztroušena po obecněji zaměřených sbírkách, brněnský výbor *Tak dobrá je to hra* zůstává výjimkou. Jak pro literaturu, tak pro příznivce sportu jde o téma příliš okrajové.

Z minimálního vzorku představené poezie nelze učinit jednoznačný a průkazný závěr, jakým směrem se poezie tematizující sport ubírá. Lze však rozlišit několik tendencí. První jsou básně věnované sportovní události, která autora ovlivnila.¹³⁷ Pro takové básně je charakteristická emocionalita, ale také nostalgie, neboť tyto sportovní (především divácké) zážitky mohou být spojovány s dřívějšími časy a mládím (Hanč). Druhou skupinou jsou básně využívající sportu jako alegorie (Rotrekl) nebo hledající ve sportu obecnější životní principy (Holub, Nohavica). Relativně běžná je také ironie, se kterou je sport komentován. Tento pohled zde zastupuje V. Dyk a T. Kafka.

¹³⁶ Další ukázky viz příloha č. 5.

¹³⁷ Z nejnovějších například píseň skupiny Tři sestry věnovaná olympijskému vítězství Barbory Špotákové. Obdobně byl tematizován motiv získání zlaté hokejové medaile v Naganu 1998, a to dokonce jako opera *Nagano* Martina Smolky a Jaroslava Duška v Národním divadle (2004).

11. Závěr

Tato práce analyzovala, jak jsou různé sportovní fenomény tematizovány v literatuře. Literatura o sportu se rozbíhá do mnohých směrů: od odborných tělovýchovných publikací a populárně naučných knih zaměřených na teorii tréninku, přes vědeckou analýzu sportu (psychologickou, sociální, filosofickou), přes množství tematických fotografických publikací, životopisů, sborníků a bulletinů až k beletrii. Na poli umělecké literatury můžeme sledovat mnohá další třídění, podle literárních žánrů, podle doby vzniku, podle druhů sportu. Poněvadž tato práce byla pojata mezioborově, žádné z těchto třídění se neuplatnilo. Mezi realitou sportu a sportovní beletrií se nacházejí styčná témata, která by se dala shrnout jako „obecné charakteristiky sportu“. Tato práce zvolila rozvržení kapitol na základě právě těch charakteristik sportu, které autoři ve sportovní beletrii tematizovali. Vychází od soutěžního sportu, jeho pozitiv a negativ, a přidává sport mládeže, sport pro zdraví a zábavu, sport žen a „divácký sport“. Napříč těmito oblastmi si všímá lidí ve sportu, tedy sportovce, fanouška, funkcionáře či trenéra.

Na základě vybraného vzorku sportovní děl je zřejmé, že se literatura o sportu vyjadřuje primárně kladně, snaží se přiblížit sport v jeho příznivé podobě a současně také odhalit, co je na něm tak přitažlivé. Tématu soutěžního sportu používá především k pozitivní motivaci. Představuje sportovce jako hrdiny a zdůrazňuje jejich volní vlastnosti. Nečekaně málo se literatura věnuje situacím, kde jsme ve sportu svědky nečestného jednání, porušování pravidel nebo dopinku. Hlavními postavami knih se nestávají ti sportovci, které snaha uspět a nezklamat tak svůj tým, fanoušky, diváky, národ vede k rozhodnutím, kterými porušují pravidla soutěžního sportu. Pokud jsou tyto problémy tematizovány, jde jen o epizodní události, které nemají celkovou oblíbenost sportu ohrozit. Obecné pozitivní hodnoty sportu zůstávají neměnné. Zatímco drogy jsou tématem v literatuře už běžným, o dopinku nacházíme jenom zmínky. Totéž se týká korupce, podvodů a vydírání. Sport ve vybraných dílech je prezentován natolik pozitivně, že jsou negativní jevy místo demaskování zamlčeny. Nedocněna je také role žen ve sportu. Opomíjená jsou specifika, která ženský sport provázejí – příležitost prosadit se, sportovní kariéra, sláva, nutnost volby sport nebo partnerství, resp. mateřství. V souboru nalezených textů chybí i názory na sport od žen – spisovatelek.

Kromě soutěžního sportu je oblíbeným okruhem sportovní literatury sport divácký. Divák je v literatuře nejčastěji pouze popisován a vysvětlován. Literatura preferuje shovívavý pohled a lehkou ironii. Přehlíženy jsou trendy ultras, hooligans a podobné směry moderního fandění inspirované jihoamerickými způsoby vyjadřování podpory svým klubům, které se vyznačuje používáním nejen klubových vlajek, dresů, transparentů, ale i pyrotechniky.

Tato práce měla reflektovat pouze to, jak se vybrané charakteristiky sportu odráží v literatuře. Od roku 1895, kdy vyšly *Sokolské sonety*, se změnil jak sport a vnímání sportu, tak i literární vkus a svrchu vnučená norma. Proto stojí za to se v závěru podívat na vzorek textů historicky – jak a do jaké míry literatura sport tematizovala.

Karel Hlaváček svou pozornost věnuje sportu sokolskému. Autoři tomanovské generace, Viktor Dyk a František Gellner, v duchu negace přispívají sportovní literatuře satirickými šlehy.

Raná dvacátá léta vidí ve sportu především zdroj komiky (Bass, 1922; Poláček, 1922). Do próz autorů kolem Lidových novin pronikají žurnalistické postupy (reportáž, zpráva), do literatury se dostávají témata dříve vyhrazená pouze zpravodajství (sportovní témata, soudničky). Zde, v úplných počátcích české sportovní beletrie, vznikly romány, které dodnes zažívají návraty např. v divadelních zpracováních. Na opačném pólu literatury dvacátých let stojí próza imaginativní a lyrická. Kromě Paulíkovy *Arizony* (1928) nalézáme sportovní motivy také v Konrádově *Rinaldinovi* (1927) a především Vančurově *F.C.Ballu* (1924). Je zarážející, že básnický poetismus nespátroval ve sportu stejně silný potenciál jako v dalších prostředcích masové zábavy, filmu, cirkusu, kabaretech.

Třicátá léta otevírají prostor především literatuře výchovné (Böhnel, 1931; Foglar, Kožík, 1941) a žánrům humoristickým (Burian, 1937; Žák, 1939). Jaroslav Žák se znovu do tohoto období vrací v roce 1959 studentským sportovním románem *Dobrý borec Antonín*.

Pokud básníci poetismu o sportu mlčeli, Skupina 42, jmenovitě Jan Hanč (1948) a Jiří Kolář (1948), ho nepomíjejí. V jejich pojetí do života plebejského člověka z periferie neodmyslitelně fotbal patří.

Knihy tematizující sport ve spojení s válečnými zážitky se objevují, jak je příznačné, mnohem později: Vokřálový *Pěsti ve tmě* v roce 1986 a Kadlecova *Balada o smutném boxerovi* vzniká v roce 1980.

V padesátých letech pokračuje ve sportovních námětech Kožík (*Vítěz marathónský*, 1954 a *Synové hor*, 1954), až v šedesátých letech se okruh sportovní beletrie rozšiřuje především o prózy Oty Pavla, který hned svou prvotinou (1964) oslovil nejširší veřejnost. Pavlova povídková činnost mohutně rozšířila pole sportů, jimž se literatura věnovala. Z dalších autorů publikuje Ladislav Haňavec (1961), pokračuje František Kožík (1964, 1966), Stanislav Rudolf debutuje s *Metráčkem* (1969) a sportovní motivy nacházíme i u dalších autorů, například Bohumila Hrabala (1963).

Sedmdesátá a osmdesátá léta přinášejí kromě posledních a posmrtně vydaných povídek Oty Pavla i druhý díl *Metráčka* (1977) a Škutinův životopis Martiny Navrátilové (1978).¹³⁸ V samizdatové literatuře nacházíme fotbalovou kapitolu v *Medorkovi* Petra Placáka (1985). S novým pojetím sportu jako způsobem trávení volného času se objevují vodácké prózy Zdeňka Šmída (1979, 1984).

Současná literatura, resp. literatura po roce 1989, míří zjevně jiným směrem – mimo sport. Hájíčkovy *Fotbalové deníky* (2007) i Klímova povídka (2007) jsou ojedinělé počiny. Jejich velký přínos spočívá především v neotřelosti zpracování tématu. Do role příležitostného komentátora sportu se svými esemeskovými básničkami stylizuje Tomáš Kafka.

Charakteristiky sportu, které si tato práce zvolila za hypotézu a ověřovala je v umělecké literatuře, postihuje stav sportu z hlediska dnešní situace, čili zahrnuje také vlivy, které proměnily sport po roce 1989. Ovšem vybraná literární díla, která měla tyto charakteristiky potvrzovat (nebo vyvracet), jsou až na dvě výjimky starší. Tento fakt nelze pominout především v oblastech, kde se skrze sport prezentuje soudobá politická ideologie, kde se sportovní literatura věnuje problémům souvisejícím s již zmíněnou komercializací, ale také v tématu sportu žen.

Možným pokračováním této práce by tedy bylo konfrontovat použitý výběr děl sportovní literatury s koncepty tělovýchovy nejen moderní, ale také socialistické, prvorepublikové a sokolské. Předpokládám, že by se nezměnily nároky na osobnost sportovce (vlastnosti jako jsou ctížádost, cílevědomost, píle, pracovitost či odpovědnost se v dílech sportovní literatury objevují nezávisle na době jejího vzniku) a také divácký sport by si pravděpodobně ponechal atributy zábavnosti, sdílení a zprostředkování prožitku. Sport jako prostor pro výchovné působení by zůstal zachován, měnily by se však společenské cíle, kvůli kterým je podporován, propagován a medializován. Značnou změnu by však přinesly interpretace kulturních, společenských a politických významů sportu. Současný sport by se odlišil od myšlenky sokolského sportu (jako cesty k národnímu uvědomění a národní jednotě) i od koncepce socialistického sportu, který „prezentuje (...) výkonností svých sportovců ekonomickou, kulturní a sociální vyspělost státu... (a) je nositelem pokrokových myšlenek socialistického společenského řádu, v němž všestranný rozvoj člověka je nejvyšším cílem.“¹³⁹

Opustíme-li národní i společenské požadavky na sport, zůstávají nám ještě hodnoty všelidské (nadanárodní sport jako demokratický a humanistický činitel) a přínosy pro člověka

¹³⁸ Ten ovšem v ČSSR nemohl oficiálně vyjít, takže byl čtenářské veřejnosti nejspíš dost neznámý.

¹³⁹ Choutka, Miroslav – Dovalil, Josef: Sportovní trénink. Olympia, Praha 1987

jako jedince (zdravotní aspekt, prožitek, prostředek seberealizace ap.), které kulturnímu, společenskému a politickému vývoji podléhají v minimální míře.

Frekvence sportovních témat v současné literatuře (tj. od roku 1989) je dosud velmi nízká a zjevně neslouží k tomu, aby zprostředkovala sportovní svět širší ani zainteresované veřejnosti. V literatuře dnes opět chybí díla podobná těm od Oty Pavla, která by sport ukázala v jeho skutečných podobách, zaujatě, ale bez ideologické interpretace. Nejnovější prózy s tematikou sportu (Hájíček, Klíma) však naznačují, že snad sportovní literatura již brzy opustí černobílé vidění světa a úzce výchovné zaměření.

Resumé

Sport ist seit dem Ende des 19. Jahrhunderts ein weit verbreitetes gesellschaftliches Phänomen, das natürlich auch in der schönen Literatur seinen Niederschlag findet. Seiner Reflexion in der tschechischen Literatur wurde bisher jedoch wenig Aufmerksamkeit geschenkt. Unsere Arbeit versucht, diesem Defizit abzuhelpfen. Auf Grundlage einer kulturwissenschaftlichen Perspektive auf Sport konzentriert sie sich vor allem auf Leistungssport, widmet sich aber auch Phänomenen wie dem Sport von Jugendlichen, Sport als Erholung oder Sport aus der Perspektive der Zuschauer. Die Auswahl der Texte erfolgte aufgrund der Fragestellung, ob, wie und in welchem Kontext in der tschechischen Belletristik bis in die Gegenwart Sport positiv oder negativ bewertet und geschildert wird.

Betrachtet man dieses Textkorpus vom Ende des 19. bis zum Beginn des 21. Jahrhunderts, so wird deutlich, dass die wechselnden Charakteristika, die dem Sport zugeschrieben werden, häufig zeitlich und gesellschaftlich bedingt sind: Texte, die um die Aktivitäten des Turnvereins Sokol kreisen, propagieren nationale Ideen – die Körperertüchtigung soll den Böhmischem Ländern gleichsam als Stütze dienen. Der sozialistische Sport soll wiederum die hohe Entwicklungsstufe des kommunistisch regierten Landes unter Beweis stellen. Im Gegensatz zu dieser Auffassung von Sport als kollektivem Ereignis steht sein individuelles Erleben, das in der Belletristik oft mit existentiellen Fragen wie etwa dem mühsamen Aufbau oder dem Scheitern einer Sportlerkarriere verbunden wird.

Nicht zuletzt zeigt die vorliegende Analyse, dass bei der den Sport thematisierenden Literatur vier Phasen unterschieden werden können: die Frühphase rund um den Turnverein Sokol, der Sport zur Zeit der Tschechoslowakischen Republik bis nach dem Zweiten Weltkrieg, der sozialistische Sport und zuletzt der Sport im neuen Kontext nach 1989.

Seznam literatury

a) prameny

- Bass, Eduard:** Klapzubova jedenáctka. Československý spisovatel, Praha 1989 (1922)
- Böhnel, Miroslav Bedřich:** Finiš. Ing. Mikuta, Praha 1947 (1931)
- Burian, Vlasta:** Klub fotbalových panen. AGENTURA TIP Š, Akropolis, Praha 1991 (1937)
- Čapek, Karel:** Rekord. In Povídky z jedné kapsy. Fragment, Praha 2007 (1929)
- Dyk, Viktor:** Satiry a sarkasmy. Topič, Praha 1924 (1897-1905)
- Foglar, Jaroslav:** Boj o první místo. Olympia, Praha 1995 (1936)
- Foglar, Jaroslav:** Hoši od bobří řeky. Olympia, Praha 1987 (1937)
- Foglar, Jaroslav:** Chata v jezerní kotlině. Jan Kobes, rok vydání neuveden (mezi lety 1939-1946 vyšla čtyři knižní vydání) (1939)
- Foglar, Jaroslav:** Přístav volá. Olympia, Praha 1995 (1934)
- Gellner, František:** Povídky a satiry. Carpe diem, Brumlovice 2006
- Hájíček, Jiří:** Fotbalové deníky. Host, Brno 2007
- Hanč, Jan:** Události. Torst, Praha 1995 Události (1948), ostatní posmrtně do 1963
- Dílo Karla Hlaváčka.** Svazek I. Sokolské básně a studie. Kvasnička a Hampl, Praha 1930
- Haňavec, Ladislav:** Neslavná sláva. Sportovní a turistické nakladatelství, Praha 1961
- Horníček, Miroslav:** Chvála pohybu. Olympia, Praha 1979 (1979)
- Hrabal, Bohumil:** Perlička na dně. MF, Praha 2000 (1963)
- Kadlec, Josef:** Balada o smutném boxerovi. Československý spisovatel, Praha 1981
- Kafka, Tomáš:** Verše v roce. Petrov, Brno 2005
- Kafka, Tomáš:** Kvaše. Nakladatelství talentovaného Slova Q, Praha 1994
- Klíma, Ivan:** Miláčkové chřestýši a jiné ženské horory. Academia, Praha 2007
- Kožík, František:** Akrobatická řada. Československý spisovatel, Praha 1966
- Kožík, František:** Finále. SNDK, Praha 1964 (1964) (*spoluautor J. Lukeš*)
- Kožík, František:** Synové hor. STN, Praha 1955 (1954, přepracováno 1966)
- Kožík, František:** Vítěz marathonský. Orbis, Praha 1954
- Kožík, František:** Vlajka vítězů. Olympia, Praha 1969 (1941, přepracováno 1946)
- Nohavica, Jaromír:** Písně Jaromíra Nohavici od A do Ž. Hitbox, 1998
- Paulík, Jaroslav Jan:** Arizona. Československý spisovatel, Praha 1980 (1928)
- Pavel, Ota:** Dukla mezi mrakodrapy. Naše vojsko, Praha 1964
- Pavel, Ota:** Jak šel táta Afrikou. Agentura V.P.K., Praha 1994
- Pavel, Ota:** Plná bedna šampaňského. Olympia, Praha 1990 (1967)
- Pavel, Ota:** Pohár od Pánaboha. Pohádka o Raškovi. Slávka Kopecká, Praha 2004 (1971)

Pavel, Ota: Syn celerového krále. Olympia, Praha 1892 (1972)

Pavel, Ota: Pohádka o Raškovi. Olympia, Praha 1979 (1974)

Pavel, Ota: Výstup na Eiger. Olympia, Praha 1989

Pavel, Ota: Z korespondence. Primus, Praha 1990

Placák, Petr: Medorek. LN, Praha 1990 (samizdat 1985, 1990)

Poláček, Karel: Muži v ofsajdu. Československý spisovatel, Praha 1978 (1922)

Poláček, Karel – Sidorov, Jurij: Muži v ofsajdu. Dilia, Praha 1989

Princ, Martin: Lupič. Havran, Praha 2008

Rudolf, Stanislav: Metráček. Erika, Praha 2002 (1969, druhý díl 1977)

Šmíd, Zdeněk: Proč bychom se netopili aneb Vodácký průvodce pro Ofélii. Bongo, Karlovy Vary 1994 (1979)

Šmíd, Zdeněk: Proč bychom se nepotili aneb Jak se chodí po horách. Olympia, Praha 2007 (1984)

Šmíd, Zdeněk: Proč bychom se netěšili aneb Jak se držet nad vodou. Olympia, Praha 1998 (1998)

Škutina, Vladimír: Martina. Středočeské nakladatelství, Praha 1990 (1978)

Tak dobrá je to hra. Větrné mlýny, Brno 2004

Vančura, Vladislav: F.C.Ball. In Dlouhý, Široký, Bystrozraký. Kniha, Praha 1924

Vokřál, Jaroslav: Pěsti ve tmě. JS Film, Praha 1994

Žák, Jaroslav: Vydržte až do finiš! Olympia, Praha 1971 (1939)

Žák, Jaroslav: Dobrý borec Antonín. Sportovní a turistické nakladatelství, Praha 1959

b) odborná literatura

Bednaříková, Hana: Česká dekadence. CDK, Brno 2000

Blahynka, Milan: <http://www.obrys-kmen.cz/index.php?rok=2005&cis=27&cl=02> (4.2.2009)

Černý, Jiří: Fotbal je hra. Československý spisovatel, Praha 1968

Děkanovský, Jan: Sport, média a mýty. Dokořán, Praha 2008

Dovalil, J. a kol. Olympismus. Praha Olympia, 2004

Faltýnek, Vilém: Načasovaný výbor poezie – o fotbalu. <http://www.radio.cz/cz/clanek/55647> (10.2.09)

Gilk, Erik: <http://www.tydenika2.cz/archiv/2006/23/kouzeln-pistalka-svateho-petra> (4.2.2009), (též: Kouzelná pišťalka svatého Petra. A2, 2006, č. 23)

Gilk, Erik: Fotbal v české meziválečné próze. In Homo ludens v literatuře. Slezská universita v Opavě, Opava 2006. s. 71-80.

Hogenová, Anna: Filosofie sportu. Praha, FTVS UK, 1999

Hohler, Vilém – Kössel, Jiří: Sport v umění. Praha Olympia, 1989

Hruška, Pavel: Fotbal v. poezie?. In Tak dobrá je to hra. Větrné mlýny, Brno 2004. s. 5-12.

Hýsek, Miloslav: Hlaváčkovy Sokolské sonety. In Časopis pro moderní filologii. Praha, 1913, roč. 3, s. 350-356.

- Jankovič, Milan:** Hrabalova „nerozlišující pozornost“ jako únik z norem. In Normy normalizace. ÚČL AV ČR, Praha, Opava 1999.
- Ježek, Přemysl:** Česká tělovýchovná a sportovní literatura 1919-1945. I-III. FTVS UK, Praha 2002
- Jungmann, Milan:** Mimořádná prvotina. In Placák, Petr: Medorek. LN, Praha 1990. s. 139-146.
- Just, Vladimír:** Vlasta Burian a sport aneb Zrození komika z ducha fotbalu. <http://www.pozitivni-noviny.cz/945.html> (4.2.2009) (též: In O.Suchého a J.Farníka: Album Vlasty Buriana. Ametyst, Praha 2004)
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Vzpomínky. Thyrus, Praha 1994
- Krátký, František:** Dějiny tělesné výchovy. Olympia, Praha 1974
- Kašpar, L.:** Dějiny tělesné výchovy a sportu ve světě a v českých zemích. In Jansa, P. – Dovalil, J. a kol.: Sportovní příprava. Q-art, 2007. s. 10-33.
- Kubas, David:** Branky, body, spisovatelé. In Homo ludens v literatuře. Slezská universita v Opavě, Opava 2006. s. 61-70.
- Macura, Vladimír:** Šťasný věk. Academia, Praha 2008
- Poznámky vydavatelovy. In Dílo Karla Hlaváčka. Svazek I. Sokolské básně a studie. Kvasnička a Hampl, Praha 1930. s. 191-199.
- Reitmayer, Ladislav:** Přehled vývoje tělesné výchovy ve světě. SPN, Praha 1977
- Slovník českých spisovatelů.** Libri, Praha 2005
- Trunečka, Michal:** ...pro prózu je nejpodstatnější fotbal... K sportovním motivům v textech Bohumila Hrabala. In Slovo smysl, 2006, č.6, s. 71-109.
- Česálková, Lucie:** Plakátoví kluci a holky ve fotbalových dresech. Lidové noviny, 3.12.2007, roč. 18, č. 49, s. 10.
- Doležel, Lubomír:** Mimesis a možné světy. In Česká literatura, 1997, Roč. 45, č. 6, s. 600-624.
- Hečková, Michaela:** Na cestě. Reflex, 2008, č.4, s. 55.
- Matuš, Jan:** Fotbalové deníky. Víkend (příloha Hospodářských novin), 16.11.2007, č. 46, s. 26.
- Schmidt, S. J.:** Přesahování literatury. UČL AV ČR, Praha 2008
- Svozil, Bohumil:** Úvodem. In Ota Pavel, Výstup na Eiger. Olympia, Praha 1989, s. 5-9.
- Šalda, F.X. :** K otázkám dekadence. In Kritické projevy II. Melantrich, Praha 1950. s. 218.
- Špidla, Kryštof:** Tentokrát tam bylo víc srdíčka, Fotbalové deníky Jiřího Hájíčka. A2, 2007, roč. III, č.49, s. 7.
- Špirit, Michael: Zápisy v sešitech Jana Hanče. In Počátky potíží. Revolver Revue, Praha 2006. s. 30-32.
- Vokřál, Jaroslav:** Závěrem. In Syn celerového krále. Olympia, Praha 1892. s. 129-135.
- Žilka, Tibor:** Šport v umení, umení v športe. In Homo ludens v literatuře. Slezská universita v Opavě, Opava 2006. s. 49-60.

Příloha č.1 Dyk, Viktor

Richard Prinn

Kdo krásným útokům zhoubu strojí?
Kdo jak skála v brance stojí?
Kdo na zem vrhá se, k nebesům lítá?
Kdo míče nejtěžší s bravurou chytá?
Richard Prinn.

Na hřišti v Ilfordu publikum tleská.
Zase klub domácí vyhrává dneska.
Nadarmo forwardi cizí v zlém vzteku
provádí řadami halfbacků, backů,
nadarmo kroutí a falšují rány,
vše chytá brankář nepřekonaný
Richard Prinn.

Richard Prinn jde po ulici. Všude
massy rozstoupí se jako moře rudé.
A otec oslovuje syna:
Vidiš Prinna?
Dobrý den bude dnes; práce se zdaří,
neboť jde okolo s úsměvem v tváři
Richard Prinn.

Ilfordu děvy sledují tajně
muže, jež slyne v Anglii bájně.
Ilfordu děvy blouzní v noci skrytě:
Míti dítě,
jehož je otcem Richard Prinn!

Černý Jack, náš přítel silné whisky,
zlobíval kraj daleký a blízký:
– Nejlepší muž Britanie, který?
Gladstone, Chamberlain či Roseberry?
Nejlepší z Britanie hochů
Richard Prinn.

Mac Gregorův synek padl v dálce,
zastřelen byl kdesi v burské válce.
Mac Gregor se klidně poodvrátí.
– Ať jen přijdou Buři s mužstvem hráti,
v jehož brance Richard Prinn.

Jaký osud naše barvy stíhá?
Jaký mrak se na oblohu zdvihá?
Prinna není, annály, hle, pláčí.
Ušlápli mu hlavu v tuhém matchi.
Akcie klesají, podnik hoří,
klejí direktoři.
Hlahol zvonů z nejvyšších zní věží.
Na hřbitově v Blessy offside leží
Richard Prinn.

V Ilfordu smutno. Každý dech tají.

Mistrovství ligy klub dneska hájí.
Essexští útočí, divák ruce spíná.
Kde máme Prinna?
Vyběhl brankář – a míč mívá.
Děšť tragedií!
Kdo znenadání
branku to brání?
Opustil svůj tichý hřbitov v Blessy
bojovat, pro svého – klubu dressy
famosné brankář, Richard Prinn.

(Satiry a sarkasmy, 1905)

Příloha č.2 Holub, Miroslav

O původu fotbalu

Oblázek zapuštěný v betonu
jako socha genia dešťovek:
ani se nehne.

Mezníček dějin,
takový docela malý
vítězný oblouček tam,
kde se nikdy nic nestalo:
ani se nehne.

Rheumatický sloupek,
z nějž ukradli tabulku
zakazující krádež tabulek:
ani se nehne.

Drát pod napětím,
stříhající ostnatě
sny bércových vředů:
ani se nehne.

A tak, když tak člověk jednou
potká něco, co se kutálí,
kopne.

A zachvějí se nebesa jeho,
roztrhne opona chrámová,
otevrou nevymáchané huby tisíců
v dusivém výbuchu ticha.

Jako když trilobiti
zařvou gól.

(Naopak, 1982)

Příloha č.3 Nohavica, Jaromír

Sportu zdar (1984)

V neděli v pět deset, sraz u Baníku,
desítka vleze se, pak ještě jedna,
co čumíš, frajere, chceš do ciferníku,
jestli mě dožereš, hele, jsem bedna!
Tribuna na stání, necpi se, vřede,
hadráři-Spart'ani, Ostrava, jedem!
Už to má správný var, jen počkej, až tě ...
Dobrý den, sportu zdar, fotbalu zvláště!

Tři nula na rohy a jinak šul-nul,
berte je přes nohy, liga je liga,
dnes jsem měl odpolední, tak jsem to bulnul,
zacláníš, chlape, sedni, navalte cíga!
Zelená je tráva, rozhodčí, nekřepčí!
Ostrava, jedem, Ostrava, Lička je nejlepší!
Pětku mě lístek stál, tak se ukažte!
Dobrý den, sportu zdar, fotbalu zvláště!

Lumpové, hovada, Chovanec - karta,
jesličky, paráda, šij to na bránu!
Bijte je, Pražáky, hanba, Sparta,
jaký saky-paky, sedm banánů!
Stojím v davech lidu, jsem fanda svýho klubu,
ten gól byl z offsidu, sudímu rozbít hubu!
Kde je ten autokar, propíchnout pláště!
Dobrý den, sportu zdar, fotbalu zvláště!

Ty mlč, ty páprdo, no, ty v tom baloňáku,
fotbalu rozumíš jak koza náklad'áku,
být tebou, tak nežvaním a rychle mažu,
jinak se neubráním a pak ti ukážu!
V neděli v půl desáté, kdo umí, ten umí,
hej, vrchní, co děláte, pět nula na rumy!
Já bych jim ukázal, na šachtu s nima ...
Dobrý den, sportu zdar, fotbal je prima!

Cyklistika (asi 1986)

Fangle, stuhy, praporečky, diváci u trati,
závodníci jako tečky, peletón strakatý,
ve velkém balíku jsou všichni namačkaní,
je to sport pro chlapy,
každý zná taktiku a má své vlastní plány
do dnešní etapy.

®:Jó, když to jde, tak to jde,
ale plánování není ještě vše,
jó, když to jde, tak to jde, a když to nejde,tak
se musí jet a všechno časem přejde.

Hele, koukej, támhle vepředu, nějaký šílenec, ,
řekl si:"A teď jim ujedu!", no je to jeho věc,

v blátě a sajrajtu cítí se vítězem,
"do toho, do toho!",
přijel až z Kuvajtu, však my ho převezem,
ohohohohoho.

A tam vzadu, co se děje, někomu došel dech,
v očích stopy beznaděje, životní neúspěch,
dostal se do celku za přístup k tréninku,
a teď mu všichni mizí,
zklame svou manželku, syna i maminku
doma před televizí.

A tam borec v žlutém triku, každému na ráně,
kolem něho pět maníků určených k obraně,
mají své pokyny, náskok je osm vteřin,
co kdyby, nedej bože,
leader je jediný, chraňme ho před soupeři,
je to na ostří nože.

Kilometr sto dvacet pět, blíží se prémie,
jeden už se ze sedla zved' a "sláva, ať žije!",
malý cíl, taky cíl, vždyť nejde o život,
jedeme pro radost,
svůj úkol vyplnil - prémie, jeden bod,
a to je taky dost.

Číslo třicet dobře chápe, jak se stát vítězem,
kdo je blbý, ať si šlape, chytrý, ten se veze,
schovaný za zády těch, co má před sebou,
s nikým se nebratří,
vítr mu nevadí, ruce ho nezebou,
kdo šetří, má za tři.

V bráně borců první borci jdou loket na loket,
oba favoriti horcí, to bude divoké,
stadión povstává, poslední zatáčka,
a oba končí v pádu,
jó, někdy vyhrává, kdo se moc nemačká,
ten, kdo je třetí vzadu.

®: Jó, když to jde, tak to jde,
ale vítězství děcka taky není vše,
jó, když to jde, tak to jde, a když to nejde,
tak se musí jet a všechno časem přejde.

Ragby (1983)

Já utíkám a nesu balón šišatý
no to je paráda
svalnatí šílenci mi šlapou na paty
a funí na záda

Největší z hromotluků
už natahujou ruku
a křičí Kluku kluku
narvem ti dres!
málo mi stačí plíce
cítím že budu chycen
nebudu žítí více
kam jsem to vlez

Modřiny
uši od hlíny
a v ústech dva zuby
a v očích pohled plný záhuby
zabiják Béd'a Krvavý Bill
běží za mnou ze všech sil

Má milá je kůže nádherná jak růže
z Orientu
řekla mi Chci muže jenž všechny přemůže
a tak jsem tu

Dva metry chybí k cíli
ještě mne nechytí
diváci hrůzou šílí
jak jeden muž
a s přáním všeho zlého
skandují Sejměť ho!
konec života mého
blíží se už

Má milá
tys to způsobila
tak chystej obvazy
až mě ti dva k zemi porazí
zabiják Béd'a Krvavý Bill
funí za mnou ze všech sil

Ten kdo chce škádlit bohy a vylézá z davu
a touží po boji
musí mít rychlé nohy anebo chytrou hlavu
a nejlíp obojí

Sto metrů měří hřiště
na konci je trojkoviště
tak možná někdy příště
když už ne dnes
sto kilo vážíš Bille
jednou však přijde chvíle
udělám z tebe filé

tak se už třes

Ale teď jsem chycen
mele se mlýnice
ztrácím se pod těly
smíchán s nepřáteli i přáteli
a někde z dálky slyším volat svou milou
Bravo to se mi líbilo!
Hurá můj malý hrdino!
Bravo! Bravo! Bravo!
Vydrž!
Jarku nedej se!
Bojuj!
Osol ho!
Nevadí! Nevadí! Nevadí!

Příloha č.4 Rotrekl, Zdeněk

Fotbal

kabina trenér
viset mozek
trenér ukazovat na mozek
družstvo se dívat na mozek
jiná podobná kabina
viset říť
trenér ukazovat říť
družstvo se dívat na říť
družstvo nevidět říť
družstvo vidět vláda
dvanáct gól ku nula
pak třistašedesátpět ku nula
pak letopočet ku nula
rozhodčí pískat na družstva
měnit pravidla pro říť
jiná pravidla pro mozek
trávník všichni běhat
rozcvička
gólman na mozek boubel
gólman na říť boubel
tribuny samý divák
polovina svět divák
druhý polovina rozcvička trávník
divák chtít góly
zábava pít whisky
samá různý vlajka
zpívat klubové hymny
forvard říť kupředu
obrana mozek stáhnout se
obrana nepodporovat svá útok
trenér mozek stavět samá obrana
pozdě zjistit chyba
tak padat góly
málo diváci jásat
ač křičet soudce mrkev
diváci bát se
hledat kompromisy podepisovat petice
z plné hrstě leč trochu křičet
soudce mlha
malá domů bek mozek
říť vsítit zase gól
soudce Pilát dvoje pravidla na
mozek hned faul

pro říť přímý kop
říť kopat už pět penalt
hrát jen na polovině mozek
na malá vápno
gólman říť si lehnout
na svůj boubel lehnout
snít třistašedesátpět ku nula
přisnít i říť-věda
diváci vtrhnout na hřiště
kopat s mnoha míči
nevědět kdo s kým proti komu
televize snímat
reportér mít velmi senzace
v pohovkách se smát doma
až usnout
neprobudit se vůbec
i libero mozek usnout
protože nemít s kým hrát
góly nikdo nepočítat
nejednou zvuk
stejný zvuk ve svět
to být hlas varhany
píšťaly varhany vox coelestis
být jistý že přijít smrt
podávat ruku ta smrt
dělat trenér mozek
podávat ruku píšťaly varhany
přemítat jak začít jiný trénink
s mladý družstvo
vybrat jiný soudce
podle zcela jiná pravidla
ta vepsaný pravidla
ta zapsaný pravidla
na hřišti slyšet skřípot
zub o zub zub za zub
být hra na smrt
muset přece být hra na život
poznat pozdě
ale však nikdy pozdě
pro ta svědomí nikdy pozdě

(Sněhem zaváté vinobraní, 1991)

Příloha č.5 Kafka, Tomáš

Euforie

Poborský for president!
Věk by na to měl.
Jenom však co s Nedvědem,
když Bůh již...odešel.

Sparta v Istambulu

(Besiktas – Sparta 1:0)
Zase jednou nula jedna –
nezbývá než dopít do dna,
dopít do dna kalich zmaru
na krásu a zdar fotbalu

Fotbalový pseudohavran

Až budeš jednou hledat
spravedlivé skóre,
raději si šeptej slova:
never, never...vole.

Podzimní mistr snů

Možná ti místní fánoš
nabuší aj na čuši,
přesto se na Baníku
dneska hraje pro duši.

Fotbaloví manažeři

Fotbaloví manažeři?
Asfalt, peří, asfalt, peří,
asfalt, peří, asfalt, tér,
jako každý manažer.
(Verše v roce, 2005)